

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2024

Bc. Sabina Příbylová

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Téma Starověký Egypt a jeho vývoj ve výuce na českých základních školách

The Topic of Ancient Egypt and its Development in Education
at Czech Elementary Schools

Bc. Sabina Příbylová

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Mikeska

Studijní obor: N D-ČJ 20

Studijní program: Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy a střední školy

2024

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Téma Starověký Egypt a jeho vývoj ve výuce na českých základních školách* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Prohlašuji, že jsem při její tvorbě nepoužila nástrojů umělé inteligence jiným způsobem, než je uvedeno ve vyjádření, které je součástí textu práce. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 2. prosince 2024

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Tomáši Mikeskovi za jeho cenné rady, trpělivost, ochotu a čas, které mi věnoval během psaní této diplomové práce a bez nichž by tato práce nevznikla.

Dále bych chtěla poděkovat a vzdát hold nedávno zesnulé paní doc. Květě Smolárikové, která byla tak laskavá a pomohla mi s korekturou faktografické části, a ještě v době mé základní školní docházky mě podporovala v mém laickém bádání o historii starověkého Egypta.

V neposlední řadě zde chci poděkovat své úžasné rodině, jmenovitě své mamince, sestře, svému příteli a svým nejbližším kamarádům, kteří mě i přes všechny karamboly, které poslední dva roky přinesly, nepřestávali podporovat.

ABSTRAKT

Cílem této diplomové práce je analýza zpracování tématu Starověký Egypt a jeho vývoj ve vybraných učebnicích pro základní školy z 20. a 21. století. Učebnice jsou analyzovány po formální, obsahové a didaktické stránce. Podkladem pro obsahovou analýzu je kapitola s faktografickým výkladem k vybraným podtématům. Součástí analýzy jednotlivých učebnic je také krátké pojednání o tématu Starověký Egypt v učebních osnovách a Rámcových vzdělávacích programech, na jejichž základě byly učebnice vydány a kapitola o podtématech, která se v rámci tématu Starověký Egypt v učebnicích vyskytují. Další částí diplomové práce je didaktická analýza pěti edukačních materiálů vytvořených pro výstavy o starověkém Egyptě, které se uskutečnily mezi lety 2011–2023. Součástí práce je dále dotazníkové šetření týkající se výuky tématu Starověký Egypt na českých základních školách a pohledu dotázaných pedagogů na současné užívané učebnice. Závěrečnou kapitolu diplomové práce tvoří 6 návrhů příprav k tematickému celku Starověký Egypt.

KLÍČOVÁ SLOVA

Starověký Egypt, učebnice dějepisu, vzdělávací programy, dějiny, kultura, náboženství

ABSTRACT

This diploma thesis aims to analyze the processing of Ancient Egypt and its development in selected elementary school textbooks from the 20th and 21st centuries. Textbooks are analyzed in terms of formal, content, and didactic aspects. The basis for the content analysis is a chapter with a factual explanation of selected subtopics. The part of analyzing individual textbooks is also a short discussion about the topic of Ancient Egypt in the curriculum and Framework Education Programs, based on which the textbooks were published, and a chapter on subtopics that appears in the textbooks within the topic of Ancient Egypt. Another part of the thesis is a didactic analysis of five educational materials created for exhibitions about Ancient Egypt, which took place between 2011-2023. The work also includes a questionnaire survey regarding the teaching of Ancient Egypt at Czech primary schools and the teachers' views on the currently used textbooks. The final chapter of the diploma thesis consists of six lesson plans for the thematic unit Ancient Egypt.

KEYWORDS

Ancient Egypt, textbooks, elementary school, education programs, history, culture, religion

Obsah

1	Úvod	14
2	Starověký Egypt – faktografické pojednání o vybraných tématech	16
2.1	Periodizace a stručný přehled dějin starověkého Egypta.....	16
2.2	Přírodní podmínky	18
2.3	Zemědělství.....	20
2.4	Hospodářství, státní správa a struktura egyptské společnosti	21
2.4.1	Státní správa.....	23
2.4.2	Struktura společnosti	24
2.5	Písmo, písemnictví a literární texty	26
2.5.1	Vznik a vývoj písma	27
2.5.2	Texty administrativní povahy	27
2.5.3	Literární texty	29
2.6	Věda a vzdělanost	31
2.6.1	Matematika	32
2.6.2	Astronomie a čas.....	34
2.6.3	Lékařství	36
2.7	Náboženství.....	39
2.7.1	Stručně o náboženství starých Egyptůanů.....	40
2.7.2	Vybraná egyptská božstva	41
2.7.3	Proces mumifikace a s ní spojené pohřební rituály	44
2.7.4	Představa starých Egyptůanů o podsvětí.....	45
2.8	Umění a architektura.....	46
2.8.1	Sochařství	46
2.8.2	Malířství.....	47

2.8.3	Architektura	48
2.9	Vybrané oblasti z běžného života	49
2.9.1	Stravování starých Egyptů.....	49
2.9.2	Úprava zevnějšku – líčení, účes, oblékání	50
2.9.3	Obydlí.....	51
2.10	Vybrané osobnosti egyptské historie	52
2.10.1	<i>Faraon Meni</i>	53
2.10.2	Faraon Džoser	53
2.10.3	Faraon Chufu	54
2.10.4	Královna Hatšepsut.....	55
2.10.5	Thutmose III.	56
2.10.6	Amenhotep IV. (Achnaton).....	57
2.10.7	Tutanchamon	58
2.10.8	Ramesse II.	59
2.10.9	Alexandr Makedonský.....	60
2.10.10	Ptolemaios I. Sótér	61
2.10.11	Kleopatra VII. Philopator.....	62
3	Analýza tématu Starověký Egypt ve vybraných učebnicích z hlediska vývoje učebních osnov a RVP	64
3.1.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., <i>Dějepis pro školy měšťanské I.</i> , 1919.	64
3.1.2	Dejmek, P. <i>Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol</i> , 1934.	64
3.1.3	Klik, J. <i>Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století</i> , 1947.....	65
3.1.4	Pravdová M. <i>Dějiny starověku pro 6. postupný ročník</i> , 1955.	66
3.1.5	Michovský, V. <i>Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník</i> , 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	66

3.1.6	Rulf Jan. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.	67
3.1.7	Válková, Veronika. Dějepis 6 pro ZŠ: pravěk a starověk, 2006.	68
3.1.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	69
4	Analýza tématu Starověký Egypt ve vybraných učebnicích z formálního hlediska ...	70
4.1.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	70
4.1.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol	70
4.1.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	71
4.1.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník, 1955.	72
4.1.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	73
4.1.6	Rulf Jan, Válková Veronika. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.....	75
4.1.7	Válková, Veronika. Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk, 2006.	76
4.1.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	78
5	Obsahová analýza tématu Starověký Egypt ve vybraných dějepisných učebnicích ...	80
5.1	Přírodní podmínky	80
5.1.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	80
5.1.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol	80
5.1.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	80
5.1.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník	81
5.1.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	81
5.1.6	Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.	81

5.1.7	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	82
5.1.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	82
5.2	Zemědělství, hospodářství	83
5.2.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	83
5.2.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol	83
5.2.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	83
5.2.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník	83
5.2.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	84
5.2.6	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.....	84
5.2.7	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	84
5.2.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	84
5.3	Státní správa, struktura společnosti.....	85
5.3.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	85
5.3.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.	85
5.3.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	86
5.3.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.	86
5.3.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	87
5.3.6	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.....	88
5.3.7	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	89

5.3.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	89
5.4	Písmo, písemnictví a literární texty	90
5.4.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	90
5.4.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.	90
5.4.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	90
5.4.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.	91
5.4.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	91
5.4.6	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.....	92
5.4.7	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	92
5.4.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	92
5.5	Věda a vzdělanost	93
5.5.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	93
5.5.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.	93
5.5.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	93
5.5.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.	94
5.5.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	94
5.5.6	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.....	95
5.5.7	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	95
5.5.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	96

5.6	Náboženství.....	96
5.6.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	96
5.6.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.	97
5.6.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	97
5.6.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.	97
5.6.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	98
5.6.6	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.....	98
5.6.7	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	99
5.6.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	99
5.7	Umění a architektura.....	100
5.7.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	100
5.7.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.	101
5.7.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	101
5.7.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.	101
5.7.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	102
5.7.6	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.....	102
5.7.7	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	103
5.7.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	103
5.8	Vybrané oblasti běžného života starých Egyptů.....	104
5.8.1	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.	104

5.8.2	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	105
5.8.3	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.....	105
5.8.4	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	106
5.8.5	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	106
5.9	Egyptské dějiny a vybrané historické osobnosti.....	106
5.9.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	106
5.9.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.....	107
5.9.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.....	107
5.9.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.....	107
5.9.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	108
5.9.6	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.....	109
5.9.7	Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.	110
5.9.8	Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.	111
6	Didaktická analýza tematického celku ve vybraných učebnicích.....	113
6.1	Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.	113
6.2	Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.	115
6.3	Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.	118
6.4	Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.	121
6.5	Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.....	123

6.6	Rulf J., Válková V. <i>Dějepis: Pravěk a starověk</i> , 1997.	125
6.7	Válková V. <i>Dějepis 6. Pravek a starovek</i> , 2006.	127
6.8	Mácha, P. a kol. <i>Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia</i> , 2016.	130
7	<i>Analýza edukačních materiálů z výstav o starověkém Egyptě</i>	135
7.1	<i>Egyptské mumie</i> , 2011.....	136
7.2	<i>Země černých faraonů</i> , 2014.....	138
7.3	<i>Na březích Nilu</i> , 2019.	142
7.4	<i>Sluneční králové</i> , 2020.....	145
7.5	<i>Kouzlo objevování: od hieroglyfů k Tutanchamonovi</i> , 2023.	147
7.6	<i>Shrnutí analýzy edukačních materiálů k výstavám o Starověkém Egyptě</i>	149
8	<i>Dotazníkové šetření</i>	150
9	<i>Vlastní tematický celek pro téma Starověký Egypt</i>	157
10	<i>Závěr</i>	168
11	<i>Přílohy</i>	172
12	<i>Zdroje</i>	203

1 Úvod

Starověký Egypt patří v rámci výuky dějepisu mezi témata, pro která se mnoho žáků nadchne, neboť je okouzlí tajemná zákoutí chrámů jako je *Luxor* či *Karnak*, ohromí je pyramidy v Gíze a se zájmem poslouchají pověsti o egyptských božstvech a nástrahách podsvětí. Avšak ne vždy je možné toto historické a kulturní období přiblížit v celé jeho komplexnosti, abychom jej plně pochopili, neboť se jedná o starověkou civilizaci, jejíž současníci žili ve zcela odlišném prostředí a uvažovali o světě kolem sebe jinak, než na něj nahlížíme my dnes. Znalosti o této starověké civilizaci se navíc během let výrazně měnily díky novým archeologickým objevům. Analýza zmíněného tématu a jeho vývoj ve vybraných dějepisných učebnicích z 20. a 21. století je hlavním tématem této diplomové práce.

Analyzováno bude celkem 8 učebnic – *Dějepis pro školy měšťanské I. z roku 1919*; *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol z roku 1934*; *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol* vydaná roku 1947; *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník* z roku 1955; *Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník* z let 1965 a 1978; *Dějepis: Pravěk a starověk* z roku 1997; *Dějepis 6. Pravěk a starověk* z roku 2006 a *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk* z roku 2016.

Jmenované učebnice a téma Starověký Egypt budou analyzovány z několika hledisek v rámci čtyř kapitol. Prvním z nich je vývoj učebních osnov a Rámcových vzdělávacích programů, na jejichž základu byly učebnice vydány. Cílem této části bude ve stručnosti přiblížit podobu výstupů učebních osnov a RVP a jejich vliv na výkladový text, přičemž tyto informace poslouží jako jeden z podkladů pro didaktickou analýzu.

Druhé hledisko bude zaměřeno na analýzu formální stránky učebnic – konkrétně délku a stylistickou úpravu textu, vhodnost jazykových prostředků a odborných výrazů, podobu, počet a využití ikonických dokumentárních textů a pramenů, v neposlední řadě pak textů řídících osvojování učiva.

Třetí část analýzy dějepisných učebnic bude věnována informacím obsaženým ve výkladových textech v rámci kapitol o starověkém Egyptě. Podkladem pro obsahovou analýzu bude první kapitola věnovaná tématům vyskytujících se v analyzovaných

učebnicích z hlediska faktografie. Konkrétně se jedná o přírodní podmínky, zemědělství a hospodářství, státní správu a strukturu společnosti, písmo a písemnictví, vědu a vzdělanost, náboženství, umění a architekturu, vybrané oblasti běžného života starých Egyptů a egyptské dějiny včetně vybraných historických osobností.

Poslední analyzované hledisko se týká didaktiky, konkrétně se jedná o informativní, metodologickou, a především formativní funkci dějepisných učebnic, přičemž analyzovány budou texty verbální, ikonické dokumentární i symbolické povahy, tj. vložené fotografie, kresby, reprodukce, mapy nebo časové přímky. V rámci didaktické analýzy poslední jmenované učebnice *Hravý Dějepis 6* od nakladatelství Taktik jsem se rozhodla zařadit vedle zhodnocení informativní, metodologické a formativní funkce jmenované učebnice také využití či absenci šesti konceptů historického myšlení, které představují jeden z pilířů moderní výuky dějepisu.

Výuka dějepisu má vedle vyučování ve třídě probíhat také formou tzv. exkurzního vyučování v podobě účasti na vzdělávacích programech a odborných exkurzích. Z tohoto důvodu je součástí této diplomové práce kapitola věnovaná didaktické analýze edukačních materiálů z 5 výstav o starověkém Egyptě, které se konaly mezi lety 2011 a 2023.

Součástí diplomové práce bude v neposlední řadě dotazníkové šetření, jehož cílem bude získat data týkající se výuky dějepisu na základních školách v současnosti, užívaných učebnic a jejich zhodnocení ze strany pedagogů.

Poslední kapitola představí ukázkové přípravy k vybraným tématům z tematického celku Starověký Egypt, přičemž důraz bude dán na skupinovou práci, badatelskou výuku, práci s ikonickými dokumentárními texty, primárními prameny v podobě ukázek vybraných žánrů egyptské literatury starověku a sekundárními prameny v podobě výňatků z odborné literatury, a v neposlední řadě využití dramatických metod ve výuce.

Na základě rešerší mohu říci, že toto téma ještě nebylo v dané podobě zpracováno, což považuji za největší přínos této práce. Smyslem této práce tak bude především poskytnout komplexní pohled na vývoj tématu Starověký Egypt během 20. a 21. století, jak v učebnicích, tak v edukačních materiálech a současné výuce, dále poukázat na pozitiva či nedostatky v rámci didaktické analýzy nabídnout jejich možná řešení.

2 Starověký Egypt – faktografické pojednání o vybraných tématech

Tato část diplomové práce je věnována vybraným podtématům v rámci celku Starověký Egypt z hlediska faktografie a bude sloužit jako podklad k obsahové analýze vybraných učebnic pocházejících z let 1919 až 2016. Obsahem této kapitoly jsou podtémata týkající se periodizace staroegyptských dějin, přírodních podmínek, zemědělství, hospodářství a struktury společnosti starověkého Egypta. Dále bude v této kapitole stručně pojednávat o tématech z oblasti kultury – konkrétně o umění a architektuře, literatuře a písemnictví, vědě a vzdělanosti a náboženství. V neposlední řadě se zde krátce zmíním o vybraných oblastech běžného života. Co se historických osobností týče, jedná se o faraony *Meniho*, *Džosera*, *Chufua*, *Thutmose III.*, královnu *Hatšepsut*, faraony *Amenhotepa IV.* (později známého jako *Achnaton*), *Tutanchamona*, *Ramesse II.*, *Alexandra Makedonského*, *Ptolemaia I.* a královnu *Kleopatru VII. Philopator*.

2.1 Periodizace a stručný přehled dějin starověkého Egypta

Jednou z prvních tematických oblastí, s níž se žáci během hodin dějepisu na začátku 6.ročníku setkají, je dle dokumentu RVP ZV z roku 2023 periodizace dějin od doby pravěku až po moderní dějiny spolu s orientací na časové ose.¹ Proto považuji za důležité se o periodizaci staroegyptských dějin zmínit v úvodu této kapitoly, nicméně je třeba hned na začátku zmínit, že danou periodizaci zavedli až historici a egyptologové v 19.století a staří Egyptané tento způsob dělení chronologie neužívali.²

Odborné publikace věnující se historii starého Egypta zmiňují tzv. *Předdynastické období* a kultury k němu se vztahující období od sjednocení území *Horního a Dolního Egypta* pod vládou panovníků nulté a 1. dynastie do konce vlády 2. dynastie se dnes nazývá *archaické*. Stará říše je datována mezi lety 2686 př.n.l. a 2125 př.n.l., kdy Egyptu vládli králové ze 3. až 6.dynastie.³ Toto období je známé jako období stavitelů pyramid.

¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT, 2023 [cit. 2023-06-18]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

² SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 105.

³ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 132.

Následovalo tzv. *první přechodné období*, které přineslo změnu politického stavu země, kdy se státní sjednocenost začala rozpadat, což zapříčinilo soupeření o moc mezi místními vládci. Předpokládá se, že toto období trvalo zhruba od roku 2160 do roku 2055 př.n.l.⁴ Posléze znovu došlo k obnovení pořádku během *Střední říše*, která trvala mezi lety 2055 a 1650 př.n.l., představuje vládu panovníků 11. až 13. dynastie a charakteristický je pro ni vzestup významu budoucího sídla moci - hornoegyptských *Théb*.⁵ *Druhé přechodné období*, které následovalo a časově pravděpodobně zasahovalo do předešlého období, s sebou přineslo rozdělení Egypta na 2 územní celky, kdy v Thébách v Horním Egyptě vládli egyptští panovníci, zatímco z města *Avaridy* ovládali část Egypta potomci nájezdných kmenů *Hyksósů*. K obnovení řádu a sjednocení obou zemí došlo pod vedením thébského panovníka *Ahmoše I.*, který s potomky *Hyksósů* bojoval a ke konci své vlády i porazil. Tzv. *Novou říši* trvající zhruba od roku 1550 př.n.l. do roku 1069 př.n.l. nejlépe charakterizují jména jako *Thutmose III.*, *Hatšepsut*, *Amenhotep III.* nebo *Amenhotep IV.*, také známý jako *Achnaton*.⁶ Po krátkém tzv. *amarnském období* došlo k pozvolnému štěpení a následnému rozpadu egyptského státu během vlády králů 20. dynastie sdílejících stejné jméno *Ramesse*. Poté následující *třetí přechodná doba* přinesla řadu politických, společenských a kulturních změn v podobě oslabení hospodářství, občanské války a z ní vyplývající libyjské nadvlády, které celou zemí znatelně otřásl.⁷ Libyjské období v rámci egyptských dějin trvalo přes 400 let v rozmezí 21. až 24. dynastie, tj. od roku 1069 př.n.l. do roku 716 př.n.l., kdy byl Egypt dobyt kušitským králem *Šabakou* a jeho armádou původem z *Nubie*.⁸ Avšak vláda králů z Kuše netrvala dlouho – z důvodu opakovaných nájezdů Asyřanů padla po necelých 60 letech, kdy byl Egypt naposledy sjednocen pod místním vládcem *Psammetikem I.*, který se k moci dostal díky ochraně právě *Asyřanů*.⁹ Nastalo tak období sajské dynastie. Nicméně ani sajská dynastie nevládla příliš dlouho, neboť byl Egypt napaden perským králem *Kambýsem* a panovník *Psammetik III.* zajat v bitvě u *Pelúsia*.

⁴ Tamtéž, str. 134.

⁵ Tamtéž, str. 164.

⁶ Tamtéž, str. 234-288.

⁷ Tamtéž, str. 346-347.

⁸ Tamtéž, str. 369.

⁹ Tamtéž, str. 385.

První perská nadvláda trvala až do roku 404 př.n.l., kdy došlo k jednomu z mnoha povstání, které však nakonec perskou vládu ukončilo. Následovalo krátké období egyptské samostatnosti, které bylo po necelých 60 letech narušeno několika perskými útoky pod velením *Artaxexa III.*, jenž měl touhu znovu dobýt ztracenou provincii. Perské období však také netrvalo příliš dlouho – roku 332 př.n.l. přijíždí do Egypta řecký vojevůdce *Alexandr Veliký*, *Peršany* poráží a posléze postupně dobývá celé egyptské území.¹⁰ Leč tento velký dobyvatel o 10 let později umírá, pro starověké Egypty započala poslední významná dějinná etapa v podobě nástupu dynastie *Ptolemaiovců* v čele se svým zakladatelem, bývalým *Alexandrovým* generálem *Ptolemaiem*, který po několika bitvách se svými bývalými spolubojovníky Egypt získal. Na dalších téměř 300 let zavládla v Egyptě klid, vládci z rodu *Ptolemaiovců* strategicky vybudovali své sídelní město Alexandrii přímo v oblasti nilské delty. Nicméně se vláda této dynastie neobešla bez vzestupů a pádů. Koncem 3.století stále častěji docházelo ke společenským nepokojům proti makedonské dynastii, loupežím a plněním chrámů, zhoršovala se také hospodářská situace a hrozil hladomor.¹¹ Z těchto důvodů král *Ptolemaios II.* započal diplomatické navazování vztahů s Římskou říší, díky čemuž se Řím postupně stal nezbytným prostředníkem při řešení dynastických sporů. Nebylo tomu jinak ani při sporu sourozenců *Ptolemaia XIII.*, *Ptolemaia XIV.* a *Kleopatry VII. Philopator*. Se smrtí královny *Kleopatry* získává Řím egyptské území zcela pod svůj vliv a Egypt se stává tzv. obilnicí Říma.

2.2 Přírodní podmínky

Civilizace starověku na území tzv. *úrodného pŕlmesíce* vznikaly a rozvíjely se podél velkých řek, neboť i tehdy platilo, že voda představuje život. Rozsáhlé údolí přiléhající k řece Nil nese první známky zásahů člověka už v období staršího paleolitu, kdy se část kočovných lovců a sběračů na území Afriky přirozeně stahovala k pomalu ubývajícím vodním zdrojům.¹² Různorodé nálezy kamenných nástrojů ukazují na osidlování a obhospodařování zdejší půdy, což následně vedlo k usedlému zemědělství v období

¹⁰ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 409.

¹¹ Tamtéž, str. 433.

¹² GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 13.

neolitu.¹³ Řeka ovlivňovala ráz krajiny a tím i obyvatele žijící v její blízkosti. Území, na němž byla vybudována civilizace starověkého Egypta, se příliš neliší od jeho dnešní podoby.

Jeho hlavní a důležitou dominantou je řeka *Nil*. Řeka je tvořena dvěma vodními zdroji, tzv. *Bílým Nilem* a *Modrým Nilem*. *Bílý Nil* je výsledkem soutoků dvou řek, *Bahr el-Jebel* (známé také jako horský Nil) a *Bar el-Ghazer*.¹⁴ *Modrý Nil* vytéká z etiopského jezera *Tana* a setkává se s *Bílým Nilem* u súdánského města *Chartúm*. *Nil* poté protéká skrze území Súdánu a vstupuje na egyptské území několik kilometrů od chrámu *Abú Simbel*.

Pro *Nil* jsou charakteristické tzv. katarakty. Jedná se o typ peřejí tvořených různě rozptýlenými kameny, které z části brání volnému toku vody. Celkově se na Nilu nachází 6 kataraktů, z nichž první je u egyptského města *Asuán*, zbylých 5 je v *Súdánu*.¹⁵ Vodní tok dále rozděluje egyptské území na dvě okem rozeznatelné části – na nilské údolí a nilskou deltu, kde se řeka následně vlévá do Středozemního moře. Toho si byli vědomi i staří Egyptané, kteří vybudovali podél Nilu dva státy, Horní Egypt a Dolní Egypt, které se později sjednotili, o čemž bude pojednáno v jiné kapitole. Horní Egypt se rozprostíral zhruba od hranice s Nubií ke Káhiře, Dolní Egypt pak tvořila nilská delta.¹⁶ Staří Egyptané své území dále dělili na tzv. *nomy*, pod čímž si můžeme představit menší územní celek s osadami nebo vesnicemi.¹⁷

Řeka *Nil* neovlivňovala jen ráz krajiny. Pro své osidlovatele představovala zdroj obživy. Mimo okolí údolí nebo delty Nilu byla poušť, kde by bylo nemožné cokoli vypěstovat. Proto byly záplavy a s tím související zavlažování polí nánosy bahna, které vyživovalo zdejší půdu, důležité pro pěstování plodin a rozvoj zemědělství. Záplavy byly způsobeny každoročními dešti, které posléze rozvodnily *Modrý Nil*.¹⁸ Období záplav trvalo

¹³ Tamtéž.

¹⁴ DAVID, A. Rosalie. *The pyramid builders of ancient Egypt: a modern investigation of pharaoh's workforce*. Boston: Routledge & K. Paul, 1986, str. 13.

¹⁵ DAVID, A. Rosalie. *The pyramid builders of ancient Egypt: a modern investigation of pharaoh's workforce*. Boston: Routledge & K. Paul, 1986, str. 13.

¹⁶ Tamtéž, str. 16.

¹⁷ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a králové starého Egypta*. 3., upr. vyd. Praha: Brána, 2005, str. 13.

¹⁸ DAVID, A. Rosalie. *The pyramid builders of ancient Egypt: a modern investigation of pharaoh's workforce*. Boston: Routledge & K. Paul, 1986, str. 16.

od konce června až do konce září, kdy rozvodněná řeka dosáhla dnešního hlavního města Káhiry.¹⁹

Nutno podotknout, že záplavy kromě kladných stránek přinášely i negativa v podobě zaplavených a zničených vesnic. Nicméně i přes to byl tento přírodní jev Egyptany nejen hojně oslavován a spolu se záplavami souvisí i jméno, které zdejší obyvatelé své zemi dali – *Kemet* neboli „černá země“ – odkazující na ono úrodné bahno vyživující půdu.²⁰ Druhou a neméně důležitou přírodní silou přispívající k dobré úrodě ale i její možné zkáze bylo slunce. Spolu se záplavami mělo slunce své neotřesitelné zastoupení v oblasti náboženství – slunce v podobě slunečního boha Re, záplavy pak ztělesňoval bůh *Hapi*.²¹

2.3 Zemědělství

Jak bylo naznačeno výše, přírodní podmínky starověkého Egypta úzce souvisely se produkcí obživy pro tamní obyvatele a zemědělstvím obecně. Jeho počátky v podobě usedlého zemědělství na území starověkého Egypta se datují až do doby mezi lety 6000 a 5000 př.n.l., kdy zde přichodí pastevcí začali dle svých zvyků pěstovat pšenici, len, oves a následně i ječmen a obilí. Je třeba zmínit také objev a posléze pěstování rostliny *šáchor papírodárný*, která byla po celou dobu trvání starověkého Egypta užívána k výrobě rohoží, obuvi, dokonce i lehkých člunů, ale především jako psací materiál *papyrus*.²² Postupně se rozrostl také chov koz, který se později rozrostl o chov dobytka.²³ V období před sjednocením *Horního* a *Dolního Egypta* byla obdělávána jen část půdy, což se následně změnilo v období *staré říše*, kdy zemědělci využili potenciál celého území podíl Nilu s výjimkou delty určené pro pastevectví dobytka.²⁴ Egyptané po tomto období prosperity zažili v *prvním přechodném období* propad ekonomiky způsobený malou úrodou v důsledku poklesu srážek a následnému vysychání oblastí vhodných k pastevectví, které se nacházely poblíž nilského údolí.²⁵ Tato situaci zapříčinila příchod pastevců z okolních zemí přímo k Nilu, a tak se v Egyptě usazovaly nomádské kmeny a obyvatelé *Libye*, což mohlo být

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž, str. 18.

²¹ JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*, 1. vyd. Praha: Libri, 2005, str. 113.

²² GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 53.

²³ Tamtéž, str.16.

²⁴ Tamtéž, str. 47.

²⁵ Tamtéž.

jednou z příčin oslabení moci egyptského státu. Období *střední říše* se opět neslo ve znamení zvyšující se kvality života a dostatku úrody, k čemuž přispěly vedle nástrojů kamenných či měděných i nástroje vyráběné z odolnějšího bronzu.

Poté po delší dobu nedocházelo v oblasti zemědělství k velkým změnám či výkyvům, leč byla úroda a ekonomika stále vázána na období záplav. V období první perské nadvlády, konkrétně během vlády *Dáreia I.* se oblast zájmu přesunula k oázám v poušti západně od Egypta, což vedlo k rozvoji zemědělství prostřednictvím systému podzemních kanálů a jímek sloužících ke shromažďování vody.²⁶ Prudký nárůst zaznamenal chov různých druhů zvířat (psů, koček, paviánů, ibisů, sokolů, lvů, gazel, krokodýlů i dobytka obecně) poblíž chrámových okrsků z důvodu vzrůstající oblíbenosti místních zvířecích kultů. Tento trend zrcadlil situaci v oblasti náboženství, kdy z důvodu dlouhodobého rozdrobení systému vlády docházelo k oslabení postavení panovníka jakožto prostředníka mezi božstvy a lidmi a oslabení hlavních náboženských kultů. Tato zvířata však nebyla určena primárně k porážce a konzumaci – po jejich smrti došlo k mumifikaci, některé exempláře byly určeny jako oběť bohům, jiné jako dary pro poutníky.²⁷

V období vlády Alexandra Velikého a dynastie Ptolemaiovců se do popředí zájmu dostalo pěstování obilí, které se stalo základním produktem egyptského hospodářství. Tato plodina byla hojně vyvážena do Řecka i Říma. Po transformaci Egypta do římské provincie, byl tento trend ještě více posílen a Egypt nadále sloužil jako zdroj surovin i pro Konstantinopol poté, co Řím padl pod nájezdy germánských kmenů.²⁸

2.4 Hospodářství, státní správa a struktura egyptské společnosti

Systém hospodářství a správy státu je nedílnou součástí každého dobře fungujícího státního útvaru, ať se pohybujeme ve 21. století našeho letopočtu či v období starověku. Jak bylo naznačeno výše, od zemědělství jakožto základu se odvíjely další systémy důležité pro fungování státu. Základní hybnou silou egyptského hospodářství byli zemědělci tvořící většinu obyvatelstva země.²⁹ Kromě obhospodařování půdy a zásobování zbytku obyvatel

²⁶ GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 112.

²⁷ Tamtéž, str. 121.

²⁸ Tamtéž, str. 140.

²⁹ Tamtéž, str. 47.

Egypta vypěstovanými plodinami a odchovanými zvířaty byli zemědělci využíváni jako dělníci při stavbě hrází, kanálů a jako pomocná síla na stavbách královských hrobek sekundovali kvalifikovaným dělníkům.

Další vrstvou obyvatel podílejících se na státním hospodářství byli řemeslníci, kteří mimo jiné zpracovávali kámen, dřevo, slonovinu, fajáns ale i kosti, a poté dodávali hotové výrobky. Značná část těchto řemeslníků pracovala pro dílny zásobující přímo královský dvůr, ale i vrstvu úředníků nebo kněžích. Zemědělské plodiny a řemeslné výrobky sloužily také jako odměny v rámci systému tzv. redistribuce.³⁰ Kromě vlastní produkce již za *Staré říše* probíhalo obchodování se sousedními zeměmi za účelem zisku produktů, které nebyly v Egyptě k dostání. Např. dřevo stromů rostoucích na území Egypta – konkrétně akácie, sykomory, palmy datlové nebo tamaryšku – nebylo natolik kvalitní, a proto z něj byly vyráběny výrobky s nižší kvalitou a životností. Z tohoto důvodu se velmi brzy rozrostl dovoz převážně cedrového dřeva z oblasti dnešního Libanonu.³¹

Velké změny v egyptském hospodářství nastaly na konci *Nové říše* – v Egyptě se rozrůstala populace nově příchozích obyvatel původem z Libye a Núbie. Núbijci našli své uplatnění především v armádě. Řady obchodníků zesílily v období 26.dynastie po přílivu Řeků a obyvatel maloasijských kolonií.³² V neposlední řadě do Egypta mířili také Féničané a Židé. Z výše zmíněných důvodů došlo k postupnému přechodu z klasického systému výměny naturálií na systém výměny peněžní, aby mohli být především cizí žoldněři vyplaceni. Během perské nadvlády se rozšiřoval chov velbloudů, které v mnohém nahradili tradiční osly. Po dobytí Egypta Alexandrem Makedonským došlo k upevnění peněžního systému hospodářství a vlastní měnové soustavy. Leč hlavním domácím i vývozním artiklem stále zůstávalo obilí, důležitou a rovnocennou roli v egyptské ekonomice v tomto období měl zahraniční obchod. Egypt se stal důležitou spojnici mezi dalšími zeměmi severní Afriky a zbytkem tehdejší vyspělé civilizace.

³⁰ Jedná se o systém, kdy při produkci dochází k nadbytku, který je následně rozdělován v závislosti na postavení ve společnosti. GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 47.

³¹ Tamtéž, str. 53.

³² Tamtéž, str. 120.

Jak bylo řečeno výše, po transformaci Egypta na římskou provincii se země na Nilu stala hlavním dodavatelem obilí pro celou římskou říši. Dalším hojně vyváženým materiálem byl kámen, konkrétně z oblasti u *Rudého moře* začal být ve velkém těžen a vyvážen travertin, čedič, pískovec a další druhy kamene. Kromě vývozu sloužil Egypt jako námořní základna pro lodě mířící do Indie, které nazpět přivážely koření, textil a jiné cenné zboží. Z Afriky se do Evropy přes Egypt dostávalo ebenové dřevo a divoká zvířata určená ke hrám v arénách.

2.4.1 Státní správa

Správné fungování hospodářského systému i dalších složek státu zajišťoval bohatě rozvětvený úřednický aparát státní správy, v jejímž středu stál faraon představující nejvyšší soudní moc v zemi a vlastníci veškerý majetek i půdu – z tohoto důvodu můžeme typ správy egyptského státu nazvat jako centrální. Dle hierarchie stál jako druhý nejdůležitější muž v čele státu *vezír*, který zastával funkci, jež bychom mohli dnes přirovnat k nejvyššímu ministrovi.³³ Vezír se staral o chod všech složek státní správy vyjma náboženských záležitostí.³⁴ Za vlády panovníků *Nové říše* došlo k rozdělení funkce vezíra mezi dvě osoby spravující *Horní Egypt* v *Théb* a *Dolní Egypt* z *Memfidy*.³⁵ Řady úředníků podléhajícíchi vezírovi značně rozrostly, přičemž mezi ně patřili správce pokladnice (správce pečeti), představený zlatých a stříbrných domů, správce sýpek, královský vychovatel, oblastní správcové sídlící v domovských městech, velekněží bohů Amona, Ptaha či velitelé armády etc.³⁶ Správce pokladnice patřil mezi nejdůležitější úřednické funkce, neboť osoba tento úřad vykonávající dohlížela na určování výšky daní, jejich výběr a následné přerozdělování těchto prostředků. Stát byl dále spravován skrze menší územní jednotky zvané *nomy*, které byly řízeny krajskými správci – *nomarchy*.³⁷ Pod *nomarchy* podléhali civilní úředníci, kteří absolvovali písařské školy.

³³ Egypťané užívali pro tento úřad výraz *catej*. SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 496.

³⁴ Tamtéž, str. 118.

³⁵ GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 92.

³⁶ Tamtéž, str. 284.

³⁷ Tamtéž, str. 136.

Po nástupu dynastie Ptolemaiovců došlo ve státní správě k několika změnám. Stát byl spravován skupinou civilních úředníků v čele s tzv. *dioiketésem*, úředníkem zajišťujícím chod administrativy a finanční oblasti. Správa na nižší úrovni probíhala stále v režii civilních úředníků, konkrétně písařů. Z výše popsaných důvodů došlo ke vzniku dvojjazyčné státní správy, kdy úředníci nižšího postavení užívali ke své práci egyptštinu, vyšší úředníci naopak řečtinu. V období vlády císaře Augusta byl automaticky převzat správní systém vyšší i nižší úrovně využívaný za Ptolemaiovců. Po dobytí Egypta Araby ve 40. letech 7. století byl tento správní systém zrušen.

2.4.2 Struktura společnosti

Jak vyplývá z kapitol výše, struktura egyptské společnosti odpovídala zařazení skupiny obyvatel do určité společenské vrstvy. Na nejvyšším stupni pomyslného žebříčku stál faraon jakožto zástupce boha na zemi a dědic božského následníka trůnu *Hora*. V představách Egyptanů byl faraon také zástupcem lidí v očích bohů.³⁸ Měl také držet ochrannou ruku nad svou zemí a poddanými demonstrací své síly vůči nepřátelům Egypta. Král měl triumfovat nad nepřáteli během válečných tažení i v symbolické rovině během lovu zvířat – na mnoha loveckých výjevech se jednalo o „boj“ se lvem, býkem etc.³⁹

Další společenskou vrstvou byli osoby zastávající kněžské úřady v rámci chrámových okrsků. Vzhledem k faraonově funkci zástupce boha na zemi byli kněží v čele s veleknězem s panovníkem v úzkém vztahu. Chrámový okrsek měl svou vlastní vnitřní hierarchii – spolu s kněžími vykonávajícími obřady zde měli pracovali klasičtí úředníci a technický personál zajišťující chod chrámu.⁴⁰ Úřednický aparát v čele s vezírem a úředníky královské dvora se staral o chod státu, jak bylo popsáno výše.

Oficiální úřad zastávali také velitelé armády. Vojsko čítalo hned několik hodností – klasického vojáka (*vau*), velitele „padesáti“ (pravděpodobně se jednalo o menší jednotku mužů v počtu do 50 osob), vlajkonoše (*caj serit*, velitel jednotky čítající 250 mužů). Z vyšších důstojníků to pak byl velitel pevnosti (*heri-pedet*), generál (*mer meša*), velitel jezdeckva (*mer sesmet*) a vojenský písař (*seš meša*).⁴¹

³⁸ DONADONI, Sergio. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, str. 251.

³⁹ Tamtéž, str. 270.

⁴⁰ Tamtéž, str. 128.

⁴¹ Tamtéž, str. 154.

Na nižších, nikoli však neméně důležitých příčkách společenského žebříčku stáli řemeslníci, rolníci a zemědělci, na jejichž práci a následné úrodě stál i padal blahobyt státu. Řemeslníci se dělili dle druhu svého řemesla do cechů, v nichž zastávali různé funkce – od nádeníků, zaměstnaných řemeslníků, stavebních mistrů po „představené práce“.⁴² Řemeslo bylo chápáno jako zvládnutí určité techniky či umění. Do řad řemeslníků se počítali i dělníci pracující na stavbách a vykonávající pomocné práce.⁴³

Nejpočetnější skupinu obyvatel tvořili rolníci a zemědělci pracující na půdě vlastněné panovníkem, chrámem či velmožem.⁴⁴ Byli od narození neoddělitelně spjati s půdou, jíž obhospodařovali, přičemž na jejich náročné práce a jejich výsledcích stál a padal blahobyt celého státu. Hlavní plodinou pěstovanou v Egyptě bylo obilí. Vedle této plodiny se pěstovali i další – např. len či vinná réva.⁴⁵ Mezi nejčastěji používané nástroje při práci na poli patřila motyka či pluh se zapřaženými dobytčaty. Za svou práci rolníci a zemědělci obdrželi mzdu v podobě naturálií, nicméně jejich množství bylo většinou nedostačující vzhledem k náročnosti jejich práce.⁴⁶

Problematika otroctví

Problematika otroctví ve starém Egyptě je dodnes často diskutované a složité téma, přičemž význam tohoto pojmu se v průběhu egyptských dějin různě proměňoval. V dochovaných administrativních textech se můžeme dočíst o jistých omezeních osobní svobody u určité skupiny obyvatel – jednalo se o nevolníky (*merejet*), dělníky (*baku*) sluhy (*hemu*), pracovníky nucených prací (*hesebu*) a válečné zajatce (*sekeru-anch; spoutaní na život*).⁴⁷ O válečných zajatcích jakožto o lidech zbavených svobody hovoří prameny z doby faraona *Snofrua*, jenž podnikl několik válečných výprav do Núbie. Z období Staré říše také pochází výraz *hem* doprovázený zobrazením ženy či muže s holí nad hlavou, který egyptologové překládají jako otrok.⁴⁸ Společnost období *Střední říše* označovala jako otroka odvedence k nuceným pracím, uprchlíky a válečné zajatce, kteří byli upoutaní svou prací

⁴² Tamtéž, str. 54.

⁴³ Tamtéž, str. 43.

⁴⁴ Tamtéž, str. 17.

⁴⁵ Tamtéž, str. 25.

⁴⁶ Tamtéž, str. 31.

⁴⁷ DONADONI, Sergio. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, str. 170.

⁴⁸ Tamtéž, str. 177.

k určitému místu.⁴⁹ Člověk se mohl dostat do otroctví např. útekem z armády, přičemž byl zatčen, svěřen do vlastnictví soukromé osoby, u níž měl doživotně vykonávat nucené práce.

Fenomén otroctví se proměnil v době *Nové říše*. Otroky se již nestávají osoby určené na nucené práce z důvodu útěku či jiných prohřešků; do otroctví naopak mnohem častěji upadali váleční zajatci, a to především během častých válečných tažení faraonů 18.dynastie.⁵⁰ Otroci se postupně stali stálou součástí egyptské společnosti a mohli být pronajímání na práci na vymezenou dobu. Zajímavou skutečností je, že přes své postavení mohl egyptský otrok vlastnit určitý majetek, např. mohl vlastnit půdu, což dokládá tzv. *Papyrus Wilbour* z doby vlády *Ramesse V.*⁵¹ Otroci měli také právo na spravedlivé soudní jednání. Do otroctví v období *Nové říše* mohli upadnout i finančně zadlužení Egyptané, kteří posléze zastávali funkci sluhy.⁵²

Otrok mohl být od svého údělu osvobozen. Pro tento úkon což Egyptané měli výraz *nemhej* neboli *učinit svobodným ve faraonově zemi*.⁵³ Svoboda mohla být otrokům poskytnuta za vykonanou vojenskou službu nebo mohli být očištěni rozhodnutím panovníka. V druhém jmenovaném případě se osvobozený jedinec stal chrámovým služebníkem.⁵⁴

2.5 Písmo, písemnictví a literární texty

Za dobu trvání egyptského státu se pro budoucí generace zachovalo mnoho textů, z nichž dnes můžeme čerpat informace o tom, jak Egyptané žili, jak přemýšleli a uvažovali. Egyptské texty lze dělit na dvě velké skupiny – první skupina obsahuje texty týkající se státní správy, hospodářství, práva atd. Ve druhé skupině můžeme najít texty s funkcí estetickou, didaktickou i poučnou. Protože příkladů je opravdu mnoho, zmíním zde pouze vybrané příklady. Nicméně abychom mohli hovořit o literatuře a písemnictví, je nutné nejprve krátce pohovořit o vzniku a vývoji písma.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž, str. 184

⁵¹ Tamtéž, str. 187.

⁵² Tamtéž, str. 188.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

2.5.1 Vznik a vývoj písma

Nejstarší doklady použití písma v podobě značek na nádobách užívaných k hospodářským účelům se datují do poloviny 4. tisíciletí. V egyptských textech se můžeme setkat se třemi druhy písma – hieroglyfickým, hieratickým a démotickým. Hieroglyfické písmo, jehož první doklady máme již ve *Staré říši*, je složeno z ideogramů (znaků odpovídajících slovu) a fonogramů (znaků odpovídajících zvuku).⁵⁵ Tento typ písma byl vnímán jakožto nástroj komunikace mezi světem lidí a bohů, a proto zdobil především stěny hrobek, chrámů a paláců. Hieroglyfy také sloužily k zápisu oficiálních záznamů královského dvora.⁵⁶

Vedle hieroglyfů začali Egypťané v období Staré říše používat písmo hieratické, jinak přezdívané jako písmo kněžské. Tento typ písma umožňoval pisateli rychlejší zápis sdělovaných informací díky své jednodušší podobě, proto bylo hieratické písmo hojně užíváno v textech hospodářské i právní povahy a využívali jej také autoři literárních a vědeckých textů.⁵⁷ Zhruba od 7. století př.n.l. máme doklady nejmladšího písma démotického. Jak název odvozený z řeckého *demos* napovídá, jednalo se písmo užívané nižšími vrstvami obyvatelstva. Sami Egypťané toto písmo nazývali *seh en šat* neboli dopisní písmo.⁵⁸ Sloužilo tedy k běžným každodenním účelům zápisu informací.

2.5.2 Texty administrativní povahy

Vznik egyptského státu znamenal rozvoj mnoha oborů a oblastí. S vývojem zemědělství, hospodářství a administrativy s tím spojené vznikla nutnost zaznamenat určité informace. Písmo a první texty tak vznikaly zcela přirozeně za pragmatickým účelem pořídit nutné záznamy o produkci, výrobě a byly úzce vázány na královský dvůr.⁵⁹ Tyto texty můžeme zařadit pod státní správu a administrativu. První nápisy existují již z období tzv. nulté dynastie, a to v podobě *serechů* neboli nejstarší podoby zápisu jména vládce.⁶⁰

⁵⁵ MYNÁŘOVÁ, Jana. *Písemnictví starého Předního východu*. Starověké písemnictví Levanty. Praha: OIKOYMENH ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 555.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž, str. 557.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 94.

⁶⁰ Tamtéž, str. 97.

Tyto *serechy* se nacházely na nádobách různého využití, tabulkách či na pečetích patřících k daným nádobám, které byly užívány právě v zemědělství pravděpodobně při výběru obilí či jiných plodin.

Díky dochovaným papyrovým archivům pocházejících z období *Staré říše* se můžeme dozvědět o organizaci prací v provinciích a vyplácení přídělů. Zachovalé písemnosti ze *Střední říše* obsahují informace týkající se stavebních projektů, seznamů dávek obilí nebo dobytka, záznamů o sčítání aj.⁶¹ Hospodářské záznamy období *Nové říše* pak seznamují čtenáře s plány výstavby v *Západních Thébách*. Záznamy v podobě *ostrak* se týkají především stavby zádušního chrámu královny Hatšepsut. Z doby vlády Sethiho I. se dochovaly účty z pekáren, varen piva či rozpisů přídělů jídla pro vojáky.

Další kategorií administrativních písemností představují právní texty – zákoníky a záznamy ze soudních jednání. Egypťské právo mělo základ v právu zvykovém a bylo založeno na precedenci. Pokud chtěl panovník zavést nový zákon, učinil tak prostřednictvím dekretů či výnosů. Jednou z dochovaných písemností je například tzv. *Haremheivův dekret* popisující situaci v období po konci vlády faraona *Achnatona*. Dekret měl posílit vliv centrální samosprávy a reorganizovat soudní dvory.⁶² V souvislosti se soudnictvím se nám dodnes dochovaly také některé soudní záznamy. Jako příklad můžeme uvést *Turínský soudní papyrus* obsahující záznam o soudním procesu v rámci tzv. *Harémového spiknutí*, kdy měl být faraon Ramesse III. zabit a na trůn měl usednout syn jedné z vedlejších královských manželek. Záznam obsahuje seznam obviněných, jejich činů a rozsudků.

Dále je třeba zmínit korespondenci pocházející z královského dvora či od soukromých osob. Je nutno podotknout, že pouze 1% obyvatel Egypta ovládalo čtení a psaní. Veškeré písemnosti u královského dvora měli na starosti písaři. Pro korespondenci byl nejčastěji využíván papyrus nebo ostraka.⁶³ V neposlední řadě se k textům informativní povahy řadily matematické, lékařské či školní písemnosti.

⁶¹ MYNÁŘOVÁ, Jana. *Písemnictví starého Předního východu*. Starověké písemnictví Levanty. Praha: OIKOYMENH ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 642.

⁶² Tamtéž, str. 619.

⁶³ Tamtéž, str. 626.

2.5.3 Literární texty

Egyptané, stejně jako my dnes, rozlišovali texty, které neměly administrativní či čistě informativní povahu, od literárních textů s poučnou či estetickou funkcí. První a poměrně obšírnou kategorií byly náboženské texty. Protože náboženství hrálo v životě Egyptanů nejen v období starověku velmi důležitou roli, první texty s náboženskými motivy datujeme již od prvopočátků egyptského státu.⁶⁴ Tyto texty mají své kořeny v mýtech přenášených z generace na generaci ústní firmou.

Nejstarší dochované texty – konkrétně *Texty pyramid* – pochází z období Staré říše. Můžeme v nich najít člověku moderní doby známé litanie, oslavné hymny nebo říkání (naučení – pozn. autorky). Tyto texty měly za účel usnadnit panovníkovi cestu skrze podsvětí až do egyptské verze věčného života. Podobně laděné texty, avšak určené pro osoby z nižších společenských vrstev, se později vyskytovaly přímo v dřevěných rakvích nebo na kanopách, přičemž se jim z těchto důvodů říká *Texty rakví*. Nicméně tyto texty měly podobnou funkci jako *Texty pyramid* – byl to návod pro duši zemřelého, jak putovat podsvětím a tuto cestu dokončit v zásvětí.⁶⁵ V období vlády králů ze 17. dynastie vznikla obdoba obou zmíněných textových souborů známá pod názvem *Knih mrtvých*, avšak byl zde jeden rozdíl – *Knih mrtvých* obsahovala také část věnující se procesu mumifikace.⁶⁶

Vedle textů týkajících se posmrtného života máme doloženy i texty zaměřující se např. na opakuující se cyklus putování boha slunce (*Knihy nebes*). Protože mnoho egyptských božstev bylo inspirováno jevy spojenými s ději ve vesmíru či cykličností přírody (počasí), Egyptané do těchto druhů textů prostřednictvím jednotlivých božstev transformovali své vidění světa kolem sebe. Z textů inspirovaných mýty můžeme jmenovat *O Usirovi a Sutechovi*, *O vyvýšení boha Rea*, *Spor Hora se Sutechem*.

Mezi texty sloužící k veřejnému účelu, konkrétně k vyjádření úcty k panovníkovi či božstvu, patří hymny a adorační skladby. Jedná se o lyrické oslavné skladby. K častým adresátům patřily božstva *Amon*, *Re*, *Hathor*, *Ptah*, *Usir*, *nebo Eset*.⁶⁷ Specifickým souborem

⁶⁴ MYNÁŘOVÁ, Jana. *Písemnictví starého Předního východu*. Starověké písemnictví Levanty. Praha: OIKOYMENH ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 559.

⁶⁵ Tamtéž, str. 563.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ MYNÁŘOVÁ, Jana. *Písemnictví starého Předního východu*. Starověké písemnictví Levanty. Praha: OIKOYMENH ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 570.

jsou tzv. sluneční hymny popisující jednotlivé fáze putování slunečního kotouče. Kromě textů týkajících se boha *Ra* se do této skupiny řadí i chvalozpěvy na boha *Atona*, jediného a všeobjímajícího boha tzv. amarnského období, kdy vládl faraon *Achnaton*, dříve známý jako *Amenhotep IV*. *Aton* je zde charakterizován jako stvořitel světa a dárce života.

Dále se do literárních textů řadí texty biografické a autobiografické, v nichž pisatel popisoval svůj život a kariéru či dary, které dostali od panovníka jakožto odměnu za svou službu královskému dvoru. Tyto texty se velmi často nacházely na stěnách hrobek hodnostářů. S popisem svých skutků souvisí i texty s historiografickými prvky, které sloužily jako záznamy významných událostí, které se odehrály ve vybraném roce vlády panovníka. Nejstarším dochovaným artefaktem tohoto typu je Palermská deska popisující významné události z období vlády panovníků 1. – 5. dynastie.⁶⁸ Do této kategorie se řadí také *Turínský královský seznam* sepsaný za vlády faraona Ramesse II., který obsahuje jména panovníků, dobu jejich vlády v letech, měsících a dnech od počátků egyptského státu do *Druhé přechodné doby*. Prvním čistě historiografickým textem popisujícím egyptské dějiny a psaným v řečtině je *Aegyptiaca* od egyptského kněze *Manehta*.

Zajímavou skupinu textů tvoří tzv. *naučení*. Tyto texty s didaktickými prvky obsahují rady do života a sloužily k poučení, jak říká sám název, svého čtenáře a vyvarování se chyb, které učinil pisatel. *Naučení* byla velmi oblíbená, o čemž svědčí nálezy již z období *Staré říše* – např. *Hardzedefovo naučení*, jehož autorem byl syn faraona a napsal jej pro syna *Auiebrea*.⁶⁹ Jako další příklady můžeme jmenovat *Ptahhotepovo naučení*, v němž pisatel nejprve žádá faraona, aby do jeho úřadu jmenoval jeho syna a následně svému synovi předává celkem 37 životních rad týkajících se správného chování, manželství, skromného vystupování etc.⁷⁰

Vedle těchto textů je třeba zmínit také skupinu textů s prvky vypravování, které se dochovaly z doby *Střední říše*. Pro čtenáře moderní doby je neznámější *Povídka o Sinuhetovi*. Text v podobě autobiografického nápisu popisuje život člena královského dvora *Sinuheta* za vlády faraonů *Amenemheta* I. a posléze jeho syna *Senusreta* I. Vedle povídek se

⁶⁸ Tamtéž, str. 574.

⁶⁹ Tamtéž, str. 580.

⁷⁰ Tamtéž, str. 582.

do skupiny narativních textů řadí také mytologické skladby – např. *Spor Hora se Sutechem*, který popisuje boj jmenovaných bohů o egyptský trůn.⁷¹ Tento příběh má navíc přesah do rodinné tematiky – Hor a Sutech byli v příbuzenském vztahu – Sutech byl strýcem boha Hora.

Další podmnožinou literárních textů s prvky vypravování tvoří humoristické bajky a satiry. Jako nejvýmluvnější příklad lze uvést *Satiru na povolání*, v níž písař *Chetej* vychvaluje své povolání, a naopak haní povolání ostatních, aby přiměl svého syna dát se stejnou cestou. Jako příklad klasické bajky můžeme jmenovat např. bajku *O supici a kočce*.⁷²

Abychom mohli získat celistvou představu o egyptském písemnictví a literatuře, nelze vynechat tehdy tolik oblíbenou milostnou poezii. Tento žánr byl primárně určen k přednesu či ke zpěvu při hostinách. Jedním z příkladů je soubor skladeb *Říkadla velké utěšitelky*.⁷³

2.6 Věda a vzdělanost

Bez vědomostí, nových technologií a odborníků není možné, aby se stát rozvíjel kupředu. Podobně jako i jiné starověké kultury, Egypťané si byli důležitosti znalostí dobře vědomi. Věda a znalosti byly ztělesněny v postavě boha s hlavou ibise, *Thovt*, známý také pod svým starším jménem *Džehutej*.⁷⁴ Thovt pro svou moudrost zastával pozici božského písaře, a proto se také stal jejich patronem. Právě znalost psaní a čtení byla při získávání poznatků nezbytná, neboť znalosti se získávaly kromě pozorování především opisováním a předkládáním starších vědeckých textů.⁷⁵

Egypťané vnímali vědecké poznání jako nástroj, který jim umožnil lépe spravovat svou zemi, a především zachovávat život lidí v ní žijících. Byl to také prostředek k zachování všudypřítomného řádu k objasnění jevů a skutečností, jimž tehdejší člověk čelil a s nimiž se setkával.⁷⁶ Obvykle se v souvislosti se staroegyptskou vzdělaností spojují tři konkrétní

⁷¹ Tamtéž, str. 603.

⁷² Tamtéž, str. 613.

⁷³ ⁷³ MYNÁŘOVÁ, Jana. *Písemnictví starého Předního východu*. Starověké písemnictví Levanty. Praha: OIKOYMENH ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 611.

⁷⁴ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 10.

⁷⁵ Tamtéž, str. 12.

⁷⁶ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 12.

odvětví – astronomie, lékařství a matematika. Všechny tyto oblasti měly za úkol uchovávat život a udržovat v rovnováze řád světa. Není překvapením, že lékaře, matematiky či astronomy bychom nenašli mezi prostým lidem. Pro získání potřebných znalostí byla nutná znalost čtení a psaní, kterou ovládali písaři a další vzdělanci, kteří měli tu čest, a především štěstí být součástí královského dvora, kde se jim dostalo potřebného vzdělání.

Alfou a omegou egyptské vzdělanosti byly tzv. *Domy života*, ve staroegyptštině známé jako *per-anch*.⁷⁷ Zde byly uchovávány, studovány a opisovány starší texty z různých oblastí vědy i texty náboženské popisující nejrůznější rituály týkající se života i smrti. Z tohoto důvodu se *domy života* nacházely poblíž chrámových okrsků. Vedle *Domů života* se znalosti a informace uchovávaly také v *Domě knih*, egyptsky *per-medžat*, které můžeme přirovnat k dnešním knihovnám. V neposlední řadě pak existovaly i klasické administrativní archivy.

2.6.1 Matematika

Znalost matematických disciplín jako je geometrie či aritmetika patřily mezi základní dovednosti egyptských písařů a úředníků, neboť jejich funkce vyžadovala vedení účetnictví, rozdělování financí, kontrolu množství různých plodin či stanovení výše daní.⁷⁸ Pro správu státu bylo toto odvětví vědy nepostradatelné. Stejně tak lékaři i dnes potřebují znát matematické operace týkající se medicínských úkonů a astronomové využívají matematiku denně.

Nejstarší doklady o využívání matematiky pochází ještě z *Předdynastického období*, kdy se při počítání užívaly různorodé symboly. Během vývoje hieroglyfického písma byly číslům posléze přiděleny samostatné znaky. Egypťané po celou dobu trvání egyptského státu užívali desítkovou soustavu, přičemž o tomto faktu svědčí velké množství dochovaných textů z období *Střední říše*.

Egypťané pracovali s čísly od 1 do jednoho milionu, přičemž matematický systém byl založen na násobcích 10^0 až 10^{16} – tj. číselnou řadu tvořila čísla 1, 10, 100, 1000, 10 000,

⁷⁷ Tamtéž, str. 35.

⁷⁸ Tamtéž, str 44.

100 000, 1000 000.⁷⁹ Egypťané tedy používali desítkovou soustavu. Když číslo obsahovalo vícero cifer, písař jednoduše zkombinoval dané cifry a vynásobil je potřebným počtem.

Co se matematických operací týče, Egypťané znali a používali sčítání, odčítání, násobení i dělení. Sčítání, egyptsky *wah* (spojit) nebo *demedž* (sjednotit), fungovalo na základě soupisu znaků pro jednotlivá čísla dohromady. V případě, že se vybraný znak v čísle vyskytnul 10x, nahradil jej znak vyšší (např. pokud početní operace obsahovala deset znaků pro jednotku, těchto deset znaků bylo ve výsledku nahrazeno jedním znakem pro desítku.⁸⁰ V případě odečítání, v egyptštině známém jako *iri wedžat* (počítej zbytek), se systém příliš nelišil, nicméně místo sdružování docházelo k vyškrtávání číselných znaků.⁸¹

System násobení byl o něco složitější – jeden z činitelů byl postupně zdvojnásoben a tento výsledek byl sečten s původním činitelem.⁸² Dělení fungovalo na podobném principu. Dělitel se postupně zdvojnásoboval do chvíle, než součet hodnot těchto násobků nedosáhl hodnoty dělence.⁸³ Egypťané pracovali také se zlomky, přičemž místo čitatele využívali speciální znak podobný tvaru lidského oka, který umístěn nad znakem, který příslušel vybranému číslu. Pro žáky písařských škol byly zlomky jednou z nejdůležitějších matematických disciplín. V souvislosti s touto disciplínou můžeme zmínit zajímavý fakt týkající se didaktického přesahu znění úloh, v nichž se žáci se zlomky učili pracovat. Leč se jednalo o úlohy k procvičování, motivy v nich obsažené se týkaly reálného života. Žáci měli např. za úkol vypočítat přiděl 1 až 9 bochníků chleba mezi 10 mužů.⁸⁴

Vedle těchto jednodušších početních úkonů se žáci písařské školy učili také počítat převody jednotek délky a objemu. Konkrétně délka se původně počítala, podobně jako v jiných státech starověkého období, pomocí částí lidského těla – Egypťané pro tento účel používali loket, dlaň a prst. Loket se dále dělil na 7 dlaní, dlaň se dělila na 4 prsty. V naší metrické soustavě loket odpovídá cca 53 cm, dlaň 7 cm a prst cca 2 cm.⁸⁵ Co se jednotek

⁷⁹ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 52.

⁸⁰ Tamtéž, str. 53.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž, str. 54-55.

⁸⁴ Tamtéž, str. 56.

⁸⁵ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 60.

objemu týče, Egypťané užívali několik názvů dle dané suroviny – např. jednotka objemu tekutiny se nazývala *hin*, množství obilí v pytlích se počítalo pomocí jednotky *char* a odpovídalo obilí o objemu 96 litrů. Základní jednotkou objemu však byl výraz *hekat*, který odpovídal cca 5 litrům.

Egypťané uměli také počítat rovnice, ovládali geometrii nutnou např. k vyměřování půdy, při výpočtech pracovali s trojúhelníkem, obdélníkem, čtvercem i lichoběžníkem. Tyto znalosti využili nejen při zeměměřičtví, ale také pro kontrolu objemů obilních sýpek, a především při stavbě královských hrobek. Své uplatnění měla matematika také při výrobě potravin – především chleba a piva, přičemž kvalita těchto dvou potravin podléhala přísným kontrolám. V neposlední řadě úředníci museli být schopni spočítat dobytek, dohlíželi na práci řemeslníků a kontrolovali její kvalitu i množství. S odvedenou prací pak souviselo vyplácení přídělů. Jak můžeme vidět, matematika, stejně jako dnes, byla nepostradatelnou součástí každodenního života a souviselo s ní mnoho dalších odvětví, včetně zmíněné astronomie a lékařství.

2.6.2 Astronomie a čas

Jak bylo řečeno výše, egyptští učenci se kromě překládání a prepisování starších textů učili především pozorováním svého okolí. Jednou z mnoha věcí, která všechny starověkého kultury fascinovala, byl pohyb nebeských těles a jejich případný vliv na život na zemi. Není proto divu, že tyto jevy Egypťané přisuzovalo božské moci. Z tohoto důvodu byla tato oblast vědeckého bádání svěřena do rukou učencům z *Domů života* a *Domů knih*, které byly součástí chrámových okrsků. Leč se příliš textů týkajících se astronomie nedochovalo, můžeme alespoň čerpat z astronomických papyrů z doby vlády Ptolemaiovců.

Pár dochovaných exemplářů z *Domu knih* v chrámu na ostrově Edfu obsahuje názvy děl pojednávajících o tématech z astronomie – např. *Vědění o pohybu dvou světél, vládnoucím hvězdám*. Zmiňovaná dvě světla odkazují na slunce a měsíc.⁸⁶ S pohybem nebeských těles byla v Egyptě spojena bohyně nebe Nut, jejíž jméno nese i soubor *Knihy bohyně Nuty*, jež pojednává o pohybu Slunce a hvězd z pohledu astronomického a mytologického zároveň.⁸⁷ Vedle Slunce a Měsíce Egypťané rozeznali a pojmenovali planety

⁸⁶ Tamtéž, str. 122.

⁸⁷ Tamtéž.

sluneční soustavy, přičemž každá z tehdy známých planet představovala buď boha Hora nebo jeho nepřitele a strýce v jedné osobě, boha podsvětí Sutecha. Nutno podotknout, že až do ptolemaiovské doby Egyptané znali pouze 5 planet – Merkur byl znám jako *Netečný* a byl zastoupením Sutecha, Venuše nesla jméno *Ranní bůh*, Mars byl pojmenován jako *Hor horizontu* nebo *Červený Hor*, Saturn Egyptané znali jako *Hora*, býka *Nebes* a v neposlední řadě Jupiter se nazýval *Horem, který ohraničuje Obě země*.⁸⁸

Protože astronomie v pojetí Egyptanů úzce souvisela s náboženstvím, postavení planet, hvězd a s tím souvisejících světových stran ovlivňovalo stavbu chrámů i hrobek. Pyramidy v Gíze jsou toho nejvýmluvnějším důkazem. Osy všech pyramid byly projektovány tak, aby ukazovaly na všechny světové strany s matematickou přesností. Egyptské chrámy byly vystavěny tak, že svou osou jsou kolmé k proudu Nilu a brány směřují k řece čelem.⁸⁹ Pohyby slunce zde hrály také důležitou roli. Chrám Abú Simbel postavený v době vlády faraona Ramesse II. byl navrhnut tak, aby v konkrétní dny – 20. února a 22. října – dopadly paprsky vycházejícího slunce do hlavní svatyně chrámu. Zmíněná data byla ve starověku spojována se začátkem dvou ročních období – *peret* a *šemu*.⁹⁰ Vedle slunce orientaci egyptských staveb ovlivňovaly také dvě hvězdy – *Sírius* a *Canopus*. Na základě postavení těchto hvězd na obloze byl projektován chrám bohyně *Hathor* v *Dendeře*.⁹¹ Astronomie však nebyla inspirací jen při plánování výstavby. Důležitou roli také hrála při tvorbě egyptského kalendáře a chápání času jako celku.

Egyptané po celou dobu existence starověkého státu používali tzv. občanský kalendář, který se dělil na 3 roční období – období záplav (*achet*), rozpuku (*peret*) a sklizně (*šemu*). Každé období roku sestávalo ze 4 měsíců, každý z měsíců měl třicet dní, týden byl dlouhý 10 dní.⁹² Zbýlých 5 dní se oddělovalo od zbytku roku, neboť v těchto dnech, které předcházely začátku nového ročního cyklu, Egyptané oslavovali zrození 5 božstev – bohů *Usira*, *Hora*, *Sutecha* a bohyň *Esety* a *Nebthety*.⁹³ Vedle občanského kalendáře, který byl

⁸⁸ Tamtéž, str. 132.

⁸⁹ Tamtéž, str. 140.

⁹⁰ Tamtéž, str. 141.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svitků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 146.

⁹³ Tamtéž, str. 147.

obvykle používán, existoval také lunární kalendář. Tento kalendář se datuje do *Předdynastického období* a vznikl na základě pozorování měsíčního cyklu. Tento typ kalendáře sloužil k předpovídání období záplav.

Obyvatelé země na Nilu rozdělovali také jednotlivé dny, a to do 24 hodin, které se dále dělily na polovinu – tj. na *hodiny denního světla* a *hodiny noční doby*. Poměr hodin, které se řadily do denní či noční části přirozeně kolísal – např. v období zimy byla doba noci o něco delší než doba denní. Každá hodina dne i noci měla své ochranné božstvo.

Plynutí času Egyptané neměřili jen pomocí kalendáře, vyvinuli hned několik typů hodin. První typ se řídil dle pohybu hvězd a vesmírných těles, především Slunce a Měsíce. Druhým typem byly vodní hodiny známé také jako *klepsydra*. Egyptané užívali dva různé druhy – hodiny odtokové a přítokové. Odtokové hodiny měly podobu nádoby, z níž pomocí úzkého otvoru odtékala voda. Nejstarší doklad o používání tohoto druhu hodin máme z doby 18. dynastie, konkrétně z období vlády faraona Amenhotepa III. Přítokové hodiny byly vynalezeny matematikem Ktésibiem ve 3. století př.n.l., který žil v Alexandrii.⁹⁴ Posledním typem byly stínové hodiny využívající ke sledování plynutí času sluneční paprsky. Logicky byly proto využívány ke měření času během světlé části dne a fungovaly na principu stínu, jenž byl výsledkem ozáření nástroje na měření času. V praxi se nástroj podobal dřevěnému hranolu, k jehož konci byl připevněn ještě jeden menší hranol, který směřoval vzhůru a vrhal požadovaný stín.⁹⁵

2.6.3 Lékařství

Umění léčit choroby a různá zranění bylo vždy ve všech kulturách starověku i pozdějších dob velice vážené. Egyptané v tomto umění viděli nejen záchranu života, ale také uchování božského řádu. Ne náhodou bylo odvětví medicíny důležitou součástí *Domů života*.⁹⁶ Protože lékařství představovalo napravování chaosu způsobeného ohrožením bohy daného života, hrálo náboženství v oblasti léčení významnou roli. Z tohoto důvodu najdeme v odborných lékařských textech pasáže týkající se léčebných obřadů a zaříkáadel, které byly stejně důležité jako konvenční léčebné metody.

⁹⁴ Tamtéž, str. 161.

⁹⁵ Tamtéž, str. 162.

⁹⁶ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 173.

Egyptský výraz pro lékaře zněl *sunu* nebo *sinu*. Studenti připravující se na povolání lékaře studovali v Domech života odborné texty, z nichž čerpali vědomosti o tehdy známých chorobách a léčebných postupech. Léčebný proces, podobně jako u moderní medicíny, začal u diagnostiky – pacient nejprve popsal své potíže, následně lékař určil diagnózu, případně rozhodoval, zda je možné pacienta vyléčit či nikoli. Posledním krokem byla léčba založená na postupech použitých u předešlých pacientů. Nemocní se však neobraceli pouze na lékaře; pomoc hledali také v chrámech. Jedním z léčebných rituálů bylo polévání nemocného posvěcenou vodou, přičemž tato voda byla předtím přelita přes sošky s magickými texty.⁹⁷ Pokud to léčba vyžadovala, nemocný mohl zůstat v chrámu přes noc a poté zde zanechat speciální figurku s vyznačeným místem, které bylo postiženo chorobou. Za tyto služby pacienti posléze platili ovocem, chlebem, látkami nebo šperky – způsob platby závisel na společenském postavení.

Jak bylo řečeno výše, lékařství bylo úzce propojeno s náboženstvím. Jednotlivé části lidského těla byly propojeny s vybranými božstvy – plíce s bohyní Nebthet, játra s bohyní Eset nebo střeva s bohyní Selket.⁹⁸ Bůh Hor měl chránit před hadím uštknutím, bohyně Hathor držela ochranou ruku nad matkami a jejich dětmi během porodu. Bohyně Sachmet se lví hlavou měla moc šířit i zastavit nákazu různými nemocemi.⁹⁹

Egyptští lékaři uměli zdárně vyléčit mnohé lidské neduhy. Jednou z nejčastějších příčin vyhledání lékaře byl úraz při práci v lomech, na stavbách a podobných poměrně rizikových zaměstnáních. Informace o drobných chirurgických zákrocích získávali studenti např. ze souboru papyrů *Zacházení s ranami*.¹⁰⁰ Tento a podobné texty obsahovaly podrobně zaznamenané případy zranění s popisem stavu pacienta i zranění a následné léčebné metody. Rozlišovaly se rány v měkkých tkáních, rány způsobenou ostrým předmětem či poranění v důsledku pořezání. Na ránu se přikládaly obklady – první den to byl kus čerstvého masa za účelem podpory srážlivosti krve. Během dalších dnů byl na ránu přikládán obklad ze směsi medu a oleje, rána se poté zavázala čistým plátnem. Na drobná zranění se používal kamenec draselný, který má silné stahující účinky na kůži. Jiné postupy byly použity

⁹⁷ Tamtéž, str. 174.

⁹⁸ Tamtéž, str. 176.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 183.

v případě, kdy bylo nutné ránu zašít či pokud byla zanícená – v tu chvíli lékař sáhl po rostlinném přípravku z vrby a cicimku, známém také jako jujuba.¹⁰¹ Dále egyptští lékaři léčili také popáleniny, poranění obratlů a zlomeniny.

Vedle poranění pohybového aparátu se lékaři potýkali také s nemocemi vnitřních orgánů. Z *Ebersova papyru* máme zmínky o klasickém i kongestivním srdečním selhání, ischemické chorobě srdeční etc.¹⁰² Obvyklou nemocí postihující plíce byla pneumokonióza způsobená vdechováním drobných částiček písku nebo plicní fibróza vyskytující se u pracovníků sochařských dílen či kamenolomů. Dále se ve velké míře vyskytovala onemocnění žaludku a trávicího ústrojí. Naopak mozek zůstal pro egyptské lékaře velkou neznámou – považovali jej pouze za místo, kde se tvořily hleny. Centrem myšlení bylo Egyptů srdce – z tohoto důvodu srdce hrálo tak důležitou roli při obřadu vážení srdce. Obyvatelům země na Nilu se nevyhnuly ani různé epidemie způsobené viry a bakteriemi. Z kosterních pozůstatků víme, že již v době starověku se lidé potýkali s tuberkulózou, dětskou obrnou, leprou či neštovicemi.¹⁰³ Výjimkou nebyla bohužel ani nádorová onemocnění.

Dalším častým neduhem bylo onemocnění očí způsobené prostředím, ve kterém Egyptané žili – dobrému stavu očí nepřál všudypřítomný poletující písek ani mouchy žijící přirozeně vedle chovaného dobytka. Léčba očí měla svůj vlastní specializovaný obor – oční lékaři se nazývali *sunu irej* (lékaři obou očí).¹⁰⁴ Egyptské léčebné postupy při očních onemocněních byly natolik vyhlášené, že dle Herodota žádal perský král Kýros II. faraona Ahmose II., aby mu zaslal nejlepšího očního lékaře.¹⁰⁵ Mezi časté příčiny oslepnutí v afrických zemích patří dodnes tzv. trachom, bakteriální infekční onemocnění. Egyptští lékaři doporučovali léčebnou kúru ze želví žluče a oleje nebo listy akácie smíšené se svatojánským chlebem (rohovníkem) a rozemletou žulou.¹⁰⁶ Pokud pacient oslepl, lékař mu

¹⁰¹ Tamtéž, str. 185.

¹⁰² Tamtéž, str. 196.

¹⁰³ Tamtéž, 201-202.

¹⁰⁴ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 217.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž, 218.

na víčka přikládal obklad z medu a svatojánského chleba. Na základě výše zmíněných metod lze předpokládat, že si Egypťané byli vědomi antiseptických účinků medu.

Druhým oborem, v němž Egypťané vynikali a jež se stal samostatným odvětvím, bylo zubní lékařství. Doklady o staroegyptské stomatologii máme již z doby Staré říše.¹⁰⁷ Zubař byl znám pod názvem *ibhej*.¹⁰⁸ Poškození či opotřebení zubů bylo velmi časté kvůli drobným částčkám kamene v mouce, které se tam dostávaly při procesu mletí. Egypťští zubaři uměli dle dochovaných nálezů vytvořit jednoduchý můstek. Při ustupování dásní zubař doporučil směs z římského kmínu, kadidla, svatojánského chleba, která se přiložila na postižené místo. Na osvěžení dechu bylo doporučováno užívat směs z pryskyřice, myrhy, skořice, které byly svařeny v medu. Zubní kaz, nejčastější zubní onemocnění současnosti, se však u Egypťanů příliš nevyskytoval díky nízkému obsahu cukru ve stravě.¹⁰⁹

Velké pozornosti se v rámci egyptského lékařství dostávalo těhotenství a porodům, neboť narození dítěte obnovovalo řád života a smrti. Avšak ne všechna těhotenství byla chtěná – v tom případě lékaři doporučovali různé antikoncepční prostředky, případně žena dostala přípravek k vyvolání potratu. Plodnost se zjišťovala podáváním různých bylinných směsí a na základě reakcí ženy po jejich požití. Těhotenství a samotný porod představovaly pro ženu ve starověku poměrně velké riziko z důvodu častých infekcí a případných komplikací, k jejichž řešení měli egyptští lékaři pouze omezené prostředky. Z tohoto důvodu se těhotné ženy obracely s prosbou o ochranu k bohyním *Eset*, *Nebthet*, *Heket* a *Meschenet*.¹¹⁰

2.7 Náboženství

O Egypťanech se již v době starověku hovořilo jako o nejzbožnějším národu ze všech. Na základě výše zmíněných příkladů lze toto tvrzení označit za pravdivé, neboť jejich víra v božstva byla všeobjímající a pronikala do všech sfér života. Protože se jedná o složité a obsáhlé téma, tato podkapitola bude pojednávat pouze o tématech vyskytujících se ve vybraných dějepisných učebnicích, o nichž pojednává didaktická část této práce. Konkrétně zde budou stručně charakterizována vybraná božstva (bohové *Re*, *Amon*, *Thovt*, *Hor*, *Sutech*,

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 220.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 222.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 210.

Anubis, Usir, bohyně Eset a Hathor), dále zde bude věnována pozornost fenoménu egyptského podsvětí a procesu mumifikace a s ní spojenými pohřebními rituály.

2.7.1 Stručně o náboženství starých Egyptanů

Spektrum božstev, která Egyptané uctívali, sahá od malých bůžků po nejvyšší a nejvýznamnější božské bytosti. Své místo zde měli i démonické bytosti. Obecně můžeme egyptské bohy rozdělit do dvou oblastí – božstva spojovaná s nebesy a božstva spjatá s podsvětím. To, co bylo mezi tím, tedy země (egyptsky *ta*) a lidé zde žijící, bylo těmito božstvy ovlivňováno. Některá božstva zrcadlila např. přírodní jevy, jiná měla ochrannou funkci v závislosti na vybranou sféru či období lidského života. Je důležité zmínit, že vícero bohů mohlo zastávat tu samou funkci – jak zaznělo výše, ochrannou ruku nad matkami, dětmi a průběhem porodů držely hned 4 bohyně.

Proto najdeme několik božstev, která jsou označována jako bůh slunce či jako bůh plodnosti. V tomto ohledu záleželo mimo jiné na kultu božstev uctívaných v dané oblasti.¹¹¹

Božstvo se vyznačovalo 3 znaky – jménem, podobou a atributy. Božská podoba a atributy souvisely s jejich zobrazením v písmu a výtvarném umění. Na božskou bytost mohl odkazovat předmět (sloup *džed* odkazoval na *Usira*), rostlina (lotosový květ představoval boha *Nefertema*), nebeské těleso (sluneční kotouč jako *Re*), zvíře (beran jakožto bůh *Amon*), nebo jako člověk (sluneční božstvo *Atum* v podobě zestárlého muže s holí).¹¹² Velmi často můžeme najít propojení antropomorfního a zoomorfního zobrazení – např. bůh *Hor* se sokolí hlavou a lidským tělem.

Na společenství bohů nahlíželi staří Egyptané jako na bohatě rozvětvenou rodinu, v jejímž rámci byla božstva rozdělována do různých numerických uskupení – dvojice (manželské páry – *Eset a Usir, Šu a Tefnut, Hor a Hathor*), čtveřice (čtyři Horovi synové – *Hapi, Duanutef, Imset, Kebehsenuf*) či sedmero (sedm podob bohyně *Hathor*) etc.¹¹³

¹¹¹ JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. Praha: Libri, 2005, str. 174.

¹¹¹ Tamtéž, str. 142.

¹¹² Tamtéž, str. 11.

¹¹³ Tamtéž, str. 14.

2.7.2 Vybraná egyptská božstva

Středobodem božské rodiny a jedním z nejvýznamnějších bohů byl bůh slunce. Nejstarší podobou boha slunce byl *Re* zobrazovaný často jako sluneční kotouč či jako muž se sokolí hlavou, která nesla vznášející se sluneční kotouč ovinutý královskou kobrou *ureem*.¹¹⁴ Byl otcem např. boha *Šua*, bohyně *Hathor*, *Tefnut* či *Sachmet*.¹¹⁵ Součástí slunečního božstva byl sluneční cyklus rozdělený do 5 fází, které symbolizovaly stvoření, růst, dospělost, stárnutí a smrt, ke které docházelo při západu slunce.¹¹⁶ Bůh *Re* hrál důležitou roli v představách Egyptanů o stvoření světa lidí. V jedné z pověstí vyslal *Re* své oko, aby našlo ve vodách praoceánu boha *Šua* a bohyni *Tefnut*, první božský manželský pár, který se v těchto vodách ztratil.¹¹⁷ Oko boha *Ra* se po určité době vrátilo ke svému majiteli, nicméně ten jej již nahradil okem novým. Oko se rozplakalo a z těchto slz měli vzniknout lidé.¹¹⁸ Vedle blahodárné síly přinášelo Slunce také zkázu. Tento motiv je zpracován v pověsti o vzpouře lidstva proti *Reovi*. Sluneční bůh potrestá lidstvo tím, že na ně pošle své oko přeměněné do podoby lidožravé lvice *Sachmet*.¹¹⁹ Nakonec se však slituje, lvici opije a zbylé přeživší zachrání.

Pozice hlavního božstva se v průběhu egyptských dějin měnila. Sluneční bůh *Re* byl uctíván po celou dobu trvání egyptského státu, avšak největší oblibě se těšil především v době *Staré říše*. Po nástupu 18.dynastie k moci v období *Nové říše* se stal hlavním bohem *Amon*, jehož jméno lze přeložit jako *Skrytý* či *Neviditelný*. *Amon* měl podobně jako *Re* stvořitelskou moc, byl spojován s plodností či bojovými úspěchy. Byl zobrazován jako člověk s korunou ozdobenou dvěma dlouhými pery, popřípadě jako beran.¹²⁰ Posléze došlo ke spojení těchto dvou božstev v jednoho boha *Amon-Ra*.

S druhým nejvýraznějším nebeským tělesem, měsícem, byl spojován bůh *Thovt*, o němž je zmínka v podkapitole o vědě a vzdělanosti. Bůh s hlavou ibise byl také patronem vzdělanců a veškerého vědění starých Egyptanů. To je důvod jeho další funkce v rámci

¹¹⁴ Tamtéž, str. 144.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 171, 65, 174, 150.

¹¹⁶ Tamtéž, 139.

¹¹⁷ JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. Praha: Libri, 2005, str. 174.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 142.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 144.

¹²⁰ Tamtéž, str. 25.

obřadu vážení srdce – celý proces dozoroval, zapisoval a posléze sdělil jeho výsledek.¹²¹ V neposlední řadě byl bůh *Thovt* vedle *Hora*, *Sutecha* a *Dunanueje* součástí čtveřice božstev, která dle *Textů pyramid* vynáší duši zesnulého panovníka na svých křídlech na nebesa. S bohem *Horem Thovta* pojí i další příběhy jakožto božského léčitele, který vyléčil *Horovi* oko, o něž *Hor* přišel při boji se *Sutechem*.¹²²

Jednou z ústředních božských dvojic a mimo jiné i zosobněním lunárních fází měsíce byli výše zmínění bohové *Sutech* a *Hor*. Vedle mytologického příběhu boje o trůn, v němž zvítězil *Hor* a stal se božským vládcem Egypta, tato dvojice symbolizovala dualitu řádu a chaosu, nebe a podsvětí, nilského údolí a vyprahlé pouště a v neposlední řadě Horního a Dolního Egypta.¹²³ *Hor* patří mezi nejstarší egyptská božstva, o čemž svědčí i to, že existovalo hned několik variant tohoto boha. V jedné ze svých dvou hlavních podob, v níž byl znám jako *Harieset* neboli jako syn bohyně *Eset* a boha *Usira*, bůh *Hor* představoval archetyp panovníka, zdůrazňoval důležitost vztahu otce a syna a s tím související dědičnost trůnu, který dle mytologie zdědil po smrti svého otce *Usira*.¹²⁴ Všechny varianty boha *Hora* mají společné vyobrazení jakožto člověka se sokolí hlavou odkazující na jeho úlohu boha nebes nebo zoomorfni podobu sokola.¹²⁵ *Hor* dále plnil funkci nejvyššího ochránce vládnoucího panovníka.¹²⁶

Významnou bohyní a božskou manželkou boha *Hora* byla *Hathor*. Tato bohyně byla ztotožňována s nebesy a nebeskou klenbou, neboť v podobě krávy pomocí svých rohů nesla sluneční kotouč po obloze během slunečního cyklu. Z tohoto důvodu je zpodobňována jako žena s kravskými rohy a slunečním kotoučem.¹²⁷ V období *Nové říše* se tato bohyně objevuje v podobě sedmera sudiček, které určovaly osud dítěte během porodu.¹²⁸ Díky spojení s porody mohla *Hathor* v roli ochránkyň matek a jejich potomků suplovat bohyni *Esetu*. Vedle této role byla *Hathor* především symbolem lásky, sexuality a vášně.¹²⁹

¹²¹ Tamtéž, str. 176.

¹²² Tamtéž, str. 175.

¹²³ Tamtéž, str. 39.

¹²⁴ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství*. Oikúmené (OIKOYMENH). Praha: OIKOYMENH, 2009, str. 83.

¹²⁵ JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. Praha: Libri, 2005, str. 75.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž, str. 296.

¹²⁸ Tamtéž, str. 66.

¹²⁹ Tamtéž.

V souvislosti s láskou, konkrétně tou mateřskou, je třeba se zmínit o bohyni *Eset*, matce boha *Hora* a božské manželce boha *Usira*. Tuto bohyni Egyptané ztotožňovali s mateřstvím, a proto byla hlavní ochránitelkou těhotných žen, matek a narozených dětí. Vedle této funkce vystupovala také jako božská matka vládnoucího panovníka.¹³⁰ Mezi její atributy patřily kravské roky nesoucí sluneční kotouč, v rukou obvykle drží papyrový stvol a kříž života *anch*. Pokud byla *Eset* zobrazena s křídly, měla ochraňovat duši svého manžela *Usira*, který představoval zesnulého panovníka.¹³¹

Jak bylo řečeno výše, vedle nebeských božstev do náboženské rodiny neodmyslitelně patřili bohové podsvětí. Již několikrát zmiňovaný *Sutech*, bratr boha *Usira* a strýc božského následníka trůnu *Hora*, ztělesňuje nepokoj, zmatek, chaos, zlobu, agresivitu a smrt. Avšak přes tyto negativní atributy představuje důležitou postavu doplňující pro Egyptany tak důležitou dualitu, o níž bylo pojednáno výše. Podoba *Sutecha* je dodnes neobjasněná – jedná se o zvíře s dlouhýma ušima, velkým čenichem, tlapami a dlouhým ocasem. Dodnes toto zvíře nebylo identifikováno, dle odborníků se může jednat o živočicha čistě mýtického.¹³²

Dalším bohem, jenž je spojován s podsvětím, je *Usir*, manžel bohyně *Eset*, bratr *Sutecha* a otec boha *Hora*. *Usir* byl zpodobněn jako muž zavнутý do obinadel určených k mumifikaci, přičemž na hlavě nese bílou korunu *Horního Egypta* ozdobenou dvěma pery.¹³³ V rukou postava *Usira* třímá královské insignie – žezlo a důtky.

Pro Egyptany zosobňoval *Usir* vítězství nad smrtí a vzkříšení. Již v době Staré říše byl proto *Usir* spojován s obnovou slunce a přírody a jeho pokožka měla zelenou barvu.¹³⁴ Byl také znám jako Pán věčnosti, neboť se po svém vzkříšení stal vládcem v podsvětí. Předsedal obřadu vážení srdce a z funkce soudce vylašoval rozsudek o nesmrtelnosti či záhubě duše zesnulého.

Vedle *Usira* a *Thovta* má při obřadu vážení srdce a v podsvětí celkově důležitou roli bůh *Anup*, z řečtiny více známý jako *Anubis*. Při tomto obřadu *Anup* přivádí duši zemřelého

¹³⁰ JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. Praha: Libri, 2005, str. 55.

¹³¹ Tamtéž, str. 56.

¹³² Tamtéž, str. 167.

¹³³ Tamtéž, str. 186.

¹³⁴ Tamtéž, str. 195.

a sleduje vážení nebožtíkova srdce. Z těchto úkonů můžeme vcelku jednoduše vyvodit jeho funkci – byl bohem zemřelých, mumifikace, pohřbů a pohřebišť. Poslední zmíněné místo určilo podobu tohoto božstva – byl zobrazován jako člověk s hlavou šakala či v zoomorfni podobě šakala.¹³⁵ Tato psovitá šelma se již ve starém Egyptě vyskytovala nejčastěji na poušti a u pohřebišť, kde hledala potravu a pronikala do mělčích hrobů. Bůh *Anup* byl v představách Egyptů také hlavním mumifikátorem a vykonavatelem pohřebních rituálů.¹³⁶

2.7.3 Proces mumifikace a s ní spojené pohřební rituály

Pro staré Egyptany představovala smrt začátek složitého procesu, na jehož konci měla duše dosáhnout zemřelého věčného života. Prvním krokem bylo balzamování nebožtíkova těla, jinak řečeno mumifikace. Celý proces včetně obřadů trval 70 dní.¹³⁷ Nutno podotknout, že způsob balzamování se odvíjel od společenského postavení zemřelého a jeho rodiny. Lidé z nejhudších vrstev si tuto finančně nákladnou službu s velkou pravděpodobností ani nemohli dovolit, a proto své zemřelé pouze zabalili do rohoží a pohřbili je na okraji pouště s nadějí, že tělesná schránka bude zachována, aby se měla duše zemřelého kam vracet.

Bohatší společenské vrstvy včetně královské rodiny mohly v této situaci spoléhat na služby mumifikačních dílen známých jako „božské síně *Anupovy*“, které se nacházely obvykle na okraji pouště na západním nilském břehu.¹³⁸ Sem mělo být nebožtíkovo tělo dopraveno lodí ve dřevěné rakvi. Poté jej balzamovači omyli, odstranili mozek z dutiny lebeční buď pomocí měděných háčků či jeho rozpuštěním. Následně balzamovači vyjmuli z těla většinu orgánů vyjma ledvin a srdce, které považovali za centrum rozumu a myšlení.¹³⁹ Vybrané orgány (játra, žaludek, plíce a střeva) byly vysušeny stejně jako tělo pomocí natronové solné směsi a posléze uloženy do kamenných nádob zvaných kanopy. Vysušení těla trvalo v rozmezí od 4 do 5 týdnů, poté bylo tělo očištěno od nečistot, balzamovači vyplnili břišní dutinu směsicí bylin, olejů a pryskyřice a zašili vzniklé řezné otvory.¹⁴⁰ Tělo

¹³⁵ Tamtéž, str. 27.

¹³⁶ Tamtéž, str. 28.

¹³⁷ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 304.

¹³⁸ Tamtéž, str. 305.

¹³⁹ VERNER, Miroslav. *Pyramidy: tajemství minulosti*. Praha: Academia, 1997, str. 57.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 57.

bylo poté natřeno červenou (u mužů) nebo žlutou (u žen) okrovou barvou a zabaleno do látkových obinadel.¹⁴¹

Takto připravené tělo zemřelého bylo mohlo být na základě zaplacené služby ozdobeno šperky a posléze uloženo do sarkofágu a přesunuto v rámci pohřebního průvodu do hrobky. Během této cesty se odehrávalo mnoho obřadů, z nichž poslední byl obřad *Otevírání úst* odehrávající se těsně před uložením sarkofágu do hrobky. Kněz zvaný *sem*¹⁴² či syn zemřelého se dotýkal sarkofágu, případně přímo mumie různými nástroji (např. nožem ve tvaru vlastovčího ocasu zvaným *peseškef*) na různých částech těla, aby znovu rozhýbal jeho končetiny a probudil smysly.¹⁴³ Po uložení sarkofágu do hrobky a jejím uzavření následovaly ochranné obřady s účelem zajistit klid pro nebožtíkovo tělo i jeho duši, která se vydala na cestu podsvětím.

2.7.4 Představa starých Egyptanů o podsvětí

Místo, kam se po smrti vydala duše zemřelého, Egyptané nazývali *duat*.¹⁴⁴ Skrze *duat* putoval sluneční kotouč na své pouti poté, co dosáhl západního obzoru. Výraz podsvětí odkazuje na prostor nacházející se pod pozemským světem, nicméně tato představa se, jako mnoho jiného v egyptském náboženství, proměňovala.

Texty pyramid z období *Staré říše* odkazují doslova na prostor pod zemí, v období *Nové říše* bylo podsvětí součástí oblohy, přičemž ve dne měl bůh slunce putovat na obloze, v noci naopak skrze ni.¹⁴⁵ Egyptské podsvětí je popisováno jako nevládná a temná jeskyně, v jejímž středu teče řeka. Po této řece se plaví bůh *Re* na své sluneční bárce. Duše zemřelého musela během putování podsvětím čelit různým démonům a zkouškám.

Aby duše zdárně došla až k obřadu vážení srdcí, byly na zdi hrobky vytesány pasáže z *Knihy mrtvých*, které sloužily jak návod pro jejich překonání. Zhruba uprostřed noci měla duše stanout před bohy *Usirem*, *Anupem*, *Thovtem* a bohyní *Maat* představující řád, aby bylo provedeno vážení nebožtíkova srdce.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 312.

¹⁴³ VERNER, Miroslav. *Pyramidy: tajemství minulosti*. Praha: Academia, 1997, str. 60.

¹⁴⁴ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství*. Praha: OIKOYMENH, 2009, str. 82.

¹⁴⁵ Tamtéž.

Pokud zkouška dopadla kladně, byla duše zesnulého *Usirem* uvedena do zászvětí, do života věčného. V opačném případě bylo srdce symbolizující duši nebožtíka pozřeno démonickou bytostí *Amemait*, jejíž jméno se překládá doslova jako požíračka zemřelých.¹⁴⁶ *Amemait* byla zobrazována jako zvíře s krokodýlí hlavou, se lvími tlapami a hřívou a hrošíma zadníma nohama.¹⁴⁷

2.8 Umění a architektura

Vizuální památky umění starých Egyptanů můžeme rozdělit do několika odvětví – umění malířské, sochařské a architektonické. Všechna odvětví na sebe navazovala a svým způsobem na sobě byla i závislá. Velmi blízko měli umělci zároveň k řemeslníkům vzhledem k nástrojům potřebným k práci, jimiž je řemeslné dílny zásobily.¹⁴⁸ Konkrétně sochaři při zpracování dřeva využívali znalosti truhlářů, při tesání do kamene spolupracovali s kameníky etc.¹⁴⁹ Pokud sochaři vytvářeli sochu z kamene, většinou v některé ze zobrazených scén stojí vedle kamenných nádob. V případě zobrazení sochařů spolu s tesáři či truhláři byla vytvářena socha ze dřeva.¹⁵⁰

2.8.1 Sochařství

O práci sochařů, v egyptštině nazývaných *kestej*, se dozvídáme díky dochovaným malbám a reliéfům.¹⁵¹ Sochařská díla dělíme do dvou linií – sochy monumentální a sochy realistické.¹⁵² První jmenovaná linie sloužila k propagaci panovníka a k účelům náboženským. Monumentální sochy byly vytesávány z žuly nebo dioritu. Zobrazovaná osoba buď seděla či stála, měla idealizované tělesné proporce i rysy v obličejí. Sochaři se nesnažili o zobrazení přesné reality; daná osoba měla být zachycena v ideálním, tzn. mladém věku. Pokud sochařské dílo zobrazovalo více postav, např. rodiče s dětmi, na první pohled můžeme jejich postavení rozlišit dle základě *hieratické perspektivy*– např. postavy dětí byly oproti postavám rodičů znatelně menší. Postava panovníka pak byla na společných vyobrazeních největší. Realistické sochy byly určena pro osoby nižšího postavení. Socha

¹⁴⁶ JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. Praha: Libri, 2005, str. 21.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 22.

¹⁴⁸ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 193.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 195.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 193.

¹⁵² ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění. 7. rozšířené a upravené vydání*. Praha: Idea servis, 2019, str. 18.

nesla více realistických prvků, nicméně i přesto se nejednalo o realistický portrét v dnešním smyslu slova. Jako příklad lze uvést sochu *Sedícího písaře*. Vedle klasických soch sochaři vytvářeli také busty tvořené štukem naneseným na vápenec – např. busta královny Nefertiti.

Vedle klasických soch do této profese spadala i tvorba kamenných či dřevěných reliéfů, které byly vytesávány především v hrobkách. Sochař na základě zakázky vytesával buď *basrelief*, na němž postavy vystupují dopředu, nebo hluboký reliéf, na němž jsou postavy zapuštěny do hloubky.¹⁵³ Při vytváření reliéfů sochaři spolupracovali s kreslíři.

2.8.2 Malířství

Starí Egypťané rozlišovali v rámci malířské profese dva obory – kreslíře a malíře, přičemž tyto dvě profese spolu úzce souviseli a jejich práce na sebe navazovala. Kreslíři zvaní *seš kedevet*, což lze přeložit jako písaři obrysů. Kreslíři vytvářeli črty jak pro sochaře, tak pro malíře. Pokud se jednalo o reliéf, po kresbě jej zhotovili sochaři. V případě malířské zakázky se nejprve připravila plocha tvořená vrstvou bahna a posléze omítnutá bílým vápnem¹⁵⁴, na níž následně kreslíři načrtli požadovaný výjev.¹⁵⁵ Jednotlivé scény byly řazeny za sebou do vodorovných pásů. Tyto pásy se poté řadily na sebe. I v tomto případě umělci pracovali s pevně danou *hieratickou perspektivou*. Pokud byl na výjevu zobrazen majitel hrobky se svou rodinou, případně i se sluhy, všechny jmenované osoby byly zobrazeny menší oproti otci či majiteli hrobky. Hlava spolu s končetinami byla zobrazena z profilu, oči spolu s rameny a hrudníkem jsou naopak zobrazeny zepředu.

Poslední fází výzdoby reliéfů či stěny v hrobce byla malba. Malíři, ve staroegyptštině známí pod stejným názvem jako písaři, tedy *seš*, k malbě použili rákosový štěteček, jehož konec byl rozžvýkán.¹⁵⁶ Na malbách se dodnes dochovala pestrá barevná paleta, přičemž každá z barev nesla určitý význam. Bílá barva vyrobená ze sádry či křídly symbolizovala světlo; červená (z hematitu či železitého okru) odkazovala na krev, život i hněv či násilí; zelená (z malachitu) měla význam mládí a znovuzrození; modrá (z kobaltu) označovala vodu či nebeskou klenbu; žlutá (z okru nebo síranu arzenitého) byla používána na pleť žen,

¹⁵³ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egypťanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 196.

¹⁵⁴ ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 7. rozšířené a upravené vydání. Praha: Idea servis, 2019, str. 18.

¹⁵⁵ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egypťanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 195.

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 198.

případně ve tmavším odstínu odkazovala na zlato etc.¹⁵⁷ Malby a reliéfy můžeme najít především v mastabách a podzemních hrobkách.

2.8.3 Architektura

Pro architekturu starých Egyptanů jsou charakteristické 3 typy staveb – mastaby, pyramidy a chrámové stavby. Nutno podotknout, že se jedná o stavby či jejich fragmenty, které se dochovaly do 21. století. Mastaby jsou nejstarším příkladem egyptské pohřební architektury. Jedná se o stavbu ve tvaru kolmého jehlanu bez špičky, v níž se nacházelo několik chodeb, a jež byla propojena šachtou s podzemní pohřební komorou.¹⁵⁸

Za vlády faraona Džosera byla postavena první pyramida. Stavba byla na svou dobu výjimečná – leč mělo jít pouze o klasickou mastabu s obdélníkovým půdorysem, nakonec byl návrh pozměněn na stupňovitou pyramidu připomínající několik mastab nastavených na sebe.¹⁵⁹ Klasické pyramidy, tj. stavby ve tvaru pravidelného jehlanu, byly stavěny během vlády panovníků 4. dynastie *Chufua*, *Rachefa* a *Menkarea* v Gíze.

Uvnitř pyramid se nacházel poměrně složitý systém chodeb, a šachet spolu faraonovou pohřební komorou a s podzemní falešnou pohřební komorou, která měla v případě vloupání zmást zloděje. Pyramidy však nestály jen samy o sobě, jak by se na první pohled mohlo zdát. Každá z pyramid byla součástí pyramidového komplexu, který zahrnoval také zádušní chrám určený pro posmrtné obřady a obětiny, který se nacházel na úpatí pyramidy. Od zádušního chrámu se linula sestupná cesta k říčnímu chrámu. Celý komplex byl obehnan vysokou zdí.¹⁶⁰ Postupně se od stavby pyramid upouštělo z důvodu častého vykrádání. V období *Nové říše* začaly být hloubeny skalní hroby poblíž hornoegyptského *Vesetu* – toto královské pohřebiště je dnes známé jako *Údolí králů*.

Chrámové stavby sloužily centrem kultu vybraných božstev či k zádušním obřadům za duši zesnulého faraona. Cesta k chrámu byla lemována alejí sfing či beranů (pokud se jednalo o chrám boha *Amona*, jehož symbolem byl beran). V průčelí chrámu stály dva obelisky (vysoké kamenné bloky zakončené malými jehlany), brána byla tvořena dvěma

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 199.

¹⁵⁸ ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 7. rozšířené a upravené vydání. Praha: Idea servis, 2019, str. 16.

¹⁵⁹ ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 7. rozšířené a upravené vydání. Praha: Idea servis, 2019, str. 17.

¹⁶⁰ VERNER, Miroslav. *Pyramidy: tajemství minulosti*. Praha: Academia, 1997, str. 68.

pylony (věžovitá stavba).¹⁶¹ Prostor chrámu tvořilo několik nádvoří obehnaných sloupovými chodbami a rozsáhlé sloupové síně.

Sloupové síně byly konstruovány na principu architrávového systému podpěry a rovného překladu. Sloupy se dělily dle průřezu (pravoúhlý, polygonální, kruhový) a dle zdobení hlavice – často se jednalo o květinové motivy (lotos, palma, papyrus) či o hlavici figurální – hlava bohyně Hathor.¹⁶² Je třeba zmínit, že chrámové stavby byly v době své největší slávy bohatě barevně zdobené – zbytky této výmalby můžeme ještě dnes vidět např. v chrámech v Karnaku a Luxoru.

2.9 Vybrané oblasti z běžného života

Tato podkapitola bude věnována vybraným oblastem z běžného života starých Egyptů. Konkrétně zde budou stručně popsána témata týkající se jídelníčku, způsobů úprav zevnějšku – líčení, účesy, oblékání a druhů obydlí.

2.9.1 Stravování starých Egyptů

Základem jídelníčku starých Egyptů, jak lze vydedukovat z předchozích kapitol, bylo obilí a výrobky z něj, především chléb. Obilí se drtilo v kamenných hmoždířích, očistilo od nečistot proséváním skrze síto. Výsledná mouka se zapracovala spolu kvasnicemi, mlékem, trochou soli a jiným kořením.¹⁶³ Takto vzniklé těsto se peklo na otevřeném ohni či později v hliněných pecích. Vedle chleba se pekly také koláče z těsta oslazeného medem, anýzem a jinými tehdy pro Egypty známými druhy ovoce. Obilí ve fázi kvašení a chlebové těsto Egyptům posloužilo také při výrobě piva, které se konzumovalo ve velké míře.¹⁶⁴ Pivo bylo dochucováno datlemi, mandragorou a jinými ingrediencemi. Mezi často konzumované druhy ovoce patřily právě datle, plody dnes vyhynulé argonové palmy či fíky. Během 12. dynastie se postupně rozšířilo granátové jablko.¹⁶⁵ V jednom z hrobů pocházejících z Nové říše byly nalezeny zbytky vodního melounu, existují doklady také o

¹⁶¹ ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 7. rozšířené a upravené vydání. Praha: Idea servis, 2019, str.17.

¹⁶² Tamtéž, str. 16.

¹⁶³ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptů*. Praha: Panorama, 1989, str. 152.

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 153.

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 155.

výskytu švestek. Z druhů zeleniny Egyptané znali česnek, cibuli, pórek, ředkvičky, lociku a okurky.¹⁶⁶ Chléb, ovoce a zelenina byly suroviny dostupné většině obyvatel.

S masem tomu bylo naopak. Chudší vrstvy obyvatel konzumovali velmi často ryby, drůbež – kachny, husy, holuby, křepelky a od doby Nové říše také kura domácího.¹⁶⁷ Při významných svátcích si mohli dovolit i jehněčí či kozí maso. Bohatší vrstvy konzumovaly hovězí i vepřové maso, dále byly součástí jídelníčku např. antilopy, kozorožci, gazely nebo jeleni.¹⁶⁸ Maso a zelenina se tepelně upravovaly při smažení na tuku či na oleji. Zvykem bylo také suroviny vařit v mléce a másle.¹⁶⁹ K dochucování pokrmů se používaly různé suroviny – med, datlová šťáva, sůl, zmíněná cibule a česnek.

2.9.2 Úprava zevnějšku – líčení, účes, oblékání

Jedna z prvních věcí, která upoutá pozornost na egyptských nástěnných malbách, jsou výrazné oční linky u žen i u mužů. Líčení očí bylo v Egyptě praktikováno již od Staré říše. Dnes víme konkrétně o dvou druzích líčidel, které byly používány – zelené (*vadžu*) určené k podmalování víček a černé (*mesdemet*), které postupem času převážilo v používání.¹⁷⁰ Líčení očí mělo kromě estetické stránky důvody v podobě prevence očních chorob způsobených létajícím hmyzem – černé líčidlo bylo vyráběno z galenitu (siričku olovnatého), jenž by měl dle tehdejších lékařů odpuzovat mouchy.¹⁷¹ Ženy si barvily nehty, dlaně a chodidla žlutočervenou pastou z heny. Výjimkou nebylo při zdobení těla ani tetování černomodrým pigmentem ze směsi sazí a oleje.

Co se úpravy účesu týče, Egyptané si upravovali vlastní kadeře, avšak nebránili se ani nošení paruk různých tvarů i délek. Muži své přirozené vlasy nosili většinou krátce střižené a těsně přiléhající k hlavě, případně nakadeřené. Pokud má mužská postava na malbě či v podobě sochy paruku, poznáme ji dle střední délky vlasů rozdělených do pramenů a částečně zakrývající uši.¹⁷² Ženská paruka byla o poznání delší a rozdělená do 3 bohatých pramenů, z nichž dva spadaly přes ramena a jeden přes záda. Ženy se při úpravě vlastních

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 154.

¹⁶⁷ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 158.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 157.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 161.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 107.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 108.

¹⁷² Tamtéž, str. 101.

vlasů také uchylovaly ke kratšímu střihu a vlasům přiléhajícím k hlavě.¹⁷³ Krátký účes byl v horkém egyptském podnebí pravděpodobně nejjednodušší cestou úpravy vlasů. Paruky pak měly vedle účelu estetického účel praktický – chránily hlavu nositele/nositelky před úžehem.

S parukami, úpravou účesů, líčením a celkovou péčí o tělo souvisí i používání vonných olejů a mastí vyrobených z hrošího či krokodýlího tuku a rostlinných olejů a smíšených s myrhou, trnovníkem či kadidlem.¹⁷⁴ Vedle zakrytí pachu potu tyto přípravky zabraňovaly vysychání kůže v důsledku teplého a suchého egyptského podnebí.

Styl oblékání se také lišil dle pohlaví. Muži jsou na většině maleb či v podobě soch v případě *Předdynastického období* zobrazení nazí. Během *Staré říše* se u nich častěji vyskytuje bederní rouška či krátké suknice s nahoře přeloženými cípy a kolem pasu uchycená páskem. Suknice se v průběhu egyptských dějin prodlužovala a občas byla doplněna o cíp látky zakrývající jedno rameno.¹⁷⁵ Chudší vrstvy obvykle nosili pouze jednoduchou zástěrku. Oproti mužům Egyptanky zakrývaly téměř celé tělo. Klasickým oděvem Staré a Střední říše byla jednoduchá bílá přiléhavá tunika upevněná v oblasti ramen dvěma širokými pásy. Od *Nové říše* se odívání movitějších žen skládalo ze dvou kusů vyrobených z nejjemnějšího lnu, které lehce prosvítalo a zdůrazňovalo křivku těla. Jednalo se o ve většině případů nařasené či jinak upravené svrchní šaty a spodní úzce přiléhající tuniku.¹⁷⁶ Přes ramena se přehodil přehoz zdobený třásněmi zakončenými uzlíky.

2.9.3 Obydlí

Podobně jako u jiných oblastí běžného života, i v případě obydlí hrálo důležitou roli postavení vlastníka nemovitosti. V případě bohatších vrstev byly při stavbě budov použity odolnější, tím pádem i dražší materiály, zatímco lidé z chudších vrstev žili velmi často v obydlích vytvořených z materiálů rychle podléhajícím zkáze. Základním stavebním materiálem byly pro široké vrstvy obyvatel hliněné cihly sušené na slunci. Byly tvořeny směsí z hlíny a slámy, která byla po dobu několika dní namáčena do vody, aby se zajistila

¹⁷³ Tamtéž, str. 102.

¹⁷⁴ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 107.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 95.

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 97.

větší pojivost mezi oběma složkami.¹⁷⁷ Cihly byly při stavbě spojovány vrstvou malty, jež byla tvořena opět hlínou, pískem a slámou. Cihly díky špatné vodivosti tepla fungovaly jako částečná izolace před sluncem a horkým vzduchem. Zevní i vnitřní stěna z hliněných cihel byla posléze omítnuta omítkou podobného složení a ošetřena nátěrem z vápna. Podlaha byla většinou vytvořena udusáním hlíny či položením hliněných dlaždic.¹⁷⁸ Střecha byla konstruována pomocí příčně kladených trámů nejčastěji z datlových palm.

Okenní otvory bývaly velmi malé, aby do domu nepronikaly sluneční paprsky. Tvarem buď byla okna nízká a široká nebo vysoká a úzká.¹⁷⁹ Dveře byly tvořeny dřevěnými deskami a pohybovaly se pomocí čepových výběžků v jamkách v prahu a nadpraží.¹⁸⁰ Centrální místností obydlí byla kuchyně – v případě chudších vrstev s částečně obezděným ohništěm, u bohatších pak s hliněnými kamny. Co se nábytku týče, nižší vrstvy si nemohly dovolit mnoho, proto např. lavice byla též vyrobena z hlíny, stůl byl hliněný či dřevěný, přičemž se kolem něj sedělo na zemi.¹⁸¹ Když byl čas uložit se ke spánku, lidé z nižších vrstev uléhali na do stěny domu zabudovaných hliněných palandách. Naopak vyšší vrstvy si mohly dovolit dřevěné postele s výpletem a matrací.¹⁸² Vedle hliněných cihel se ve stavebnictví používal také kámen, zavedený do stavebního procesu architektem *Imhotepem* při stavbě tzv. *Džoserovy stupňovité pyramidy*. Nicméně protože kámen představoval trvalost a nezničitelnost, byl používán primárně pro chrámy, královské paláce a hrobky.

2.10 Vybrané osobnosti egyptské historie

Tato podkapitola, jak bylo řečeno v úvodu, bude stručně pojednávat o životě vybraných osobností egyptské historie. Tyto osobnosti byly vybrány na základě studia sekundárních pramenů v podobě vybraných dějepisných učebnic, přičemž byly v těchto učebnicích zmíněny nejčastěji a opakovaně.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 85.

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 86.

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 87.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Tamtéž, str. 88.

¹⁸² Tamtéž.

2.10.1 Faraon Meni

Dle tradičního pojetí egyptských dějin je *Meni* považován za prvního faraona 1. dynastie a prvního krále Egypta vůbec.¹⁸³ Leč o tomto vládcovi nevíme mnoho, první zmínka o něm pochází z tzv. palermské desky pocházející z období 5. dynastie.¹⁸⁴ Tato deska obsahuje seznam panovníků *Předdynastického období* a pokračuje až období 5. dynastie. *Meni* je zde zmíněn jako první lidský král a jako nástupce mýtických panovníků, z nichž s jistotou známe díky archeologickým výzkumům *Iry-Hora* a *Ka*.¹⁸⁵ Na palermské desce je nicméně *Meni* zmiňován jako nástupce boha Hora. Dle *Herodota* byl faraon *Meni* zakladatel hlavního města období *Staré říše – Mennoferu*, leč o tomto činu nemám žádné historické doklady.

Další zmínka o tomto faraonovi pochází z artefaktu v podobě scaraba z období 18. dynastie – jméno faraona *Meniho* je na jeho spodní straně napsáno spolu s kartuší faraona Thutmose III. a královny Hatšepsut.¹⁸⁶ Kvůli absenci dalších důkazů nemůžeme s jistotou tvrdit, zda tento faraon opravdu žil a vládl. Dle teorie podpořené mnoha významnými jmény z oboru egyptologie bylo jméno *Meni* pouze osobním jménem faraona Narmera.¹⁸⁷

2.10.2 Faraon Džoser

Prvním známým a najisto doloženým panovníkem byl faraon *Hor Necerichet*, který je více známý pod jménem *Džoser*. Vládl v období Staré říše dynastie a patří mezi nejvýznamnější panovníky 3. dynastie. O jeho významu vypovídají četné zmínky v pozdějších dobách – jeho jméno nalezneme na tzv. *Turínském královském papyru* se jmény panovníků z období vlády faraona *Ramesse II.*, přičemž o jeho významu hovoří také to, že Džoserovo jméno je zde zvýrazněno červeným inkoustem.¹⁸⁸ Jako moudrý a zbožný vládce je Džoser označen na *Hladové stěle* pocházející z doby vlády *Ptolemaia V. Epifana*.¹⁸⁹

Džoser se zapsal do dějin především stavbou ojedinělé hrobky – tzv. *Džoserovy pyramidy*, na jejíž stavbu byl použit na tu dobu nepřilíš využívaný materiál – kámen. Do doby *Džoserovy vlády* byl kámen využíván pouze v omezeném měřítku na vybrané části

¹⁸³ HEAGY, Thomas. Who was Menes? *Archéo-Nil*. 2014, (24), 59-92. ISSN 1161-0492, str. 60.

¹⁸⁴ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 20.

¹⁸⁵ HEAGY, Thomas. Who was Menes? *Archéo-Nil*. 2014, (24), 59-92. ISSN 1161-0492, str. 62.

¹⁸⁶ Scarab pochází z období vlády královny Hatšepsut, která dle výkladu egyptologa Thomase Heagyho použila jméno faraona Meniho jakožto podkladu k legitimizaci svého práva na trůn. Tamtéž, str. 61.

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 82.

¹⁸⁸ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 106.

¹⁸⁹ Faraon Ptolemaios V. Epifanos vládl v letech 205 – 180 př. n. l. Tamtéž, str. 106.

hrobek, nikoli na celou hrobku. Touto stavbou se proslavil nejen Džoser, ale také vrchní architekt *Imhotep*, jenž kromě tohoto úřadu zastával i funkci velekněze chrámu boha *Ra* v *Heliopoli*. Jeho moudrost a schopnosti natolik prosluly, že byl době vlády dynastie Ptolemaiovců zbožštěn jako patron písařů a lékařů.¹⁹⁰ Faraon *Džoser* spolu s architektem *Imhotepem* započali novou etapu egyptských dějin – etapu stavitelů pyramid.

2.10.3 Faraon Chufu

Faraon *Chufu*, celým jménem *Chnemchufu*, patří k nejznámějším vládcům Egypta vůbec, a to díky proslulé pyramidě v *Gíze*. Přesto o něm nevíme mnoho informací. Byl synem předešlého krále *Snofrua* a královny *Hetepheres* a vládl mezi lety 2589 až 2566 př.n.l., tedy 23 let.¹⁹¹

Po nástupu na trůn rozhodl o přesunu královského dvora a pohřebiště z *Dašhúru* do oblasti *Gízy*. V *Gíze* posléze začal plánovat a následně i dal realizovat stavbu vlastní hrobky – jednoho ze starověkých divů světa.¹⁹² *Chufuova* pyramida v *Gíze* byla součástí nového ústředního pohřebiště.¹⁹³ Jejím architektem byl vezír *Hemiuunu*, jenž měl být dle některých domněnek *Chufuovým* synovcem.¹⁹⁴ Další dochovanou stavbou z doby *Chufuovy* vlády je přehrada, jejíž ruiny leží u *Wadí Gerrávi* nedaleko města *Heluán*, které se nachází napůl cesty mezi *Dašhúrem* a *Gízou*.

O *Chufuově* domácí a zahraniční politice příliš mnoho nevíme. Existuje jen několik málo nápisů ve *Wadí Magháře* na *Sinajském poloostrově*, v Západní poušti a v oblasti dnešního libanonského města *Byblos*, které nepřímě odkazují na politickou strategii jeho otce, krále *Snofrua*.¹⁹⁵ Z období *Snofruovy* vlády máme doklady o jeho tažení do Núbie, o pokračování navazování vztahů a obchodování na Sinaji, odkud se do Egypta dovážely suroviny jako měď a tyrkys. Probíhal také obchod s Levantou, díky čemuž se do Egypta dováželo cedrové dřevo.¹⁹⁶ Po *Chufuově* smrti došlo ke komplikacím ohledně následníka

¹⁹⁰ GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 32.

¹⁹¹ Tamtéž, str. 110 – 111.

¹⁹² Tamtéž, str. 35.

¹⁹³ GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 34.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

trůnu – jeho nejstarší syn *Kauaba* zemřel a králem se na několik let stal Radžedef, jehož matkou byla pravděpodobně jedna z vedlejších manželek.¹⁹⁷ Až po jeho smrti na trůn nastoupil *Chufuův* další syn, *Rachef*, jenž si nechal postavit druhou ze tří pyramid v Gíze.

2.10.4 Královna Hatšepsut

Jedna z mála žen na egyptském trůnu byla dcerou faraona *Thutmose I.* a jeho hlavní manželky *Ahmoše*.¹⁹⁸ Vládla mezi lety 1473 a 1458 př. n. l. a během své vlády byla známa pod trůnním jménem *Maarkare*. *Hatšepsut* byla původně manželkou faraona *Thutmose II.*, s nímž ji pojilo i sourozenecké pouto – byla jeho nevlastní sestrou. Vláda faraona *Thutmose II.* trvala pouhé 3 roky a v momentě jeho smrti čelila 18. dynastie problému v otázce nástupnictví – z manželství královského páru vzešla pouze dcera *Nefrure*. Nástupcem na trůn byl určen nezletilý *Thutmose III.*, syn *Thutmose II.* a jedné z vedlejších manželek. *Hatšepsut*, jeho nevlastní matka a teta zároveň, byla jmenována do funkce jeho regentky.

Pravděpodobně v roce 1473 př. n. l. se *Hatšepsut* nechala prohlásit faraonem. Aby tento krok obhájila v očích královského dvora a poddaných, systematicky začala skrze nápisy na reliéfech a stélách ovlivňovat veřejné mínění – opakovaně bylo její jméno zmíněno v souvislosti s její funkcí hlavní velekněžky s titulem *božské Amonovy manželky*, zdůrazňována byla také její rodová linie, kdo níž patřily významné a mocné královny jako byla *Ahmoše Nefertari*, jež také po dlouho dobu vykonávala regentství a prakticky vládla Egyptu.¹⁹⁹ Dále k udržení svého vlivu měla provdat svou dceru za svého nevlastního syna a budoucího krále.

Během své vlády nechala postavit či zvelebit bezpočet staveb. Jednou z nich byl chrám v *Karnaku* zasvěcený bohu *Amonovi*. Nejznámější stavbou však zůstává zádušní chrám v *Dér-rl.Bahrí*. Jedná se o stavbu tvořenou několika terasami, jejíž stěny zdobí významné momenty *Hatšepsutiny* vlády – např. výpravy do *Núbie* a do země *Punt* či stavební úpravy (dopravení obelisků) do *Karnaku*.

Hatšepsutina vláda je vnímána jako období prosperity a klidu bez větších válečných konfliktů – vyjma výše jmenovaných výprav do *Núbie*. Za její nejvýznamnější diplomatický

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 35.

¹⁹⁸ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 252.

¹⁹⁹ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 253.

čin se považuje navázání obchodních vztahů se zemí Punt, odkud bylo dováženo kadidlo, cedrové dřevo a jiné drahé suroviny.²⁰⁰ Dle několika dochovaných maleb z thébských hrobových kaplí lze usuzovat, že Egypt také za její vlády navázal samostatný kontakt s Krétou nebo Mykénami.²⁰¹ *Hatšepsut* vládla bezmála 20 let, poté usedl na trůn právoplatný následník trůnu *Thutmose III.*

2.10.5 **Thutmose III.**

O rodině faraona *Thutmose III.* a období regentské vlády královny *Hatšepsut* bylo již pojednáno výše. Co se celkové doby vlády týče, *Thutmose III.* se stal nástupcem trůnu v momentu smrti svého předchůdce, tj. od roku 1479 př. n. l., nicméně jeho aktivní vláda započala až o 20 let později, tedy kolem roku 1459 př. n. l. a skončila jeho smrtí v roce 1425 př. n. l.²⁰² Nejvýznamnějším milníkem jeho vlády je přes 17 trvajících velmi úspěšné tažení do *Levanty*, území, na němž dnes leží státy *Palestina*, *Libanon*, *Sýrie* a *Izrael*.²⁰³

Mezi 23. a 32. rokem své vlády soustředil *Thutmose III.* na pobřeží *Levanty* a oblast západní *Sýrie*, odkud do Egypta putovaly zásoby drahých kovů, dřeva, olejů, potravin a obilí. Vedle těchto věcí zejména armáda např. po vítězné bitvě u *Meggida* (území *Izraele*) získala 894 válečných vozů, 200 kusů zbrojí, 2000 koní a 25 tisíc různých druhů zvířat.²⁰⁴ O podmanění *Sýrie* víme nejen z nápisů, ale také díky nálezům skla napodobujícího mramor, které se vyrábělo především na území *Sýrie* nebo *Iráku*, v hrobkách.

Vedle válečných úspěchů byl *Thutmose III.* velmi činný v oblasti stavitelství. Pozůstatky staveb z období jeho vlády se našly na nejnižším konci *Núbie*, v nilské deltě u *Farasu*, na *Elefantině*, na ostrově *Edfu*, ve *Vesetu* i *Heliopoli*.²⁰⁵ Velkou pozornost věnoval také chrámu v Karnaku, kde nechal přestavět centrální část chrámu. Pokud byl zobrazován na malbách či prostřednictvím soch, můžeme jej od *Hatšepsut*, pokud byla zobrazena jako muž s kozí brádkou, odlišit pomocí širšími rameny a mohutnějším hrudníkem. Co se rodinného života týče, je pravděpodobné, že se velmi brzy rozhodl pro rozlukou manželství

²⁰⁰ Tamtéž, str. 258.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž, str. 259.

²⁰³ Tamtéž, str. 261.

²⁰⁴ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 261.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 259.

s *Hatšepsutinou* dcerou *Nefrure*.²⁰⁶ Ke konci Thutmosovy vlády docházelo k vandalismu na budovách postavených bývalou regentkou, což pokračovalo i za vlády jeho syna, přičemž důvodem bylo zamezení nástupu na trůn členům *Hatšepsutiny* rodové linie.²⁰⁷

2.10.6 Amenhotep IV. (Achnaton)

Revoluční období zažila země v povodí Nilu za vlády krále *Amenhotepa IV.*, později známého jako *Achnatona*. Syn předešlého panovníka *Amenhotepa III.* a královské manželky *Teje* vládl Egyptu mezi lety 1352 až 1336 př.n.l. po boku své neméně známé manželky *Nefertiti*.²⁰⁸ Leč byl nový panovník zván titulem „*Amon z Théb*“, již v prvních letech vlády si můžeme všimnout náznaků blížících se změn – v *Karnaku*, centru *Amonova* kultu, nechal *Amenhotep IV.* vystavět několik staveb zasvěcených novému božstvu „*Ten, který žije, Re-Hor na horizontu, který se veselí na horizontu jako světlo, které je ve slunečním kotouči*“, přičemž tento dlouhý název lze zkrátit na „*Aton*“.²⁰⁹ Jednalo se o novou podobu slunečního boha, nicméně jeho jméno ve zkrácené podobě nebylo Egypťanům neznámé – užívalo se k označení Slunce jako viditelného nebeského tělesa.

Během pátého roku své vlády byl již faraon znám jako *Achnaton* a nechal vybudovat nové město i náboženské centrum – *Achetaton* (dnes *El-Amarna*), kam se postupně přesídlil i celý královský dvůr. *Achnaton* poté nechal zabavit majetek kněží *Amonova* kultu, přičemž tyto prostředky přeměroval na kult *Atonův*. V průběhu devátého roku vlády byl z delší verze *Atonova* jména vymazán bůh *Hor*, posléze byla zakázána všechna ostatní božstva a k dovršení reformy byl vydán příkaz odstranit jejich jména a vyobrazení z chrámových budov. Kultovní centra byla uzavřena a většina svátků byla nahrazena svátky ve jménu boha *Atona*.²¹⁰ Spolu s náboženstvím se změnilo vyobrazení faraona – na sochách a malbách lze vidět štíhlý protáhlý obličej, špičatou bradu, tlusté rty, abnormálně dlouhý krk, náznak ženských prsou a kulaté vystupující břicho. Podobě byli poté zobrazováni i další členové královské rodiny, přičemž častým dochovaným motivem je vyobrazení královských manželů s dětmi vyjadřujících si vzájemnou náklonost skrze objetí či polibky.²¹¹

²⁰⁶ Tamtéž, str. 254.

²⁰⁷ Tamtéž, str. 264.

²⁰⁸ Tamtéž, str. 449.

²⁰⁹ Tamtéž, str. 291.

²¹⁰ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 293.

²¹¹ Tamtéž, str. 297.

Co se *Achnatonovy* zahraniční politiky týče, chybí zde velké množství informací, nicméně ve 12. roce vlády se měla uskutečnit výprava do *Núbie* za účelem potlačení tamního povstání. Mezi faraonovy významné činy také můžeme zařadit jmenování *Nefertiti* spoluvládkyní pod jménem *Nefernefruaton*, přičemž povinnosti velké královské manželky a *Atonovy* velekněžky převzala nejstarší dcera královského páru *Meritaton*.²¹² Tento krok je vysvětlován jako snaha podpořit královu pozici proti sílící opozici z *Théb*.²¹³

Celkově však máme o tomto 17 let trvajícím období pouze malé množství informací – po smrti *Achnatona* a nástupu jeho syna *Tutanchamona* na trůn došlo k systematickému vymazávání této krátké monoteistické epizody z dějin a vzpomínek Egyptanů.

2.10.7 Tutanchamon

Faraon známý především díky objevení jeho neporušené hrobky archeologem *Howardem Carterem* v roce 1922 vládl pouze deset let. Na trůn dosedl ještě jako dítě a vládl za pomoci svého regenta, armádního generála *Haremheba*. Již v prvním roce vlády došlo k opuštění *Achetatonu*, návratu do *Mennoferu* a obnovení starých náboženských kultů. Návrat ke starým pořádkům byl stvrzen u královského páru přijetím nových jmen – král přijal jméno *Tutanchamon*; jeho manželka a sestra, dcera *Achnatona* dříve známá jako *Ancheseptaaton*, přijala jméno *Anchesenamón*. Významným zdrojem informací o důvodech návratného procesu je tzv. *Restituční stéla*. Zde se můžeme dočíst o žalostném stavu chrámů, měst a celé země. V poslední části textu se nachází pravděpodobný důvod úpadků a pádu *Achnatonovy* vlády – v důsledku napadení a následné porážky egyptského spojence *Mittani* ze strany *Chetitů* došlo ke ztrátám egyptských území na severu. *Achnaton* vyslal armádu do Sýrie za účelem rozšíření území, nicméně tento plán skončil neúspěchem. V momentě porážky království *Mittani* *Chetity* armáda nebyla tuto situaci schopna efektivně řešit.²¹⁴

Za *Tutanchamonovy* vlády se odehrálo tažení do *Núbie* za účelem obnovit a udržet zde egyptský vliv. Odehrálo se také tažení proti *Chetitům*, které však skončilo porážkou egyptské armády v bitvě u *Amky* nedaleko *Kadeše*.²¹⁵ Vedle těchto událostí zasáhne egyptskou zemi další rána – po deseti letech na trůnu umírá mladý panovník. Na trůnu se

²¹² Tamtéž, str. 294.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 307.

²¹⁵ Tamtéž, str. 308.

posléze vystřídali vezír *Aj* a generál *Haremheb*, po jehož smrti vládu převzal *Haremhebův* vezír a člen armády *Paramesse*, později známý jako *Ramesse I.* a zakladatel tzv. *ramessovské dynastie*.²¹⁶

2.10.8 **Ramesse II.**

V pořadí třetím vládcem a vnukem *Ramesse I.* byl jeho jmenovec *Ramesse II.*, jenž vládl v letech 1279 až 1213 př.n.l.²¹⁷ V případě prvních vládců 19. dynastie nebylo následnictví synů panujícího panovníka jisté, neboť *Ramesse I.* získal díky své funkci vezíra, nikoli skrze příbuzenský vztah s bývalým generálem *Haremhebem*. Proto musel *Sethi I.*, otec *Ramesse II.*, ještě za svého života nechat svého syna korunovat spoluvládcem. Až za *Ramesse II.* došlo k návratu mýtu o božském zrození panovníka jakožto nástupce boha *Hora*.²¹⁸ Samostatnou vládu započal *Ramesse II.* vojenskými výpravami do *Núbie* za účelem potlačení povstání a do *Sýrie*, aby byla znovu dobyta území obsazená *Chetity*. Během syrského tažení se odehrála slavná bitva u *Kadeše*, jejíž průběh, ovšem ze svého pohledu, nechal panovník vytesat na stěny důležitých chrámů.²¹⁹

Aby si s *Chetity* udržel dobré vztahy, pojmul za manželku jednu z dcer chetitského krále *Chattušiliho*, která po příjezdu do Egypta přijala jméno *Nefrure*. *Nefrure* se stala jednou ze sedmi vedlejších manželek. Nicméně funkci hlavní manželky a královny zastávala *Nefertari*.

Vedle činů na válečném poli byl *Ramesse II.* velmi aktivní v oblasti stavitelství. Pro *Amonův* chrám v *Luxoru* nechal navrhnout a postavit nové nádvoří se sloupovým ochozem a pylon. Rodné město svého dědečka faraona *Ramesse I.*, *Avaridě*, nechal přestavět na svou deltskou rezidenci *Piramesse* (lze přeložit jako *Ramessův dům*).²²⁰ Dále byl obnoven kult boha *Usira*, jenž byl zakázán za *Achnatonovy* vlády, a *Ramesse II.* postavil tomuto božstvu chrám v *Abydu*. Nejznámější stavbou z doby tohoto panovníka je bezesporu chrám v *Abú*

²¹⁶ Tamtéž, str. 310.

²¹⁷ Tamtéž, 449.

²¹⁸ Tamtéž, str. 313.

²¹⁹ Bitva u Kadeše byla spíše fiaskem než oslnivým vítězstvím, nicméně *Ramesse II.* její výsledek prezentoval z propagandistických důvodů jako velký triumf. SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 313.

²²⁰ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 315.

Simbel, který se dnes nachází na břehu *Násirova jezera*. Průčelí chrámu je tvořeno čtyřmi sedícími sochami představujícími panovníka.

Ramesse II. vládl neuvěřitelných 67 let, přičemž 12 z jeho synů zemřelo ještě před svým otcem. Po smrti *Ramesse II.* trůn získal Merenptah, syn druhé nejvýznamnější manželky *Esetnefret*.

2.10.9 Alexandr Makedonský

Alexandr Makedonský se zapisuje do egyptských dějin svým příchodem roku 332 př.n.l., kdy je Egypt již podruhé ovládnut Perskou říší. Oficiálním vládcem byl od roku 336 př.n.l. perský král *Dareios III.*, v pořadí třetí panovník od momentu znovudobytí Egypta *Artaxerxem III.*²²¹ Druhá perská nadvláda trvala jen něco málo přes deset let, přičemž i za tuto krátkou dobu došlo k pokusu o převrat, po němž byl Egypt na velmi krátkou dobu osvobozen pod vedením krále *Chabbaše*. Nicméně brzy poté Peršané opět získali převahu pod vedením krále *Arsése* a poté jeho syna *Dareia III.*²²²

Vládoucí král *Dareios III.* čelil vedle nespokojených Egyptanů hrozbě v podobě *Alexandra Makedonského*. Do bitvy u *Issu*, v níž byli Peršané poraženi, *Dareios III.* vyslal mimo jiné i egyptské oddíly, přičemž v jednom z oddílů měl bojovat i syn posledního egyptského faraona *Nachtharenheba*.²²³ V bitvě u *Issu* zemřel tehdejší perský správce Egypta *Sabakés*, jehož nahradil *Mazakés*.

Tento muž byl pro další vývoj egyptských dějin klíčovou postavou – ve chvíli, kdy se *Alexandr Makedonský* rozhodl pro vojenskou invazi do Egypta, *Mazakés* mu egyptské země vydal bez boje. Říjen roku 332 př.n.l. je však klíčový ještě z jednoho důvodu – v Egyptě již nikdy nevládla žádná z místních dynastií.²²⁴ *Alexandr* si velmi záhy po svém triumfálním příchodu získal důvěru Egyptanů rozhodnutím nechat se korunovat faraonem v Ptahově chrámu v *Mennoferu*. Svou pozici upevnil roku 331 př.n.l. založením nového sídelního města *Alexandrie* symbolicky poblíž starého egyptského přístavu *Ra-kedet*.²²⁵ Poté

²²¹ Tamtéž, str. 500.

²²² Tamtéž, str.

²²³ GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 117.

²²⁴ GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 117.

²²⁵ Tamtéž, str. 126.

Egypt opustil a v důsledku brzké smrti roku o 8 let později se již nikdy nevrátil. Zanechal po sobě rozlehlou říši tvořenou několika různými národy, jejíž základy však nebyly dostatečně pevné na to, aby přetrvala.

2.10.10 Ptolemaios I. Sótér

Po smrti *Alexandra Velikého* se formálním nástupcem stal jeho nevlastní a duševně nemocný bratr *Filip Arrhidaios*. Z tohoto důvodu mu byl určen regent *Perdikkás*, jenž posléze pověřil dozorem nad částmi říše Alexandrovy generály – *Seleukos* měl na starost *Persii*, *Lysimachos* dohlížel na *Thrákii*, *Antigonovi* byla přidělena *Velká Frýgie*, *Ptolemaios* v neposlední řadě byl ustanoven správcem *Egypta* a *Libye*.²²⁶ Po dvou letech došlo k prvnímu velkému konfliktu, jenž trval až do roku 301 př.n.l. – generálové, nyní diadochové, se rozdělili na dvě skupiny – unitáře usilující o zachování celistvé říše (*Perdikkás*, *Antigonos* a jeho syn *Demétrios*) a separatisty snažící se o odtržení svého území od zbytku říše (*Ptolemaios*, *Seleukos*, *Lysimachos*).²²⁷ *Ptolemaios* z nich byl nejradikálnější, proto nejprve *Perdikkás*, posléze i *Antigonos* Egypt spolu se svými vojsky napadli. *Antigonos* se s *Ptolemaiem* utkali v bitvě u *Ipsu* roku 301 př.n.l., v níž *Antigonos* zemřel.²²⁸ Po této události se separatisté prohlásili panovníky na svých přidělených územích.

Druhá fáze válek diadochů trvala zhruba 20 let a byla ukončena smrtí *Lysimacha* a *Seleuka* roku 281 př.n.l. Posléze vznikly tři velké říše – říše *Seleukovců* (Sýrie, Mezopotámie), *Makedonie* a říše *Ptolemaiovců* (Egypt, Kyrenaika). Nicméně rivalita mezi *Ptolemaiem* a následníky seleukovské dynastie nebyla zapomenuta a vyústila v obsazení Palestiny, západní Sýrie a části egejských ostrovů egyptskými vojsky.²²⁹ V této zahraniční politice pokračovali i jeho syn a následník *Ptolemaios II. Filadelfos*, jenž využil sílu egyptského námořnictva.

²²⁶ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 410.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 126.

Aby *Ptolemaios* upevnil svou pozici na egyptském trůnu, začal spolupracovat s kultovním centry boha *Ptaha* v *Mennoferu* a *Amona* v *Karnaku*.²³⁰ Dalším činem za účelem naklonit si Egyptány na svou stranu bylo navrácení ukradených náboženských soch Peršany a štědře financoval chrámové okrsky až do konce své vlády.

2.10.11 Kleopatra VII. Philopator

Královna *Kleopatra VII. Philopator* byla poslední vládkyní samostatného egyptského státu. Stala se spoluvládkyní svého otce v roce 51 př.n.l., přičemž na základě závěti měla po smrti otce vládnout po boku svého bratra *Ptolemaia XIII*.²³¹ Garantem dodržení této závěti byl Řím, jenž v Egyptě postupně již od vlády *Ptolemaia II.* prosazoval svůj vliv – např. při dynastických sporech Řím figuroval jakožto poradce, což bylo zmíněno již v první podkapitole o periodizaci egyptských dějin.²³² Kleopatra však po smrti otce začala vládnout sama, díky čemuž se dočkala bouřlivého nesouhlasu ze strany bratrových stoupenců, a byla posléze sesazena. Roku 48 př.n.l. byl v Egyptě zabit triumvir *Gnaeus Pompeius*, načež do Egypta přicestoval *Gaius Julius Caesar*, jenž jakožto garant závěti znovu ustanovil *Kleopatru VII.* královnou po boku jejího bratra *Ptolemaia XIII*. Toto rozhodnutí vyvolalo v Egyptě povstání proti Caesarovi a Římu, nicméně egyptská armáda nedokázala vzdorovat bravurně vycvičeným římským vojákům. Povstání skončilo *Caesarovým* vítězstvím, *Ptolemaios XIII.* byl zabit v boji a spoluvládce *Kleopatry VII.* se stal její další bratr *Ptolemaios IV.*

Jeho pozice však byla nejprve oslabena narozením *Kleopatřina* a *Caesarova* syna *Ptolemaia V.* zvaného *Caesariona*, a jenž byl po *Caesarově* smrti zavražděn na popud *Kleopatry*, jež posléze ustanovila spoluvládce vlastního syna.²³³ Po *Caesarově* smrti se správcem východní části římské říše *Marcus Antonius*, u něž *Kleopatra* hledala oporu, aby nebyla její pozice coby královna ohrožena. *Marcus Antonius* naopak potřeboval dobré vztahy s Egyptem, aby měl dostatek zásob a bezpečné zázemí pro svou armádu. Během jejich vztahu se narodily 3 potomci, *Marcus Antonius* se s *Kleopatrou* oženil, přestože již

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Tamtéž, str. 133.

²³² Tamtéž,

²³³ Tamtéž, str. 133.

byl ženatý s *Octávií*, sestrou budoucího císaře *Augusta*, a v neposlední řadě jí přenechal vládu nad *Palestinou* a *Sýrií*.²³⁴

Řím na tyto události reagoval roku 32 př.n.l. prohlášením Kleopatry VII. veřejným nepřítelem Říma a rozpoutáním válečného konfliktu, jenž vyústil porážkou *Marca Antonia* a *Kleopatry* v bitvě u *Actia* roku 31 př.n.l. a vpádem římských vojsk na egyptské území. V důsledku postupu *Octavianových* vojsk dále do vnitrozemí o rok později kapitulovala *Alexandrie*, *Marcus Antonius* s *Kleopatrou* spáchali sebevraždu a mladý *Ptolemaios XV.* byl zavražděn.²³⁵ Egypt již nikdy nenabyl dřívější samostatnosti a stal se bohatým zdrojem obilí pro římskou říši.

²³⁴ Tamtéž, str. 134.

²³⁵ Tamtéž.

3 Analýza tématu Starověký Egypt ve vybraných učebnicích z hlediska vývoje učebních osnov a RVP

3.1.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., *Dějepis pro školy měšťanské I.*, 1919.

Učebnice *Dějepis pro školy měšťanské I.* byla vydána nakladatelstvím *Komenium* roku 1919. Jejími autory byli *Marie Gebauerová*, česká spisovatelka, učitelka a překladatelka, učitel *Antonín Jirák* a učitel *Antonín Reitler*. Obsah učebnice byl ovlivněn výnosem *O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisu na školách měšťanských*, jenž vstoupil v platnost na začátku nového školního roku 1919/1920.²³⁶ Učebnice byla schválena výnosem *Ministerstva školství a národní osvěty* (dále jen *MŠANO* – pozn. autorky) dne 19. září 1919.²³⁷ Hlavním účelem dějepisných učebnic vydaných po roce 1919 bylo posílení znalosti dějin ČSR, nejdůležitějších milníků všeobecných dějin a jejich vliv na vývoj českého národa.²³⁸ Tématu starověkého Egypta se tato učebnice věnuje velmi okrajově. Učivo o starověkých civilizacích je zařazeno do 1. ročníku *měšťanských škol*, přičemž hlavní důraz je dán na řecké a římské dějiny. Téma starověkého Egypta je ve výnosu *O změně učebné osnovy* zařazeno do kapitoly *Nejdůležitější obrazy z dějin starověkých*.²³⁹ V analyzované učebnici pak téma *Egyptané* najdeme jako podkapitolu u kapitoly *Starý věk*.²⁴⁰ Nabízí se otázka, zda příčinou tohoto velmi stručného výkladu je malé množství dostupných informací či ideové zaměření na dějiny českého národa a vstřípení demokratických principů.

3.1.2 Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*, 1934.

Učebnice, jejímž autorem je učitel Petr Dejmek, byla vydána roku 1934 a posléze i schválena výnosem *MŠANO* dne 13. 8. téhož roku.²⁴¹ Učebnice byla vytvořena na základě učebních osnov, jež byly vydány roku 1933 a podle nichž mělo být vyučováno od školního

²³⁶ Výnos O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisu na školách měšťanských (Č. 25.256, 7./VII. 1919.). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 10, s. 163–165.

²³⁷ GEBAUEROVÁ, M., JIRÁK A., REITLER A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl I.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Výnos O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisu na školách měšťanských (Č. 25.256, 7./VII. 1919.). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 10, s. 164.

²⁴⁰ GEBAUEROVÁ, M., JIRÁK A., REITLER A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl I.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919, str. 8.

²⁴¹ Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935, str. 1.

roku 1934/1935. Podobně jako u výnosu z roku 1919, i nyní bylo cílem hodin dějepisu seznámit žáky vybranými obrazy z dějin. Důraz byl dán především na mladší historické období, která kulturně a politicky ovlivnila tehdy současné dějiny zahraniční a domácí.²⁴² Osnovy byly rozděleny mezi 6.-8.ročník, přičemž v šestém ročníku měli žáci získat povědomí o bájích, pověstech, dále o národech starověku formou krátkých kapitol, v neposlední řadě o světových a domácích dějinách od nejstarší doby po Karla IV.²⁴³ Účelem učebnic z let následujících po vydání těchto osnov bylo vzdělat žáka podrobně v historii vlastního národa a rodné země. Důraz neměl být kladen na podrobnosti, výklad se měl soustředit na politické, kulturní, hospodářské a sociální myšlenky, směry a hnutí.²⁴⁴

3.1.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století, 1947.

První díl ze série *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol* je dílem českého historika a pedagoga PhDr. Josefa Klika a obsahuje kapitoly týkající se starověku a středověku až do konce 13.století. Jmenovaná učebnice spatřila světlo světa ve svém 2. vydání roku 1947 a následně byla schválena k využití ve školním roce 1947/1948 výnosem *MŠAO* (Ministerstvo školství a osvěty – změna názvu instituce po roce 1945, pozn. autorky) ze dne 26.června 1947. Učebnice vydávané mezi lety 1945–1948 byly vytvářeny na základě *Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46*. Tyto osnovy byly posléze v každém následujícím roce opatřeny tzv. doplňkem o změnách. Dějepis měl být v 6.-8.ročníku obecných škol vyučován na základě osnov pro školy tzv. druhého stupně, tj. škol měšťanských a nižších středních.

Co se obsahu učiva dějepisu týče, důraz byl kladen na vybrané obrazy z dějin českého národa od pravěku do tehdejší současnosti. Dějiny starověku nebyly v prvním poválečném roce vyučovány, a to z logického důvodu; během německé okupace došlo k systematickému potlačení a deformaci českých národních dějin a úkolem osnov z roku 1945 a jejich dodatků

²⁴² Jireček, M. *Výuka dějepisu na školách obecných a měšťanských v Československu v letech 1918-1939 z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů*. In *Sborník prací Pedagogické fakulty MU: Řada společenských věd*: Roč. 25, č. 1 (2011), s. 3-20, str. 18.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Tamtéž, str. 19.

bylo toto napravit. Nicméně již v druhém dodatkovém dokumentu z roku 1946 je již téma starověkého Egypta součástí kapitoly *První státy světa*.²⁴⁵

3.1.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník, 1955.

Učebnice *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník* byla vydána roku 1955 ve *Státním pedagogickém nakladatelství Praha* (dále jen SPN) a schválena téhož roku na základě *Učebních osnov dějepisu pro 6.-11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol* z roku 1954.²⁴⁶ Jakožto hlavní autorka je zde uvedena překladatelka a historička Marie Pravdová, nicméně učebnice je z většiny tvořena překladem původního textu sovětského historika *Sergeje Ivanoviče Kovaleva*, který byl posléze M. Pravdovou upraven.

Důraz měl být dle osnov dán na dějiny pracujících mas a jejich vykořisťování, dále na boj poddaných s vrchností a jejich boj za svobodu. Tento narativ se výrazně promítl např. v kapitole o starověkém Egyptě především u podtématu architektury a stavby pyramid. Světové dějiny měly v rámci učiva funkci doplňkového učiva k dějinám národním, přičemž více prostoru bylo věnováno až dějinám novověkým.²⁴⁷

3.1.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978

Dvanácté vydání této učebnice vyšlo roku 1978. Vzhledem k událostem ze srpna 1968 bylo školství znovu plnou vahou zatíženo totalitní ideologií, což se promítlo také v učebních osnovách. První osnovy v normalizačním období byly schváleny a vydány 14. července 1972.²⁴⁸ Již v úvodních poznámkách zazní hlavní cíle výuky dějepisu jakožto *výrazně ideově politického předmětu*.²⁴⁹ *Žák má být vychováván ke třídní, proletářské stranickosti a má být směřován k marxistickému historickému myšlení*.²⁵⁰ Učivo starověkých civilizací je v 6. ročníků opět doplněno ideologickými vsuvkami o otrokářské společnosti,

²⁴⁵ Tamtéž, str. 311.

²⁴⁶ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 3.

²⁴⁷ *Učební osnovy pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1954, str. 13.

²⁴⁸ *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník*. Praha: SPN, 1972, str. 2.

²⁴⁹ Tamtéž, str. 5.

²⁵⁰ Tamtéž.

třídních bojích, jejich cílů a prostředků.²⁵¹ Konkrétně učivo o starověkém Egyptě je spolu s Mezopotámií, Čínou a Indií zařazeno do kapitoly *Z dějin otrokářského řádu*.²⁵²

Ke dni 13. května roku 1978 *Státní pedagogické nakladatelství* vydalo nové osnovy pro 5. – 8. ročník.²⁵³ Z důvodu návratu k 8. leté základní docházce došlo k poměrně velkým změnám v rozdělení učiva mezi ročníky. Tematický celek starověkého Egypta byl v rámci kapitoly *Otrokářská společnost* přesunut do 5. ročníku.²⁵⁴ V rámci tematického celku se žáci měli učit o přírodních podmínkách Egypta, způsobu výroby blíže nespecifikovaných výrobků, organizaci společnosti, funkci třídního otrokářského státu, vybraných politických událostech a o významu egyptské kultury.²⁵⁵

3.1.6 Rulf Jan. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Učebnice dějepisu pro 6. ročník a 1. ročník osmiletého gymnázia zaměřená na pravěk a starověk a vydaná v druhé polovině 90.let je dílem archeologa Jana Rulfa ve spolupráci s pedagožkou a historičkou Veronikou Válkovou. Výchozím dokumentem při její tvorbě byl *Vzdělávací program Základní škola* schválený MŠMT dne 30. 4. 1996 s nabytím platnosti od 1. září 1996.²⁵⁶ Po pádu komunistického režimu v Československu na podzim roku 1989 bylo zcela upuštěno od marxisticko-leninského výkladu světových i domácích dějin. Již v úvodní kapitole tohoto dokumentu je jasně zdůrazněno zaměření se na osobnost mladého člověka schopného samostatně myslet, svobodně a autonomně se rozhodovat a jednat jako demokratický občan v souladu s životními a mravními hodnotami etc.²⁵⁷

Co se hodinové dotace pro předmět dějepis týče, pro 6. -9. ročník bylo dle tohoto vzdělávacího programu 6 hodin – nabízí se otázka, zda kvůli této dotaci došlo k absenci výuky dějepisu ve vybraném ročníku.²⁵⁸ Učivo o starověkém Egyptě je jako již tradičně zařazeno do 6. ročníku, konkrétně do tematického celku Starověk. Vedle základů učiva (obecné rysy a zvláštnosti hospodářského společenského, politického a kulturního vývoje,

²⁵¹ Tamtéž, str. 8.

²⁵² Tamtéž, str. 15.

²⁵³ *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* (1978). Praha: SPN, str. 2.

²⁵⁴ Tamtéž, str. 9.

²⁵⁵ Tamtéž, str. 11.

²⁵⁶ JEŘÁBEK, J a kol. *Vzdělávací program Základní škola*. Praha: MŠMT, 1996, str. 1.

²⁵⁷ Tamtéž, str. 16.

²⁵⁸ Tamtéž, str. 23.

kultury) jsou zde také zmíněny specifické dovednosti (objasnění vlivu přírodních podmínek na vývoj státu a přínosu státu pro rozvoj světové kultury, jmenování znaků vývoje v hospodářství, politice, kultury a společnosti) a příklady rozšiřujícího učiva (zemědělství, řemeslo, obchod, věda, umění, historie státu).

3.1.7 Válková, Veronika. Dějepis 6 pro ZŠ: pravěk a starověk, 2006.

Dějepisná učebnice pedagožky Veroniky Válkové byla schválena ze strany MŠMT dne 13. 9. 2006²⁵⁹ a zpracována na základě *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* (dále jen *RVP ZV*), jenž nabyl účinnosti k 1. 9. 2005.²⁶⁰ *RVP* je jedním z kurikulárních dokumentů státní úrovně, jenž je podřízen *Národnímu programu vzdělávání*, jinak známému také jako *Bílá kniha*. Na základě *RVP* základní, střední školy i gymnázia tvoří dodnes školní vzdělávací programy. *RVP ZV* se skládá z několika na sebe navazujících částí – první z nich jsou vzdělávací oblasti spojující několik vzdělávacích oborů. Obor Dějepis je dodnes zařazen spolu s Výchovou k občanství do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. Jednotlivé vzdělávací obory jsou dále děleny na dílčí očekávané výstupy, přičemž se jedná o prokazatelnou schopnost žáka využít získané znalosti v praktických situacích. *RVP ZV* pro 2. stupeň vymezuje očekávané výstupy na konci 9. ročníku.

Hlavním cílem dějepisu dle *RVP ZV* z roku 2005 je poskytnout žákům základní poznatky o konání člověka v minulosti, uchování kontinuity historické paměti a předání historické zkušenosti.²⁶¹ Důraz je dále kladen na poznávání skutků, dějů a jevů ovlivňující vývoj společnosti až do současnosti a na dějiny 19. a 20. století, kde je třeba hledat počátky současných politických i společenských jevů.²⁶² Očekávané výstupy propojené s učivem o nejstarších starověkých civilizacích, kam se řadí také starověký Egypt, se týkají rozpoznání souvislostí mezi přírodními podmínkami a vznikem prvních velkých civilizací a jmenování nejvýznamnějších památek zařazených do souboru světového kulturního dědictví.²⁶³

²⁵⁹VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN-pedagogické nakladatelství, 2006.

²⁶⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2005, str. 2.

²⁶¹ Tamtéž, str. 43.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Tamtéž, str. 45.

3.1.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

U dějepisné učebnice Hravý dějepis z nakladatelství Taktik je zajímavé, že schvalovací doložku MŠMT nemají natištěnou přímo v učebnici, naopak je třeba ji vyhledat na internetových stránkách jmenovaného nakladatelství. MŠMT udělilo učebnici *Hravý dějepis 6* schvalovací doložku dne 24.2.2017.²⁶⁴ Co se vztahu RVP ZV a této učebnice týče, je třeba nejprve zmínit, že v platnosti je stále *RVP ZV* z roku 2005, přičemž v průběhu dalších let docházelo k jeho revizím např. v důsledku rozhodnutí o inkluzi či kvůli doplnění o digitální kompetence a výuku informatiky. První revize *RVP ZV* byla vydána roku 2007, druhá pak roku 2012 a třetí v březnu 2017. Z důvodu doby vydání učebnice Hravý dějepis níže stručně porovnáme *RVP ZV* z roku 2005 a 2010, zda v druhém jmenovaném dokumentu došlo k výrazným změnám ve vzdělávacím oboru Dějepis.

Základní charakteristika předmětu Dějepis a ani vymezené cíle výuky se v revidovaném vydání z roku 2010 oproti roku 2005 nezměnily. Žádné změny se neudály ani u očekávaných výstupů u učiva o nejstarších civilizacích, kam se starověký Egypt řadí.

²⁶⁴ Udělení schvalovací doložky. Praha: MŠMT, 2017. Dostupné online z: <https://www.etaktik.cz/castokladene-dotazy/schvalovaci-dolozky/nase-dolozky/>

4 Analýza tématu Starověký Egypt ve vybraných učebnicích z formálního hlediska

Učebnice budou v této kapitole posuzovány po formální stránce, přičemž konkrétně budou zkoumána předem daná kritéria – délka textu, stylistická úprava textu, vhodnost užitých jazykových prostředků a odborných výrazů, využití ikonických dokumentárních textů a pramenů a podoba textů řídících osvojování znalostí.

4.1.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

Podkapitola *Egyptané* je této učebnici obsažena na 3 stranách a dělí se do 5 tematických částí – *Egypt*, *Náboženství*, *Stavby*, *Jak se dělili obyvatelé* a *Písmo*. Co se formální stránky týče, výklad je sepsán srozumitelně a jazykové prostředky jsou vybrány vhodně pro věkovou kategorii modelového čtenáře – tj. žáka.

Orientace v textu je jednoduchá, jednotlivé tematické části jsou sepsány ve formě krátkých odstavců a názvy daných částí jsou vyznačeny tučně. Informace a pojmy, které autorský kolektiv považoval za podstatné, jsou napsány s většími mezerami mezi písmeny, aby bylo možné je na první pohled odlišit od zbytku textu. Cizí či pro žáka neznámé výrazy jsou opatřeny hvězdičkami, které zde odkazují na poznámky pod čarou, kde čtenář nalezne vysvětlení daného výrazu či doplňující informace.

Do textu jsou včleněny 3 typy ikonických textů – fotografie jedné z pyramid v Gíze spolu se Sfingou, kresba zádušního chrámu faraona *Amenemheta III.* a ukázka hieroglyfického písma. Ve výkladovém textu zcela chybí text řídící osvojování učiva v podobě otázek či doplňkových úkolů, které by mohly být věnovány z části právě těmto ilustracím.

4.1.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol

Téma starověkého Egypta je ve jmenované učebnici rozvrženo na necelé jedné straně o velikosti A5. Výkladový text je rozdělen do 4 obsahově samostatných odstavců. Písmo je dobře čitelné, odstavce jsou napsány přehledně. V textu se nachází několik pojmů (*kasty*,

farao, obelisky, hieroglyfické písmo)²⁶⁵ graficky odlišených od zbytku textu pomocí mezer mezi jednotlivými písmeny.

Jmenované pojmy jsou opatřeny hvězdičkou odkazující na poznámku pod čarou. Užité jazykové prostředky i syntaktická struktura textu odpovídá věkové úrovni modelového čtenáře, tj. žáka 6. ročníku. V textu najdeme dva typy dokumentárních ikonografických textů – fotografie sochy nejmenovaného faraona a ukázkou hieroglyfického písma. Nenajdeme zde doprovodné texty pramenného původu ani texty řídící osvojování učiva v podobě otázek. V textu se nachází několik pojmů opatřených hvězdičkou, jež odkazuje na poznámku pod čarou, kde najdeme návrh na práci s danými pojmy ve výuce, vyučující měl žáky vyzvat, aby se zamysleli nad přeneseným významem těchto pojmů v soudobé podobě českého jazyka, přičemž žáci měli doložit konkrétní příklady.

4.1.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

Téma starověkého Egypta tvoří v učebnici dr. Josefa Klika první podkapitulu většího celku kapitol s názvem *Východní národové* a je rozvrženo 6 stranách. Podkapitola je tvořena 5 delšími částmi, které jsou od sebe odděleny tučnými nadpisy a dále se větví na mikro témata. Pro lepší orientaci v textu slouží marginálie na jeho okrajích vystihující dané mikro téma. Vedle výkladového textu zde čtenář našel také texty řídící osvojování učiva v podobě otázek k procvičení nabytých znalostí a pokynů k další práci s vybranými pojmy. Ty jsou od zbytku textu graficky odlišeny, podobně jako u předešlých dvou učebnic, pomocí mezer mezi jednotlivými písmeny.

Oproti dvěma předešlým učebnicím Klikova učebnice obsahuje také více dokumentárních ikonických textů v podobě ukázky hieroglyfického písma (konkrétně kartuší faraona Ptolemaia a královny Kleopatry spolu s přepisem do latinky), kresbu egyptského chrámu, fotografii *Chufuovy* pyramidy spolu se sfingou, sochu nejmenovaného faraona a mapu tažení Alexandra Velikého.²⁶⁶

²⁶⁵ Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935, str. 7-8.

²⁶⁶ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, 11-15.

Z pohledu žáka je výkladový text vystavěn srozumitelně, jednotlivá témata na sebe navazují a po stylistické, konkrétně kohezní stránce textu jsou vhodně propojena pomocí vět či souvětí odkazujících na předchozí tematickou část. Tato tematická provázanost modelovému čtenáři, tj. žáku základní školy či studentu nižšího ročníku střední školy, nenásilně ukázala význam souvislostí při uvažování o dějinách. Autor učebnice se snaží žáka nejen informovat, ale prostřednictvím textu také velmi jemným způsobem vést k přemýšlení o světě, který v němž žije, a jeho porovnání se světem obyvatele starověkého Egypta.

4.1.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník, 1955.

Téma starověkého Egypta je zařazeno v učebnici M. Pravdové pod kapitolu *Společnost prvotně pospolná* a je obsaženo na 14 stranách.²⁶⁷ Po formální stránce je výkladová část tvořena hutným textem děleným do odstavců podle jednotlivých témat. Témata jsou v textu řazena poměrně nelogicky, což by mohlo vést ke špatné orientaci žáka v rámci textu. Jako příklad můžeme uvést test na straně č. 13, kdy se na začátku textu hovoří o lovcích přicházejících do Egypta, posléze se text věnuje částečně záplavám, poté zemědělství. V polovině textu pak autor textu zmíní výrobu kamenných nástrojů, od nichž posléze přejde k flóře zde se vyskytující.

Text je zakončen odstavcem o otrocích a otrokářích, aniž by byli žáci předem seznámeni se vznikem egyptského státu, rozdělením egyptské společnosti. Zároveň zde zcela chybí relevantní informace o dané problematice. Na základě výše řečeného můžeme konstatovat, že odstavce zde neplní svou funkci jak po stránce obsahové, tak po stránce kompoziční, tj. členění textu vyšších uzavřených tematických celků, které jsou však vzájemně propojeny. Výše jmenované problémy částečně řeší marginálie po vnějších stranách textu. Nicméně ani tento prostředek pravděpodobně nezabránil zahlcení žáka tak velkým množstvím informací, které navíc v mnoha případech neodpovídalo historické skutečnosti.

V textu se nachází několik tučně vyznačených pasáží v podobě slov, slovních spojení či poměrně dlouhých větných celků. Ve většině případů se však nejedná o pojmy důležité pro lepší pochopení obsahu dané kapitoly; účelem poměrně velkého množství vyznačených

²⁶⁷ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 2.

míst v textu bylo vytvořit u modelového čtenáře představu o starověkém Egyptě jakožto státu otrokářském, o společnosti systematicky utlačující dělníky, zemědělce a řemeslníky, která se dělila pouze na 2 třídy – otroky a otrokáře.²⁶⁸ Jinými slovy bylo hlavní cílem učebnice žáky skrze téma starověkého Egypta poučit o základních principech třídního boje a o utlačování proletariátu kapitalisty. V neposlední řadě v textu nalezneme celkem 3 ikonické dokumentární texty v podobě ilustrací – první z nich zobrazuje egyptské vojáky, druhá zemědělce obhospodařující pole, třetí má čtenáře seznámit s hieroglyfickým písmem. U třetí jmenované ilustrace se však jedná o hrubou faktografickou chybu – v učebnici je vtištěna tabulka s písmem klínovým, jež je typické pro Mezopotámii.²⁶⁹

Výkladový text je zakončen 19 otázkami, přičemž 16 z nich vede žáka pouze k vyjmenování nabytých znalostí. Tři zbylé otázky jsou formulovány složitěji s cílem přimět žáka svou odpověď zdůvodnit (*Proč vznikly v Egyptě počátky věd?*).²⁷⁰ Dále zde nalezneme úkol ve znění „*Ukaž na mapě Nil, Théby, Mefis!*“, který opět cílí pouze na memorování učiva bez jakéhokoli kontextu a ukotvení získaných poznatků.²⁷¹

4.1.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978

Tematická oblast starověkého Egypta je v obou vydáních učebnice od autora V. Michovského obsažena na celkem 20 stranách v kapitole *Egypt*. Obsahově zde dominují celkem 3 podtémata – *Egyptský stát, Život práce a lidu, Egyptská věda a umění*.²⁷² První podtéma zahrnuje přírodní podmínky, sjednocení *Horního a Dolního Egypta* a vrstvy egyptské společnosti. Druhé podtéma je zaměřeno na zemědělství, hospodářství a řemesla. V pořadí poslední podkapitola pojednává o písmu, matematice, lékařství, architektuře, sochařství, malířském umění a egyptském písemnictví. Po formální stránce se obě učebnice shodují.

Výkladový text je tvořen vždy několika krátkými a informačně ucelenými odstavci. Nicméně je třeba poukázat na hutnost a drobnost písma, kterým je text napsán a také na

²⁶⁸ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 15.

²⁶⁹ Tamtéž, str. 22.

²⁷⁰ Tamtéž, str. 26.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² V. MICHOVSKÝ, *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník, 1965 a 1978*, str. 37–44, 45–50, 51–57.

velké množství textu, ať se jedná o text hlavní či text doprovodný. Tak velké množství textu mohlo u žáka lehce vyvolat přehlcení informacemi či i prostou nechuť text číst. Jako negativum vnímám také absenci jakýchkoli dalších nadpisů oddělujících od sebe jednotlivá témata. Jako příklad poslouží strana č. 41, která začíná odstavcem pojednávajícím o zemědělcích. Další odstavec není s přecházejícím nijak propojen a modelový čtenář z ničeho nic čte o rozdělení Egypta na kraje a o úřednících, kteří byli oproti zemědělcům na znatelně vyšší společenské úrovni než zemědělci, což tematicky nedává příliš smysl. To by mohlo modelovému čtenáři, tj. žákovi 6. ročníku, činit potíže při četbě a při orientaci v textu. Orientaci čtenáře v textu se autor snažil řídit pravděpodobně pomocí zmínek odkazujících na předešlé téma. Pro lepší představu můžeme uvést zmínku o souvislosti mezi zemědělstvím a vznikem písma, která odkazuje na předešlou podkapitulu věnovanou vedle jiných témat právě zemědělství.²⁷³ Nicméně ne u všech odstavců se tyto odkazy vyskytují.

Každá z podkapitol je zakončena souborem otázek a úkolů ověřujících znalosti žáků. Důležité pojmy jsou v textu zvýrazněny pomocí kurzívy. Vedle hlavního textu je v učebnici ve velké míře využit text doprovodný odlišený kurzívou, který obsahuje detailněji popsána mikrotémata z hlavního textu – např. v hlavním textu je pouze zmínka o hrnčířství či o řemeslech obecně. Na předešlé dvoustraně pak mohl modelový čtenář nalézt hned několik odstavců týkajících se zmíněných odvětví, které jsou propojeny se vloženými ilustracemi či fotografiemi. Avšak je třeba upozornit na toto poměrně nelogické řazení hlavního a doprovodného textu na jednotlivých stranách. O již zmíněném hrnčířství se žák nejprve dozví prostřednictvím ilustrace a doplňujícího textu na straně č. 45 a až poté se tomuto řemeslu velmi stručně věnuje hlavní text na straně č. 49.

Do výkladového textu je vloženo i přes netypický a menší formát učebnice poměrně velké množství ikonických dokumentárních textů v podobě mapy Egypta, ilustrací a fotografií – mimo jiné je zde otištěna např. *Narmerova paleta*, fotografie pyramidového komplexu v čele se Sfingou, sarkofág nejmenovaného panovníka, průřez nejmenovanou pyramidou, vybrané reliéfy a malby zobrazující nejmenovaného panovníka s úředníky, panovníka (pravděpodobně se jedná o Tutanchamona) při lovu, zemědělece při práci na poli, egyptský trh, hrnčířskou dílnu. V neposlední řadě si žák mohl prohlédnout a porovnat

²⁷³ Tamtéž, str. 51.

hieroglyfické a hieratické písmo. Fotografie a ilustrace jsou doplněny poměrně dlouhými vysvětlujícími texty. Z faktografického hlediska by nicméně bylo vhodné např. u fotografie *Narmerovy palety* zmínit její název, neboť je zde uvedena pouze jako „*dochovaná destička*“.²⁷⁴ Leč v učebnici zcela chybí pasáže týkající se egyptských dějin, jméno faraona *Narmera*, popř. *Meniho*, zde mohlo být alespoň zmíněno v souvislosti se sjednocením obou království.

4.1.6 Rulf Jan, Válková Veronika. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Učivo o starověkém Egyptě je v učebnici J. Rulfa obsaženo na prostoru 8 stran a rozděleno do 5 hlavních témat – *Přírodní podmínky, zemědělství a řemeslo; Život v Egyptě; Počátky Egypta; Vývoj Egypta a Kultura a vzdělanost*.²⁷⁵ Tyto celky se pak dále větví na dílčí podtémata, jejichž nadpisy jsou od zbytku textu odlišeny barvou a užitím kurzívy. Na první pohled si lze všimnout dělení stran na dvě poloviny – vrchní polovina je vyčleněna pro ikonické texty, dolní obsahuje výkladový text. Oproti předešlým analyzovaným učebnicím text obsahuje pouze základní informace o daných tématech, čímž nedochází u modelového čtenáře k přehlcení velkým množstvím informací.

Výkladový text je členěn do krátkých odstavců obsahujících základní historická fakta. Důležité pojmy jsou od zbytku textu odlišeny tučným zvýrazněním. Ze stylistického hlediska je výkladový text psán s ohledem na modelového čtenáře (žáka 6. ročníku) poměrně srozumitelně, většinou se jedná o jednoduché věty či jednoduchá souvětí. Nicméně je třeba zmínit absenci slovníčku pojmů, který by žákům poskytl podporu v případě neznalosti vybraných pojmů. V danou chvíli může pomoci učitel, avšak slovníček pojmů by mohl žáky podpořit v samostatném učení a užívání učebnice. Problematická situace by mohla nastat v případě v textu užitého slovního spojení *vesnická obecina*. Pro modelového čtenáře, tj. žáka 6. ročníku navštěvujícího základní školu v 90. letech nemusí být tento pojem známý.

Ikonické texty jsou tvořeny z větší části fotografiemi *Sfingy*, *Džoserovy pyramidy*, sochy písaře, reliéfy, nástěnnými malbami a náboženskými artefakty (kříž *anch*, kanopy, skarabeus). Najdeme zde také ilustrace zobrazující vrstvy společnosti, průřez *Chufuovou*

²⁷⁴ Tamtéž, str. 40.

²⁷⁵ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 61 – 69.

pyramidou, koruny Horního a Dolního Egypta a mapy těchto království před jejich spojením, v neposlední řadě pak pravděpodobnou podobu obydlí starých Egyptů a oděv obyvatel z nižší a vyšší vrstvy. Ikonické texty jsou na stráně vloženy tak, aby se tematicky vztahovaly k výkladovému textu, jsou opatřeny číslicemi pro lepší orientaci, které je vztahují k doprovodným textům v podobně popisků.

4.1.7 Válková, Veronika. Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk, 2006.

Učebnice V. Válkové zpracovává téma starověkého Egypta na 12 stranách formátu A4. Učivo je rozděleno do 4 kapitol, které se dále větví na dílčí témata – *Přírodní podmínky, zemědělství řemeslo a obchod; Počátky starověkého Egypta; Dějiny Egypta; Kultura starověkého Egypta*. Všechny kapitoly jsou tvořeny hlavním výkladovým textem, který je orámován na horním okraji strany třibarevnou časovou osou, na vnějším okraji zeleným pruhem. Tato osa porovnává období pravěku označené hnědou barvou, trvání starověku označené fialovou barvou a významné události egyptských dějin označené zelenou barvou. Zhruba třetina každé strany je vyčleněna pro zmíněný zelený pruh obsahující doplňující informace či ikonické texty v podobě fotografií či ilustrací.

Výkladový text je členěn do kratších odstavců oddělených od sebe nadpisy, nicméně až na několik výjimek zabírá text téměř tři čtvrtiny z celé strany. Jedná se o poměrně velké množství textu, který se užitými jazykovými prostředky nijak zásadně neliší od velmi podobného textu z učebnice vydané roku 1997, na níž V. Válková spolupracovala. Autorka v textu ponechala slovní spojení *vesnická obecina*, které však je dle mého názoru v 21. století považováno spíše za archaizující, nikoli aktuální pojem. Leč jej žák může najít ve slovníčku pojmů umístěném na konci kapitoly, nicméně jistě by bylo možné a dle mého názoru i vhodné jej nahradit aktuálnější výrazem. Důležité informace a pojmy jsou od zbytku textu rozlišeny tučným písmem. Cizí jména, u nichž by mohlo dojít ke špatné výslovnosti kvůli výslovnostním pravidlům českého jazyka, jsou doplněna fonetickými transkripcemi.

Odstavce jsou obsahově ucelené a propojené skrze věty odkazující na předešlý či následující odstavec – např. podkapitola *Vzdělanost, písmo, a literatury* navazuje na téma

Vědy zmínkou o *Domech života* a vědních oborech astronomie či lékařství, které zde bylo možné studovat.²⁷⁶ Tyto vzájemné odkazy modelovému čtenáři usnadňují orientaci v textu.

Významnou část každé kapitoly tvoří ikonické dokumentární texty v podobě ilustrací a fotografií, najdeme zde také jeden symbolický text – kreslenou mapu Egypta. Ikonické texty jsou na stránkách umístěny dvojnásobem – buď jsou vloženy do hlavního výkladového textu nebo vyplňují část zelených pruhů na okrajích jednotlivých stran. Je třeba ocenit, že až na několik ilustrací učebnice zařadila fotografie reálných hmotných památek – soch, nástěnných maleb, chrámů v *Luxoru* a *Karnaku*, sfingy a *Rachefovy pyramidy*, chrámu *Ramesse II.* v *Abú Simbel* a v neposlední řadě *Narmerovy palety*.

Co se organizace ikonických textů, ne vždy umístění ikonického textu odpovídá tématu, o němž hovoří text. Jako příklad lze uvést první stranu kapitoly – téma přírodních podmínek je zasazeno do její horní části, zatímco doplňující text o poušti spolu s doprovodnou fotografií je v dolní části. Téma zemědělství je na straně 59, zatímco nástěnné malby zobrazující zpracování plodů révy vinné či orání pole se nachází na další straně, která je však věnována řemeslu a obchodu. Naopak u *Narmerovy palety* autorka vhodně využila celý prostor postranního sloupce a reliéf na paletě mohl díky tomu hezky vyniknout.

Každá z podkapitol je zakončena několika otázkami nebo úkoly, jejichž účelem je ověřit nabyté znalosti žáků. U většiny ikonických textů umístěných v postranním zeleném pruhu najdeme vedle doprovodného textu také úkoly označené zelenou fajfkou či křížkem, přičemž fajfka je zde symbolem pro výzvu k vyhledání dalších informací či např. u fotografie stupňovité pyramidy výzvu na její porovnání s mezopotamskými zikkuraty. Zelený křížek pak pod sebou skrývá návrh na referát o vybraném tématu. Zajímavým doplňkem je krátký odstavec umístěný na poslední straně kapitoly o starověkém Egyptě také v postranním sloupci. Obsahuje vybraná egyptská jména spolu s jejich významem v češtině a poznámkou, že egyptské jméno často mělo význam celé věty. Na stejné straně je i slovníček pojmů obsažených v textu a krátký seznam jmen a názvů (*Meni, Nil, skarabeus, Thutmose*) spolu s informací o jejich výslovnosti a skloňování.²⁷⁷

²⁷⁶ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2006, str. 66.

²⁷⁷ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN-pedagogické nakladatelství, 2006, str. 70.

4.1.8 Mácha, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, 2016.

Tematický celek starověkého Egypta získal v učebnici *Hravý dějepis* prostor 9 stran a obsahově je rozdělen do tří kapitol – *Starověký Egypt*, *Dějiny Egypta* a *Kultura Egypta*. V první zmíněné podkapitole jsou zahrnuty témata přírodních podmínek, zemědělství, egyptské společnosti a počátek egyptského státu. Druhá podkapitola rozděluje egyptské dějiny dle dnes již klasického dělení do období *Staré říše*, *Střední říše*, *Nové říše* a *Pozdní říše*, v této učebnici nazvaného jako *Úpadek Egypta*.

Poslední kapitola se věnuje tématům náboženství, posmrtnému životu, architektuře, umění, vědě a vzdělanosti a v neposlední řadě písmu a literatuře. Organizace výkladového textu a ikonických se ve velké míře podobá popisované učebnici od V. Válkové v minulé podkapitole – každá strana je dělena na hlavní text, jenž je na vnější straně orámován sloupcem, zdě však bez ohraničení, který je tvořen ikonickými texty, modrými rámečky s doprovodným textem k fotografiím vloženým v hlavním textu či slovníčkem pojmů vyskytujících se na dané straně.

Výkladový text je dělen do krátkých odstavců opatřených nadpisy, přičemž každý z nich je obsahově ucelený a pojednává o vybraném tématu. Z tohoto důvodu jednotlivé odstavce obsahují pouze potřebný informační základ a u žáků by tak nemělo dojít k přehlcení v důsledku velkého množství informací. Text je vystavěn pro žáka 6. ročníku srozumitelně a přehledně s využitím aktuálních jazykových prostředků, vět jednoduchých a krátkých souvětí. Důležité informace jsou pro lepší přehlednost vyznačeny tučně. Součástí hlavního textu jsou odkazy na tematicky související ikonické dokumentární texty, které jsou zařazeny jak v hlavním textu, tak v postranním pruhu. Obrázky a ilustrace jsou opatřeny popisky v modrých rámečcích. Výše zmíněné odkazy představují z pohledu žáka dobrou volbu, jak modelovému čtenáři orientaci v textu ulehčit.

Co se ikonických dokumentárních textů týče, v učebnicovém textu jejich vloženo při porovnání s jinými učebnicemi velké množství. Leč lze pochopit snahu autorů dané téma pro žáky co nejvíce zpřístupnit prostřednictvím ilustrací a fotografií, dle mého názoru je 6 ikonických textů na jednu stranu A4 ve spojení s modrými rámečky s doprovodnými texty a samotným výkladovým textem může působit na modelového čtenáře velmi rušivě na

koncentraci. Co je však třeba na učebnici od Taktiku ocenit je zařazení ukázky písemného pramene, konkrétně část hymnu o Nilu.

Součástí kapitoly o starověkém Egyptě je slovníček pojmů, který však není jako tradičně zařazen na konci kapitoly. Najdeme jej naopak ve vnějším postranním pruhu. V neposlední řadě je každá z částí kapitoly doplněna o texty řídící osvojování učiva v podobě souboru otázek.

5 Obsahová analýza tématu Starověký Egypt ve vybraných dějepisných učebnicích

V první části této podkapitoly budou vybrané učebnice analyzovány z hlediska informací obsažených ve výkladovém textu. Pro lepší přehlednost této podkapitoly jednotlivé tematické okruhy z většiny kopírují obsah faktografické části.

5.1 Přírodní podmínky

5.1.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

Učebnice M. Gebauerové *Dějepis pro školy měšťanské I.* z roku 1919 informuje modelového čtenáře o přírodních podmínkách jen velmi stručně v jednom krátkém odstavci. Autor se zde zmiňuje o řece Nil, o každoročních záplavách a nánosech úrodného bahna. Odstavec je zakončen datací počátku osídlování egyptského území.

5.1.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol

Výkladový text učebnice P. Dejmků z roku 1934 zmiňuje záplavy trvající od června do podzimu a jejich význam pro pěstování obilí. Je zde zmínka také o systému kanálů rozvádějících vodu ze shromaždiště do polí a o žních, jež byly realizovány za využití dobytka, který svými kopyty uvolňoval obilná zrna z klasů.²⁷⁸

5.1.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

O poznání bohatší penzum informací o tomto modelovém čtenáři přinesla učebnice historika J. Kliky z roku 1947. Část textu týkající se přírodních podmínek žáka nepřímo informuje o spojitosti vzniku starověkých civilizací a velkých řek v Africe a Asii. V učebnici je informace uvedena takto: „...*A přece nejstarší země s vyspělou vzdělaností nebyly v Evropě, nýbrž v Asii a Africe. V Asii to bylo poříčí Eufratu a Tigridu, v Africe území po obou stranách dolního Nilu, totiž Egypt...*“²⁷⁹

²⁷⁸ Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935, str. 7.

²⁷⁹ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 10.

Dále učebnice informuje o pramenech Nilu ve Střední Africe, o množství srážek potřebných k záplavám a o nánosech úrodného bahna vyživujícího půdu, kam bylo posléze zaseto obilí.²⁸⁰ Na téma přírodních podmínek volně navazuje odstavec o obdělávání půdy a konstruování systému vodních kanálů.

5.1.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník

Výkladový text učebnice M. Pravdové z roku 1955 modelovému čtenáři přináší v rámci podtématu egyptských přírodních podmínek několik nových informací. Vedle záplav, doby jejich trvání a nánosech výživného bahna text informuje o tamním suchém podnebí a o postupné proměně stepí v pouště, které lemovaly úrodnější nilské údolí. V neposlední řadě je žák poučen o tamní fauně – krokodýlech, lvech, tygrech a levhartech – a floře – fíkovnicích, akácii, papyru a lotosu.²⁸¹

5.1.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978

Modelový čtenář se z učebnice V. Michovského dozví o přírodních podmínkách v Egyptě minimum informací z jednoho krátkého odstavce. Autor učebnice zmiňuje vysychání Sahary, existenci fauny a flory pouze v povodí řeky Nil (zde se jedná o lehce zavádějící informaci – vysychání Sahary neprobíhalo natolik rychle, aby se situace stala tak kritickou, že fauna a flora v době osidlování území Egypta mohla přežít pouze v povodí Nilu) a s tím související osidlování této oblasti, v neposlední řadě pak záplavy. Co se informací týče, obě vydání se v tomto shodují.

5.1.6 Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

V učebnici J. Rulfa a V. Válkové je modelový čtenář prostřednictvím krátkého odstavce informován o rozkládajících se stepích podél delty Nilu poskytujících možnost lovu, o počátku proměny Sahary v poušť a o úrodné Nílské deltě. Dále autoři zmiňují příčinu záplav – tání sněhu v horách, kde Nil pramení.²⁸² Zde by bylo vhodné zmínit oba vodní zdroje – tj. *Bílý* a *Modrý Nil*, pokud chceme hovořit o nilských pramenech, neboť pouze *Bílý*

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 13.

²⁸² RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 61.

Nil, který je tvořený dvěma menšími řekami, pramení v horách. Dále výkladový text stručně informuje o záplavách jakožto zdroji vláhy a na živiny bohatého bahna pro okolní půdu.

5.1.7 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Tato učebnice byla vydána roku 2006 a její autorkou je Veronika Válková. Na první pohled lze říci, že část výkladového textu pojednávající o přírodních podmínkách se způsobem formulace ve velké míře podobá učebnici od J. Rulfa, s níž V. Válková při její tvorbě spolupracovala. Ukazuje to již první věta „*Sahara nebyla vždy pouští jako dnes.*“²⁸³ Totožnou formulaci můžeme najít u učebnici, která byla analyzována v předešlé podkapitole, na straně 61. I zbylé informace a členěné odstavců v této části textu se od učebnice *Pravěk a Starověk* z roku 1997 neliší. Jediným rozdílem je vložení správné výslovnosti názvu řeky Nil v hranatých závorkách.²⁸⁴ Pravděpodobně se jedná o vlastní zkušenost se špatnou výslovností ze strany žáků, a proto se autorka rozhodla danou vsuvku zařadit.

5.1.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Téma přírodních podmínek je v učebnici P. Máchy v čele souboru dalších autorů rozvrženo na prostoru dvou odstavců. Text informuje o úrodnosti nilské oblasti, o suchém saharském podnebí, o délce řeky Nil (přes 6000 km), o pramenech Nilu v etiopských horách, o Nilu jako důležitém zdroji vody a dopravní spojnici.²⁸⁵ I zde se vyskytuje neúplná informace týkající se pramenů Nilu; učebnice zmiňuje pouze *Bílý Nil*, jehož dva menší vodní zdroje skutečně pramení v horách. Oproti předešlým učebnicím je problematika záplav přesunuta do podkapitoly *Zemědělství*.

²⁸³ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2006, str. 59.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 49.

5.2 Zemědělství, hospodářství

5.2.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

Učebnice M. Gebauerové z roku 1919 se tématu zemědělství a hospodářství nevěnuje pravděpodobně z kapacitních důvodů či kvůli nedostatku dostupných informací.

5.2.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol

Petr Dejmek ve své učebnici z roku 1934 informuje o pěstování obilí, o nutnosti zavodnění polí pomocí systému kanálů a o využívání dobytka při žních, který svými kopyty uvolňoval obilná zrna z klasů.²⁸⁶ Další odstavec stručně zmiňuje vybraná řemesla (tkalcovství, kovářství, sklářství, zpracování slonoviny).²⁸⁷

5.2.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

V učebnici J. Klika z roku 1947 je pasáž věnovaná zemědělství a hospodářství daná do souvislosti s přírodními podmínkami, konkrétně se záplavami, které měly Egyptěany přimět k zavádění vody do vyprahlejších oblastí pomocí vodních kanálů a stavbou větších vodních děl jako byly strouhy, průplavy, nádrže a hráze. Díky těmto vodním dílům se měla zvýšit produkce zasetých plodin a žně se tak konaly až 3x do roka.²⁸⁸

5.2.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník

V učebnici M. Pravdové z roku 1955 jsou podtémata zemědělství a hospodářství zařazena v části textu s názvem *Život rolníků a řemeslníků v nonech*.²⁸⁹ Text modelového čtenáře informuje o pěstování ječmene, pšenice, lnu, o obhospodařování polí pomocí pluhu či motyky a o chovu dobytka. Text poté přeskočí k řemeslníkům, nicméně čtenáři nabídne pouze strohý výčet vybraných řemesel bez dalších podrobností.

²⁸⁶ Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935, str. 7.

²⁸⁷ Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935, str. 7.

²⁸⁸ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 11.

²⁸⁹ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 15.

5.2.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978

Zemědělství a hospodářství je v učebnici V. Michovského věnována část první podkapitoly a téměř celá druhá podkapitola s názvem *Život a práce lidu*.²⁹⁰ V první podkapitole se hovoří o zemědělství v souvislosti s vynálezem nespécifikovaného „*oracího nářadí*“, využitím háku, motyky a tažné síly dobytka. Druhá podkapitola se věnuje obdělávání půdy, pěstování obilí (ječmen, pšenice), luštěnin (fazole, čočka, hrách), zeleniny (cibule, česnek etc), datlovníků a fíkovníků, chovu dobytka, drůbeže a prasat, rybolovu a využití dobytka či později koní jako tažné síly.²⁹¹ Co se obsahu informací týče, obě vydání učebnice z let 1965 a 1978 se shodují.

5.2.6 Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Ve výkladovém textu je pouze konkrétně tématu zemědělství věnován jeden krátký odstavec. Modelový čtenář je informován o rozvoji v egyptském zemědělství – od spoléhání se pouze na záplavy k soustavě zavodňovacích kanálků pro rozvod vody do sušších oblastí. Dále jsou v textu zmíněny dvě až tři sklizně ročně, pěstované plodiny – pšenice, ječmen, len, ovoce, zelenina, luštěniny, vinná réva – a chov dobytka, ovcí, koz a kachen.²⁹²

5.2.7 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Téma zemědělství v učebnici V. Válkové je po obsahové stránce shodné s textem v učebnici od J. Rulfa a V. Válkové z roku 1997. Autorka ve své samostatné učebnici pouze lehce upravila text z hlediska syntaktického – souvětí rozdělila do vět jednoduchých.

5.2.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Podkapitola o zemědělství začíná zmínkou o nilských záplavách přinášejících výživné bahno, které vyživovalo zaplavená pole. Dále text hovoří o délce záplav od června do října,

²⁹⁰ Michovský, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1965 a 1978, str. 45.

²⁹¹ Michovský, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1965 a 1978, str. 45.

²⁹² RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 61.

o zavedení zavodňovacích kanálů, které využívali také obyvatelé Mezopotámie.²⁹³ Dále se modelový čtenář dozví o pěstovaných plodinách – nspecifikovaných druzích ovoce a zeleniny, obilovinách, lnu. Text uzavírá informace o chovu volů, prasat, koz, oslů a o rybolovu. Tato učebnice se jako první ze zde analyzovaných publikací zmiňuje o chovu oslů, což je zvíře nejen Egyptany často využívané na práci nebo jako dopravní prostředek. V neposlední řadě pak text jmenuje také lov hrochů, krokodýlů nebo gazel.

5.3 Státní správa, struktura společnosti

5.3.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

Učebnice M. Gebauerové z roku 1919 se věnuje pouze druhému z výše jmenovaných podtémat, a to velmi jen velmi stručně. Najdeme zde krátký odstavec věnující se dělení obyvatel, přičemž jsou zde zmíněni rolníci, řemeslníci, členové armády, kněží a faraonové. Dále v této části najdeme informaci o kněžích, jenž se vedle svých povinností věnovali vědeckým oblastem jako bylo lékařství, hvězdářství či administrativním záležitostem jako písáři a že se zabývali čarodějnictvím. Zmínka o čarodějnictví pramení s velkou pravděpodobností z dobového vnímání polyteistických náboženství a jejich náboženských rituálů.

5.3.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.

Petr Dejmek se v učebnici z roku 1934 věnuje také pouze struktuře společnosti. Sociální vrstvy jsou zde nazvány kastami, v jejichž čele stál *farao*.²⁹⁴ Dle *Nového slovníku cizích slov v moderní češtině* z roku 1935 je pojem *kasta* definován jako třída obyvatel lišící se hospodářsky, kulturně nebo společensky.²⁹⁵ Ke *kastám* je v učebnici dodáno, že se jednalo o dědičné společenské postavení, kdy se např. zemědělec nemohl stát vojákem či knězem. Pokud bychom pracovali s dobovým významem slova *kasta*, máme zde vedle sebe dvě protichůdné informace. Leč se vybrané profese ve starověkém Egyptě opravdu dědily z otce na syna, obecně se jednalo spíše o ekonomické důvody a nedostatek potřebného vzdělání,

²⁹³ MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 49.

²⁹⁴ Jedná se o starší výraz pro faraona. Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935, str. 7.

²⁹⁵ ŠETKA, Otakar. *Nový slovník cizích slov v moderní češtině*. Kolekce Lorenzova. Třebíč: Jindřich Lorenz, 1935, str. 170.

kteře znemožnily člověku živičímu se zemědělstvím postup do vyšší společenské vrstvy, nikoli přísně daná společenská pravidla či dokonce zákaz. Je třeba také dodat, že v případě válečného konfliktu byli zemědělci povoláni do armády či během stavby královských hrobek najímáni jako stavební dělníci.

Odstavec je zakončen zmínkou o četném výskytu otroků. Bylo by vhodné tuto informaci doplnit o další podrobnosti, neboť problematika otroctví ve starověkém Egyptě je poměrně složitá a nejednoznačná.

5.3.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

Učebnice J. Klika z roku 1947 se o státní správě či struktuře společnosti téměř nezmiňuje. Je zde uvedena informace o faraonovi jakožto panovníkovi, o sjednocení Horního a Dolního Egypta a o blíže nepopsaném období, kdy se stát rozpadal na menší územní celky.²⁹⁶ Dále zde v souvislosti se stavbou pyramidy autor zmiňuje *desetitísíce otroků*.²⁹⁷ Jedná o pro žáky zavádějící a na základě historického výzkumu vyvrácenou informaci.

5.3.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.

Učebnice M. Pravdové z roku 1955 se oproti předešlým učebnicím věnuje podtématům státní správy, a především struktuře společnosti o poznání podrobněji. V 5. části s názvem *Nomy* se modelový čtenář mohl dozvědět několik střípků ze systému státní správy – o rozdělení egyptského území na několik celků nazvaných *nom*, v jehož čele stál *nomarch*, zde označený za vládce daného území a člen šlechty. Zde se jedná o zavádějící informaci, neboť *nomarch* byl královský úředník pouze spravující dané území. O několik odstavců dále je modelový čtenář seznámen s rozvrstvením egyptské společnosti v čele s *faraonem* a *vezírem*, přičemž daná společnost je označena za despotickou. Bohaté vrstvy ve složení šlechty, úředníků, kněží a členů armády měly systematicky vykořisťovat chudé rolníky. Nicméně je třeba ocenit, že autor učebnice zmínil *vezíra* jakožto správce všech složek státní správy a úřednictva.

²⁹⁶ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 14.

²⁹⁷ Tamtéž, str. 14.

U částí textu týkající se egyptské společnosti si můžeme všimnout silného vlivu komunistické ideologie. Jako příklad hovořící za vše můžeme uvést část textu nazvanou *Otroci a otrokáři*. Autor se modelového čtenáře na začátku této tematické části informuje o faktu, že se otrokem stal válečný zajatec, popř. dlužník, jenž nebyl schopen splatit svůj dluh, což jsou informace odpovídající historickému výzkumu. Text je doplněn o ideologické vsuvky; u válečných zajatců byla důvodem upadnutí do otroctví snaha zvýšit zisk z úrody na polích u bohatší společenské vrstvy, přičemž spolu se „... vznikem otroctví se začala projevovat zřetelněji nerovnost i mezi svobodnými členy společnosti.“²⁹⁸ Následuje poměrně dlouhý odstavec pojednávající o vzniku bohatých a chudých společenských tříd. V případě dlužníků pak hrála v otázce upadnutí do otroctví neochota bohatých vrstev vůči chudšímu obyvatelstvu, které bylo nuceno žádat o hmotnou pomoc v podobě financí či osiva na zasetí právě šlechtu. Ta nakonec nátlakem a neustále zvyšujícími se splátkami zapříčinila pro dlužníka i jeho rodinu tento neblahý osud.²⁹⁹ Dále je zde uvedeno, že otroci nesměli vlastnit žádný majetek, byli zbaveni všech práv a byli násilím nuceni pracovat na půdě svých bohatých vlastníků, jenž tímto vytvořili druhou třídu.³⁰⁰ Jak dokládá podkapitola věnující se otázce otroctví ve faktografické části, jedná se o záměrně zkreslené informace.

5.3.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.

Egyptská společnost má dle učebnice V. Michovského základy v jednotlivých rodech, které žily v pospolitosti a obhospodařovaly svá pole. Kvůli technickému pokroku v zemědělství došlo k jejich rozpadu na jednotlivé rodiny, což vedlo ke přerozdělování půdy a vzniku soukromého vlastnictví. Tento jev dle výkladového textu přirozeně vyvolal další změnu – ukončení rovnosti mezi lidmi a počátek třídní společnosti.³⁰¹ Text se následně zmiňuje o hodnosti náčelníků, o jejich dědičném právu vládnout a o boji mezi těmito vůdci krystalizujícími ve vítězství jednoho z nich. Tímto způsobem učebnice vysvětluje vznik pozice jednoho panovníka. Autor zde dále uvádí informaci o původu slova *farao* jakožto pořečtělé variantě původního egyptského názvu. Stručně jsou zde popsáni zemědělci,

²⁹⁸ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 14.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Tamtéž, str. 15.

³⁰¹ V. MICHOVSKÝ, *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník, 1965 a 1978*, str. 37.

řemeslníci, jejich řemesla (kovářství, hrnčířství etc.) a otroci. Oproti výkladu z učebnice M. Pravdové hovoří o otrocích učebnice V. Michovského s menším ideologickým podtónem – leč byli otroci téměř bezprávní, egyptský stát si uvědomoval jejich důležitost a dbal na to, aby v důsledku krutého zacházení nepřišel o pracovní síly.³⁰² Toto tvrzení více odpovídá historické realitě. Text poté plynule přejde ke státní správě – zmiňuje rozdělení státu na jednotlivé kraje spravované úředníky. V neposlední řadě se modelový čtenář dozví o administrativní síti nižší úrovně tvořené nižšími úředníky, písaři, dozorcí a vojáky.³⁰³ Obsahově se obě vydání učebnice shodují.

5.3.6 Rulf J., Válková V. *Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.*

Témata státní správy a vrstev egyptské společnosti jsou shrnuta v podkapitole *Společnost ve starém Egyptě*. První zmíněnou osobou je logicky faraon, vládce považovaný za boha s neomezenou mocí a vlastníci veškerou půdu. V souvislosti s faraonem text informuje o dědičnosti tohoto úřadu a o dělení jednotlivých rodů do dynastií.³⁰⁴ Následují informace o kněžstvu a chrámech označených jako střediska vzdělanosti, o armádě a vrstvě vojenských velitelů a úředníků. V souvislosti s úředníky text zmiňuje funkci *vezíra* jakožto hlavu státní správy a dělení území na několik krajů spravovaných nižšími úředníky, kteří podléhali právě *vezírovi*. Vedle správců jsou v rámci úředníků jmenováni písaři, účetní, výběřčí daní a správci obilných sýpek.³⁰⁵ Poslední popisovanou vrstvou obyvatel jsou otroci, kteří ke svému údělu přišli v důsledku pádu do zajetí během válek – zde se jedná o podložený historický fakt, který je však platný pouze v případě období *Nové říše*.³⁰⁶ Problematika otroctví je dále popsána velmi stručně a zjednodušeně – otroci byli využíváni na těžkou práci v kamenolomech, dolech a při stavbách pyramid. Tato informace prokazatelně platí pro období *Střední říše*, jak je zmíněno v podkapitole *Problematika otroctví*. Nicméně vzhledem k modelovému čtenáři, pro něž je text určen, je toto zjednodušení pochopitelné. Zcela zde chybí informace o zemědělcích. Tuto podkapitolu uzavírá informace o *vesnické občině* jakožto o základním společenství.

³⁰² V. MICHOVSKÝ, *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník, 1965 a 1978*, str. 41.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 62.

³⁰⁵ Tamtéž, str. 63.

³⁰⁶ Tamtéž.

5.3.7 Váľková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Téma státní správy a egyptské společnosti je totožné nadpisem, obsaženými informacemi i stejnými formulacemi s učebnicí J. Rulfa a V. Váľkové. Propojení těchto dvou oblastí do jednoho podtématu taktéž odpovídá výkladovému textu učebnice z roku 1997. Je zajímavé, že autorka v roce 2006 nenahradila slovní spojení *vesnická občina*. Toto slovní spojení je z pohledu modelového čtenáře, tj. žáka 6. ročníku žijícího na počátku 21. století zastaralé. Daná učebnice prošla několika přepracováními, bylo by tedy zajímavé zjistit, zda autorka toto slovní spojení nahradila či použila znovu. Samostatný odstavec *Řemeslo a obchod* informuje o řemeslnících a obchodnících; zapojení tématu obchodu je oproti učebnici z roku 1997 změnou, nicméně první část o řemeslnících je stylisticky i obsahově taktéž totožná.

5.3.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Státní správu a egyptskou společnost spojuje do jednoho podtématu také učebnice P. Máchy a kol. z nakladatelství Taktik. Modelový čtenář se dozvídá o faraonovi jakožto vlastníkovu veškeré půdy, veliteli armády a ztělesnění boha na zemi. Text následně zmiňuje vezíra, správce a písaře.³⁰⁷ Nabízí se otázka, na koho v případě správců autoři odkazovali. Pravděpodobně se jedná o nižší úředníky spravující *nomy*, nicméně to žák 6. ročníku nemůže tušit, proto tato informace spíše vyzní do prázdna a žák ji brzy zapomene. Text pokračuje informacemi o vojsku a kněžstvu, načež se vrátí k faraonovi prostřednictvím informace o obsazování úřadů významnými členy královské rodiny, o dědičném nástupnictví a nástupu nové dynastie v případě vymření mužských dědiců předchozího rodu. Dále se hovoří o početných vrstvách rolníků, obchodníků a řemeslníků. Podkapitolu uzavírá informace o sloužících a otrocích, kteří padli do otroctví během válečných tažení. I zde se opakuje vyvrácená dezinformace o práci otroků na stavbě pyramid.

³⁰⁷ MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 49.

5.4 Písmo, písemnictví a literární texty

5.4.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

V učebnici M. Gebauerové z roku 1919 najdeme velmi stručnou zmínku o egyptském písmu v poslední části textu. Autorka zmiňuje 3 druhy písma, nicméně zde kromě popisu písma hieroglyfického jakožto obrázkového chybí popis či vysvětlení účelu zbylých dvou písem (tj. hieratického a démotického).³⁰⁸ Tento krátký odstavec je doplněn ukázkou hieroglyfického písma.

5.4.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.

Petr Dejmek v učebnici z roku 1934 zmiňuje hieroglyfické písmo označené jako obrázkové v souvislosti se stavbami a sochami. Zmíněno je také blíže nespecifikované jednodušší písmo užívané pro obecnou potřebu. Zde se jedná pravděpodobně o písmo hieratické. Odstavec uzavírá informace o užívání papyru jakožto materiálu k zaznamenávání písma, přičemž autor textu odkazuje na etymologický vývoj slova papír.³⁰⁹

5.4.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

Výkladový text v učebnici J. Klika z roku 1947 se také věnuje pouze egyptskému písmu. Toto podtéma tvoří samostatný odstavec pojednávající o hieroglyfech, přičemž je zde zdůrazněno, že se jedná o písmo obrázkové a že inspiraci Egyptané nacházeli ve světě kolem sebe – příkladem je slovo husa, jež formou hieroglyfu kopírovalo podobu husy v realitě. O podobě hieroglyfů se žák mohl přesvědčit prostřednictvím kartuší se jmény *Ptolemaios* a *Kleopatra*. Poslední souvětí této části čtenáře informuje o hojně užívaném psacím materiálu *papyru* a o etymologii slova papír ze slova *papyrus*.³¹⁰

³⁰⁸ GEBAUEROVÁ, M., JIRÁK A., REITLER A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl I.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919, str. 11.

³⁰⁹ DEJMEK, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935, str. 8.

³¹⁰ KLIK, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století*. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 12.

5.4.4 Pravidová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.

V textu učebnice M. Pravidové z roku 1955 najdeme poprvé pasáž nejen o písmu, ale také o vybraných literárních žánrech a ukázkou konkrétního literárního díla. Čtenář je poučen o různých materiálech sloužících k zápisu (kámen, dřevo, hliněné destičky, kůže, hrubé plátno a papyrus). Tyto informace jsou doplněné o odstavec popisující poměrně podrobně výrobu papyru.

Dále je zde zmínka o hieroglyfickém písmu, přičemž autor učebnice vysvětluje, že jeden znak představoval jedno slovo. Jako příklad je zde uvedena voda hieroglyficky znázorněná vlnovitými čarami.³¹¹ Text je doplněn ukázkou obrázkového písma, nicméně se jedná o hrubou faktografickou chybu – v učebnici je vytištěna tabulka s písmem klínovým, jež je typické pro Mezopotámii.³¹² Vliv komunistické ideologie můžeme vidět i u tohoto podtématu; pasáž o písmu je doplněna o odstavec popisující náročný proces učení se egyptskému písmu, přičemž psát uměly pouze vyšší společenské vrstvy a písarské umění jim sloužilo k utlačování prostého lidu.³¹³ Tato část textu je zakončena zmínkou o žánru lidové písně a báje, přičemž toto slovní spojení je vytištěno tučně a s jistotou lze říci, že se jedná o další ukázkou vlivu komunistické ideologie. Odstavec uzavírá ukázkou z rolnické pracovní písně, která však není opatřena citací zdroje, odkud autor čerpal, tudíž není možné si ověřit, že se jedná o autentickou starověkou skladbu.

5.4.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.

Učebnice V. Michovského zmiňuje egyptské písmo v souvislosti se zemědělstvím, kdy bylo nutné zaznamenávat výšku záplav, úrodu či vybírání daní. Autor zařadil do textu celkem dva ikonické texty zobrazující hieroglyfické a hieratické písmo s vysvětlivkou, že druhé jmenované písmo se využívalo při běžných záležitostech, zatímco hieroglyfy sloužily k zápisu významných historických událostí a najdeme nejčastěji na kamenných stavbách. Je zde popsán také způsob, kterým pravděpodobně egyptské písmo vzniklo – inspirováním se ve světě kolem sebe. Zajímavou zmínkou je zápis obsahující pouze souhlásky, samohlásky

³¹¹ Pravidová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 22.

³¹² Tamtéž, str. 22.

³¹³ Tamtéž.

se nezapisovaly.³¹⁴ O několik řádků dál se výkladový text zmiňuje o vybraných příkladech z egyptského písennictví; vedle krásné literatury zastoupené povídkou, básní, bájí a pohádkou jsou zde jmenovány blíže neurčené spisy z oblasti medicíny, astronomie, matematiky etc.³¹⁵ Ani v případě mikrotématu písma a písennictví nedošlo ve dvanáctém vydání oproti prvnímu vydání k žádné změně.

5.4.6 Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Egyptské písmo a písennictví je v této učebnici obsaženo na prostoru jednoho kratšího odstavce. Text zmiňuje pravděpodobnou dataci vzniku písma (4000 př. n. l.), obrázkový typ písma zvaný hieroglyfy (jeden znak představoval jedno slovo) a papyrus jako nejvíce užívaný psací materiál vyráběný ze stonků stejnojmenné rostliny.³¹⁶ Z literárních žánrů text jmenuje pohádku, báji, pověst, náboženskou báseň či texty obsahující rady do života, která Egyptané znali v českém překladu jako *naučení*.

5.4.7 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Veronika Válková využila stejný text, který nalezneme v učebnici z roku 1997 na straně č. 68. Obsahově i stylisticky jsou oba téměř totožné. V učebnici z roku 1997 je téma *Písmo a literatura* zařazeno pod kapitolu *Kultura a vzdělanost ve starověkém Egyptě*³¹⁷, v učebnici z roku 2006 je zařazeno spolu s tématem vzdělanosti pod kapitolu *Kultura ve starověkém Egyptě*.³¹⁸ Ve výkladovém textu v učebnici od V. Válkové z roku 2006 došlo ke dvěma kosmetickým úpravám u vybraných slovních spojení – *náboženské básně* jsou nahrazeny *náboženskými texty, rady do života* jsou transformovány do *souborů rad do života*.

5.4.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Učebnice *Hravý dějepis* zpracovává téma písma, písennictví a literatury v jedné kratší podkapitole. Modelový čtenář se dočte o obrázkovém hieroglyfickém písmu využívaném

³¹⁴ V. MICHOVSKÝ, Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník, 1965 a 1978, str. 50.

³¹⁵ Tamtéž, str. 55.

³¹⁶ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 68.

³¹⁷ Tamtéž, str. 67-68.

³¹⁸ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2006, str. 65-70.

prvořadě pro hospodářské záznamy a zápisu hieroglyfických znaků do sloupců či řádků. Tuto informaci potvrzuje odborná literatura v podobě příručky *Jak číst egyptské hieroglyfy* od egyptologa Billa Manleyho.³¹⁹ Výkladový text dále hovoří o *démotickém* písmu určeném pro hospodářské a osobní účely. Trochu nelogicky se text ihned poté vrací k hieroglyfům zdobícím stěny hrobek a chrámů. Jako psací materiál text zmiňuje *papyrus a barvy vyráběné ze sazí a jiných přírodních materiálů*.³²⁰ Druhá část podkapitoly hovoří o odborných, literárních a náboženských textech – konkrétně zmiňuje *hymny, naučení, pohádky a báje*.³²¹

5.5 Věda a vzdělanost

5.5.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

Učebnice M. Gebauerové z roku 1919 se podtématu vědy a vzdělanosti starověkého Egypta nevěnuje. Najdeme zde pouze zmínku o propojení kněžského úřadu s oblastmi medicíny a astronomie.

5.5.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.

Podobně tomu je u učebnice P. Dejmka z roku 1934, kdy v textu najdeme také pouze stručnou zmínku o znalostech kněží z oblasti astronomie a zeměměřičství. Nicméně čtenář je zde obeznámen konkrétním historickým vědeckým poznatkem - s výměrou délky roku na 365 a čtvrt dne.³²²

5.5.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

Historik J. Klik v učebnicovém textu z roku 1947 sice přímo nehovoří o vědeckém poznání starých Egyptanů, nicméně skrze výklad o obdělávání půdy, zavedení systému kanálů přivádějících vodu do méně úrodných oblastí a stavbě vodních děl se oslím můstkem čtenář dostane k nutnosti ovládat matematické operace na výpočet půdy. Matematika je zde zmíněna také v souvislosti výpočtu délky roku na 365 a $\frac{1}{4}$ dne. Vědecké poznatky, potažmo

³¹⁹ COLLIER, Mark a MANLEY, Bill. *Jak číst egyptské hieroglyfy*. Praha: Volvox Globator, 2007, str. 19.

³²⁰ MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 58.

³²¹ Tamtéž.

³²² Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1934, str. 7.

jejich získávání je v učebnici J. Klika zmíněno v souvislosti s mumifikací. Skrze proces mumifikování došlo k získávání nových poznatků o lidském těle, což se projevilo velmi dobrou úrovní egyptského lékařství.³²³

5.5.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.

Učebnice M. Pravdové z roku 1955 věnuje podtématu vědy a vzdělanosti dva odstavce, přičemž je zde zmíněna matematika, konkrétně blíže neupřesněné početní úkony, vypočítání plochy pravoúhelníků, kruhu či objemu pyramidy.³²⁴ Dále je zde popsána souvislost procesu balzamování a medicinských znalostí a v neposlední řadě také znalosti astronomické, které spolu s matematikou umožnili Egyptanům sestavit kalendář o 365 dnech dělený do tří ročních období, dále do 12 měsíců po 30 dnech. Zajímavá je zmínka o 5 svátečních dnech, které bylo třeba připočítat k celkovému počtu dní, což je doložený historický fakt.³²⁵

5.5.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.

Téma vědy je v učebnici V. Michovského propojeno s uměním v rámci třetí podkapitoly. Matematické je věnován krátký odstavec informující o egyptské desetinné soustavě a egyptských číslicích. Astronomie je zde zmíněna v souvislosti s nilskými záplavami a pozorováním hvězd k určení ročního období. Záplavy zde slouží jako oslí můstek také ke geometrii, konkrétně k určení jednotek délky potřebných k vyměrování polí. Dále text informuje o matematických operacích typu výpočtu obsahu trojúhelníku, kruhu, povrchu koule či objemu válce a jehlanu.³²⁶ Co se lékařství týče, text se zmiňuje o léčbě zubních, očních a vnitřních chorob, které však nejsou blíže specifikovány. Dále je toto mikrotéma rozvinuto v popisku u fotografie dřevěné rakve, z něhož je modelový čtenář stručně informován o pohřbívání a seznámení lékařů s vnitřnostmi, díky čemuž se získaly další poznatky. Zde se jedná o faktografickou nepřesnost, kterou by bylo vhodné opravit, neboť mumifikaci prováděli balzamovači. Poprvé je v učebnici zmíněn tzv. *dům života*, kde

³²³ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 14.

³²⁴ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 24.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Michovský, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*, 1965 a 1978, str. 53.

Egyptané uchovávali své veškeré nabyté znalosti.³²⁷ I v tomto případě se obě vydání učebnice z roku 1965 a 1978 obsahově shodují.

5.5.6 Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Téma vědy je obsažena v kapitole *Kultura a vzdělanost ve starověkém Egyptě*. Vědě je věnována samostatná podkapitola; jako první je zde zmíněna geometrie užívaná při vyměřování polí a počítání obsahu při hloubení kanálů. Druhou popisovanou vědeckou oblastí je astronomie; text informuje o egyptském roce trvajícím 365 dní rozdělených dále do 12 měsíců. V pořadí třetí oblast matematiky je zde zmíněna v souvislosti s Egyptany využívanou desetinnou soustavou. Posledním odvětvím vědy je lékařství. Text hovoří o propojení lékařství a procesu mumifikace co se získávání znalostí týče, dále pak o očním, zubním a chirurgickém oboru lékařství.³²⁸ Vzdělanost je zde nepřímo obsažena skrze témata *Písmo a literatura, Věda, Umění*. Konkrétním odkazem na vzdělanost je označení chrámů jako jejich center. Více je toto téma rozvedeno v podkapitole vzdělání, která je však nelogicky zařazena do jedné z předchozích kapitol, konkrétně pod *Život v Egyptě* spolu s odíváním a obydlím. Text hovoří o finančně nákladných školách určených především pro chlapce, které vznikaly poblíž chrámů a v nichž se chlapci učili psaní a matematice.³²⁹

5.5.7 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Informace obsažené v podkapitolách o vzdělávání a vědě starověkého Egypta v učebnici V. Válkové z roku 2006 se, jako v předešlých případech, neliší od obsahu stejnojmenných částí výkladového textu v učebnici J. Rulfa a V. Válkové z roku 1997. Učebnice se odlišují pouze zařazením jmenovaných podtémat do hlavních kapitol. V učebnici z roku 1997 je podkapitola *Vzdělávání* zařazena v rámci výkladového textu samostatně v kapitole *Život v Egyptě*. Téma vědy je umístěno v kapitole *Kultura a vzdělanost starověkého Egypta*. V učebnici V. Válkové z roku 2006 jsou obě témata zahrnuta v kapitole *Kultura starověkého Egypta*. Nutno ještě zmínit, že téma vzdělanosti je

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 68.

³²⁹ Tamtéž, str. 63.

v učebnici V. Válkové z roku 2006 spojeno v jedné podkapitole spolu s písmem a literaturou.

5.5.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Problematika vědy a vzdělanosti je v učebnici *Hravý dějepis* od Taktiku spojena do jedné podkapitoly a zařazena do kapitoly *Kultura Egypta*.³³⁰ Podkapitola začíná informací o získávání znalostí v místních školách známých jako *domy života*, které se nacházely poblíž chrámů či paláců. Zde je třeba upozornit na lehce zavádějící informaci – dle odborné literatury se *domy života*, tj. starověké instituce shromažďující znalosti Egyptanů nacházely poblíž chrámů, neboť tyto instituce byly s náboženstvím velmi úzce propojeny, podobně jako vědní obory matematiky, lékařství apod. Výkladový text dále hovoří o astronomii a egyptském kalendáři, o chemii užívané k výrobě barviv, léčidel nebo při zpracování kovů.³³¹ V neposlední řadě jsou zmíněny obory matematiky, geometrie a lékařství. Tyto obory jsou zde jen vyjmenovány. Zajímavá je poslední věta této podkapitoly – „*Své lékařské postupy však spojovali s náboženstvím a magií.*“ Z této formulace vyznívá dané propojení s náboženstvím velmi negativně a téměř jako subjektivní hodnocení, které však není dále vysvětleno. Je třeba si uvědomit, že v období starověku se jednalo o zcela běžnou situaci typickou pro většinu tehdejších civilizací a že je třeba nezkruslovat subjektivním názorem autora faktografické informace.

5.6 Náboženství

5.6.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

V učebnici M. Gebauerové z roku 1919 je oblasti náboženství věnován jeden delší odstavec, přičemž text informuje o propojení božstev s nebeskými tělesy (Slunce, Měsíc) či s řekou Nil. Dále je modelový čtenář upozorněn na uctívání vybraných druhů zvířat (krokodýl, kočka, vlaštovka, býk), přičemž zde autor textu nepřímou odkazuje na zoomorfni podobu egyptských božstev. Žák je dále informován o přísných postizích ve chvíli, kdy by došlo k usmrcení svatého zvířete. Dále tato část v několika větách pojednává o procesu

³³⁰MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 57.

³³¹ Tamtéž.

balzamování nebožtíkova těla s využitím nespécifikovaných mastí a pryskyřice.³³² Zde se jedná o neúplnou informaci. Bylo by vhodné doplnit, že z těla byly nejprve vyjmuty orgány vyjma srdce a mozku, následně bylo tělo naloženo do natronové směsi k vysušení a až po tomto procesu byly útroby ošetřeny vonnými mastmi.

5.6.2 Dejmk, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.

Učebnice P. Dejmk z roku 1934 se oblasti náboženství vyjma jedné stručné zmínky o astronomických a zeměměřičských znalostech kněžstva a božských počtách pro panovníka nevěnuje. Na konci výkladového textu je stručně popsán proces mumifikace.

5.6.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

V učebnici historika J. Klika z roku 1947 najdeme informace o základních principech egyptského náboženství – bohem slunce, polaritou bohů a démonů a zoomorfní podobou božstev. Následuje zmínka o uctívání vybraných zvířat jakožto božských bytostí v jim určených chrámových okrscích. O několik řádků níže autor popisuje představu Egyptanů o nesmrtnosti lidské duše, která však dosáhne nesmrtnosti pouze v případě zachování své tělesné schránky. Tímto oslím můstkem autor přesunul čtenářovu pozornost k balzamování a následnému pohřbu. U procesu balzamování najdeme, podobně jako u předešlé učebnice, neúplné informace o napuštění těla mastmi, přičemž je vynechán proces vysušení ostatků nebožtíka. V souvislosti s pohřbem text informuje o rozdílných typech pohřbů pro chudší a bohatší obyvatelstvo na základě společenského postavení.³³³

5.6.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.

Výkladový text v učebnici M. Pravdové z roku 1955 v části o náboženství žáka seznamuje s několika božstvy formou výčtu bez dalších podrobností (*Re, Usir, Eset, Sutech*), se zoomorfní podobou vybraných božstev a jejich chovu ve vybraných chrámových okrscích. Následně text informuje čtenáře o příběhu boha *Usira*, jeho manželky *Esety* a

³³² Gebauerová, M., Jirák A., Reitler A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl 1.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919, str. 9.

³³³ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání.* V Praze: Historický klub, 1947, str. 11.

Usirova bratra Sutecha, procesu balzamování a jeho vlivu na získání poznatků z oblasti medicíny. Nutno podotknout, že mumifikace je zde popsána historicky správně.

O několik odstavců dále se text zmiňuje o kněžích. Zde se zajímavým způsobem střetávají dva pohledy – první, historicky relevantní a zároveň lidský, a druhý, ovlivněný komunistickou ideologií. O kněžích se nejprve hovoří jako o těch, co opatrovali sochy i posvátná zvířata a modlili se k nim. O několik řádků dále se dočteme, že kněží patřili kvůli vlastnění velkému množství půdy k vládnoucí třídě otrokářů, byli oporou otrokářského řádu, učili chudé poslušnosti a budili v nich strach před bohy.³³⁴ Část textu týkající se náboženství uzavírá ideologická vsuvka o třídní společnosti „...*kteřá se dělila na dvě základní třídy (otroky a otrokáře), začalo náboženství sloužit jako prostředek útisku lidu.*“³³⁵

5.6.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.

Náboženství je v učebnici V. Michovského zastoupeno prostřednictvím několika málo zmínek. První z nich hovoří o božském původu panovníka, o němž měli prostý lid přesvědčovat kněží. Text informuje o bližší nepopsaných obřadech, o obětinách a o chrámech jakožto centrech těchto obřadů. Následuje ideologická vsuvka o úloze kněžstva prostřednictvím svého vlivu a útisku udržovat lid v poslušnosti.³³⁶ Prostřednictvím popisku u ilustrace nejmenovaného boha s beraní hlavou³³⁷ (jedná se o boha *Chnuma*, boha záplav a vody – pozn. autorky) je modelový čtenář seznámen s kombinovanou zoomorfní a antropomorfní podobou božstev. Co se informací o náboženství týče, nedošlo v porovnání vydání učebnice z roku 1965 a 1978 ke změně.

5.6.6 Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Oblasti náboženství je zde oproti jiným tématům věnována o poznání menší pozornost. Text zmiňuje uctívání velkého množství božstev, zmiňuje konkrétně Usirewa, bohyni Eset a boha Hora, přičemž s Hórem je spojen faraon jakožto jeho pozemské ztělesnění. Dále se v textu hovoří o částečné zoomorfní podobě egyptských božstev, o uctívání některých zvířat (ibis,

³³⁴Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. str. 21.

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ Michovský, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*, 1965 a 1978, str. 41.

³³⁷ Michovský, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*, 1965 a 1978, str. 42.

krokodýl, sokol, kočka) a o přísných trestech v případě jejich zabití. Následuje stručně popsany proces mumifikace. Je třeba ocenit zmínku o víře Egyptanů týkající se nutnosti zachovat lidské ostatky, neboť v nich přebývá duše nebožtíka (*ka*).³³⁸ Text dále uvádí zvyk uložení předmětů denní potřeby, které by nebožtíkova duše mohla potřebovat, do hrobů. V neposlední řadě je pak popsán proces mumifikace (odstranění vnitřností a tělních tekutin) vedoucí k získávání nových poznatků.

5.6.7 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Náboženství je spolu s mumifikací v učebnici V. Válkové z roku 2006 první podkapitolou kapitoly *Kultura ve starověkém Egyptě*. Obsahově se až na několik stylistických úprav neliší od podkapitol v učebnici J. Rulfa a V. Válkové z roku 1997. Jediným výrazným rozdílem je užití pojmu *polyteista* v úvodu podkapitoly spolu s jeho významem, tj. že „*Egyptané měli velké množství bohů, byli to polyteisté.*“³³⁹ V odstavci o mumifikaci došlo, jak je řečeno výše, k několika stylistickým změnám, kdy autorka přehodila pořadí vět.

5.6.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Tématům náboženství, pohřbívání a mumifikace je věnována v učebnici V. Válkové z roku 2006 jedna celá strana v rámci kapitoly *Kultura starověkého Egypta*. První delší odstavec informuje o polyteistickém náboženství, chrámech jakožto centrech uctívání bohů a obětinách, o oblíbenosti vybraných božstev v určitém období a v závislosti na vládnoucím panovníkovi. Text také zmiňuje centra náboženských kultů a jejich vliv na určitou oblast, o antropomorfní a zoomorfní podobě bohů. Konkrétně jsou zde zmíněni *Hathor*, *Thovt*, *Nut* a *Re* spolu s jejich atributy.³⁴⁰ Text pozvolně přechází k problematice posmrtného života a seznamuje modelového čtenáře s vírou Egyptanů v nesmrtelnou duši a potřebě zachovat

³³⁸ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 67.

³³⁹ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2006, str. 65.

³⁴⁰ MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 55.

lidské ostatky neporušené, aby se duše měla kam vrátit. Následuje stručný popis mumifikace – odstranění většiny orgánů vyjma srdce považovaného za nejvýznamnější orgán, vysušení těla pomocí soli a zabalení do pruhů látky. Bylo by vhodné uvést důvod, proč tomu tak bylo, tj. že srdce Egypťané považovali za centrum rozumu. Zároveň by bylo vhodné říci, že se v případě zmíněné soli jednalo o speciální směs, aby žáci nebyli mystifikováni, že se jednalo o běžnou kuchyňskou sůl. Odstavec i stranu uzavírá informace o vložení těla do sarkofágu, který byl posléze uložen do hrobky spolu s předměty, které by nebožtík mohl potřebovat v posmrtném životě.

5.7 Umění a architektura

5.7.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

Učebnice autorského kolektivu v čele s M. Gebauerovou z roku 1919 věnuje podtématu architektury celkem 2 odstavce. Autoři zde zmiňují 3 typy staveb – pyramidu, palác a chrám. V souvislosti s pyramidou zde najdeme poněkud zavádějící tvrzení o závislosti výšky pyramidy na délce vlády panovníka, tj. čím déle panovník vládl, tím vyšší pyramida byla.³⁴¹ Rozměry pyramid byly pečlivě rozvrženy již před začátkem stavebních prací a stavba měla být dokončena ještě před faraonovou smrtí. Vzhledem k malému prostoru pro téma starověkého Egypta a úspoře jsou podobně stroze popsány i chrámy. Žák byl informován o vybraných částech chrámu – *obelisk, kolos, alej* tvořená *sfinjami* – nicméně o jejich funkci či funkci chrámového okrsku jakožto centra kultu boha či bohyně zde není zmínka. V souvislosti s chrámovými stavbami, avšak bez dalších souvislostí jsou zde dále zmíněny egyptské *Théby (Veset)*, kde se měl nacházet největší chrám. V poslední řadě tato část textu pojednává o královských palácích, přičemž je zde zmíněn tzv. labyrint. Pravděpodobně z nedostatku informací zde autoři učebnice tento původem zádušní chrám faraona *Amenemheta III.*³⁴² zaměňují za palác, nicméně nutno podotknout, že v poznámce

³⁴¹ GEBAUEROVÁ, M., JIRÁK A., REITLER A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl 1.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919, str. 9.

³⁴² GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta. Druhé, upravené a rozšířené vydání.* Praha: NLN, 2021, str. 62.

pod čarou je zmíněna teorie o jiném možném účelu této stavby.³⁴³ Umění starých Egyptů se tato učebnice nevěnuje.

5.7.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.

Výkladový text z učebnice P. Dejmka z roku 1934 prostřednictvím jednoho odstavce informuje žáky o vybraných stavbách formou výčtu (pyramidy, chrámy, hrobky) a egyptském sochařství (sfinga, obelisk). Obelisk je zde popsán jakožto *trojstranných sloupů z jediného kusu kamene*³⁴⁴, sfinga jako socha s lidskou hlavou a lvím tělem. Nicméně zde nenajdeme žádné další informace týkající se účelu daných staveb a zcela zde chybí popis pyramidy a hrobky. Ani v tomto případě není egyptskému malířskému a sochařskému umění věnován prostor.

5.7.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

Historik J. Klik zařadil podtéma architektury do části textu věnující se náboženství. Zmínka o uctívání vybraných zvířat jakožto božských bytostí v jim určených chrámových okrcích posloužila jakožto oslí můstek k chrámovým stavbám a jejich stručnému popisu pomocí několika důležitých pojmů (alej tvořená sfingami, obelisky, kolosy).³⁴⁵ Výčet staveb doplňuje krátký odstavec o královských hrobkách v podobě pyramid a pohřební výbavě, jež měla nebožtíkově duši zpříjemnit posmrtný život a představovala vše, co by jedinec případně potřeboval ještě za svého života. Nicméně zde najdeme zavádějící informaci ohledně *desetitísiců otroků* pracujících na královské hrobce, o čemž bylo pojednáno výše.

5.7.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.

Učebnicový text M. Pravdové z roku 1955 se také věnuje pouze tématu architektury, a to na poměrně velkém prostoru v rámci části pojmenované *Pyramidy a Velká Sfinx*.³⁴⁶ Text modelového čtenáře informuje konkrétně o *Chufuově pyramidě*, o metrických údajích a o materiálu užitém při stavbě. Proces stavby je doplněn ideologickou vsuvkou o několika

³⁴³ GEBAUEROVÁ, M., Jiráková, A., REITLER A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl 1.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919, str. 10.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl I.*, Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 13.

³⁴⁶ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 17.

tisících otroků a rolníků trpících pod ranami bičů a hynoucích v důsledku vysilující práce pro panovníka, jenž byl pro autora učebnice představitelem bohaté společenské vrstvy, jak ukazuje odstavec uzavírající část o architektuře. Faraoni „...*mohli tyto ohromné stavby budovat jen proto, že množství lidí (otroků i svobodných rolníků) obětovali mučivé práci, smrti a úplnému zničení.*“³⁴⁷ Jedná se o další ukázkou snahy autora pod vědomě žákům vštípit myšlenku o nespravedlivém třídním boji a vykořisťování dělnické třídy.

5.7.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.

Umění a architektura jsou v učebnici V. Michovského součástí třetí podkapitoly spolu s tématem vědy. Výkladový text informuje nejprve o architektuře, konkrétně o stavebním materiálu (cihly, dřevo, kámen), o typech staveb (palác, chrám, pyramida, obydlí z hlíny a rákosu).³⁴⁸ Další krátký odstavec je věnován sochařství, konkrétně popisu soch egyptských panovníků, jejichž strnulost měla vyvolat pocit bezmocnosti u prostého lidu. Jedná se opět o ideologickou vsuvku odkazující k utlačované pracující vrstvě obyvatel. Odstavec je zakončen informací, že se dochovaly také sochy prostého pracujícího lidu a nižších úředníků. Poslední odstavec z oblasti umění informuje o reliéfech a nástěnných malbách zobrazujících řemeslníky, zemědělce při práci na poli a výjevy z bitev.³⁴⁹ I v případě tématu umění a architektury se obě vydání učebnice obsahově shodují.

5.7.6 Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Tato učebnice se věnuje oběma v nadpisu zmíněným oblastem. Co se umění týče, jedná se konkrétně o umění malířské a sochařské. Výkladový text hovoří o řemeslníky vyráběných a bohatě zdobených předmětech denní potřeby, o neznalosti perspektivy, o rozdílné důležitosti zobrazovaných osob vyjádřené velikostí postav (faraon byl vždy větší než ostatní). Co se sochařství týče, výkladový text poměrně nejasně předkládá žákovi informaci o rozdílné funkci soch panovníků a lidí nižšího postavení, konkrétně že sochy „...*bohů a faraonů působily strnulým a majestátním dojmem...Za to sochy prostých lidí*

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník, 1965 a 1978, str. 55.

³⁴⁹ Tamtéž.

velmi dobře odpovídaly skutečnosti.“³⁵⁰ Jedná se o historicky správnou informaci, nicméně by bylo vhodné tuto část textu více rozvést a především formulovat vzhledem k modelovému čtenáři (žák 6. ročníku) explicitněji, aby případně nedošlo u žáka k nepochopení. Téma architektury je v textu zastoupeno podkapitolou o pyramidách. Hovoří se zde o starším a novějším typu pyramid – pyramidy stupňovité a novější s hladkými stěnami. V souvislosti se stavbou pyramid je zmíněna již vyvrácená dezinformace o práci otroků. Jako příklad královských hrobek zde jsou zmíněny pyramidy v Gíze, nicméně opět bez jmenování panovníků, pro něž byly pyramidy postaveny.

5.7.7 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Egyptské umění je v učebnici V. Válkové zařazeno jako podkapitola v kapitole *Kultura starověkého Egypta*. Informace obsažené v této podkapitole i formulace vět z velké části odpovídají první části textu stejnojmenné kapitoly v učebnici z roku 1997, na níž V. Válková spolupracovala. Autorka ve vlastní učebnici více rozvinula téma sochařství. Autorka do textu nově přidala informaci ke sfingám jakožto specifickému typu soch s lidskou hlavou a lvím tělem. Propojila také egyptské umění s mezopotamským zmínkou o podobné funkci soch okřídlených býků umístěných před mezopotamskými paláci a egyptských sfing hlídajících chrámy.³⁵¹ Text zahrnující informace o pyramidách autorka v nové učebnici z roku 2006 zařadila do podkapitoly *Architektura*. Vyjma doplňujících a poměrně stručných informací o egyptských chrámech a egyptských sloupech, pro jejichž výzdobu Egyptané hledali inspiraci v přírodě (palma, papyrus, lotos) je text obsahově i formálně totožný s textem, který je v učebnici z roku 1997 zařazen jako podkapitola *Pyramidy*.

5.7.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Učebnice *Hravý dějepis* se také věnuje oběma tématům prostřednictvím dvou podkapitol *Architektura* a *Umění*. První jmenovaná podkapitola informuje modelového čtenáře o pyramidách, chrámech, o kameni jakožto stavebním materiálu pro stavbu paláců,

³⁵⁰ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 69.

³⁵¹ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, str. 67.

chrámů a domů bohatších Egyptů a nepálených cihlách pro stavbu obydlí nižších vrstev. Poprvé učebnicový text zmiňuje malá okna u domů chudších obyvatel, která zabraňovala přístupu horkého vzduchu do místnosti.³⁵² Do tématu architektury autoři učebnice zařadili také hrobky, přičemž text konkrétně jmenuje skalní vyhloubené hrobky v *Údolí králů*. Z oblasti umění se výkladový text věnuje nejprve uměleckým dílnám dodávajících výrobky pro královský palác či pro chrámový okrsek. V souvislosti s královskou rodinou jsou zmíněny kamenné kolosy (sochy panovníků) či sochy vyrobené ze dřeva. Vedle soch jsou popsány reliéfy, obelisky a sfingy. V neposlední řadě text hovoří o nástěnných malbách, o postavení různých částí těla na malbách (hlava z profilu, trup zepředu, nohy z profilu), absenci osobních rysů a o velikosti zobrazovaných postav na základě jejich postavení.³⁵³

5.8 Vybrané oblasti běžného života starých Egyptů

Na základě analýzy tématu starověkého Egypta ve vybraných učebnicích byly vybrány 3 konkrétní oblasti z běžného života starých Egyptů, o nichž bylo detailněji pojednáno ve faktografické části této diplomové práce. Konkrétně se jedná o stravování, úpravu zevnějšku a obydlí.

Učebnice autorského kolektivu v čele s M. Gebauerovou z roku 1919 se tomuto tématu nevěnuje. Podobně tomu je i u učebnic P. Dejmků z roku 1934 a J. Klika z roku 1947. Je otázkou, zda důvodem absence daného tématu byl nedostatek informací v době vydání učebnic či poměrně malý prostor co se počtu stran týče pro téma starověkého Egypta v daných učebnicích.

5.8.1 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.

Životu Egyptů se částečně věnuje učebnice vydaná pod vedením M. Pravdové z roku 1955, a to konkrétně v části výkladového textu *Život rolníků a řemeslníků v nomech*.³⁵⁴ Autor textu zde popisuje obydlí rolníků a řemeslníků jako chatrče z nepálených cihel nebo z rákosu. Hliněné cihly jakožto stavební materiál pro většinu Egyptů jsou historicky doloženy. Dále text zmiňuje pěstování ječmene, pšenice, lnu a chov dobytka. Tuto

³⁵² MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 56.

³⁵³ Tamtéž, 57.

³⁵⁴ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 15.

část textu uzavírá informace o pečených plackách z mouky jakožto typickém pokrmu Egyptanů. Jak bylo zmíněno ve faktografické části, chléb byl základem jejich jídelníčku.

5.8.2 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.

Tématu stravování, konkrétněji pěstovaným plodinám, je věnován v učebnici V. Michovského jeden krátký odstavec informující o pěstování obilí, luštěnin, vybraných druhů ovoce a zeleniny a chovu dobytka, prasat a drůbeže a rybolovu (viz výše v podkapitole o zemědělství a hospodářství. Odstavec zakončuje informace o *hroznovém víně*, z něhož kvašením vznikl nespecifikovaný „chutný nápoj“, pravděpodobně tedy víno.³⁵⁵ Zde by bylo vhodné informaci upravit, neboť se jedná o plody vinné révy. Co se problematiky obydlí týče, text se v jednom případě zmiňuje o domech řemeslníků postavených z hlíny a rákosu.³⁵⁶ Jak v prvním, tak ve dvanáctém vydání učebnice jsou použity shodné informace beze změn.

5.8.3 Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Jako první z analyzovaných učebnic popisuje učebnice J. Rulfa a V. Válkové podrobněji vybrané oblasti z běžného života – konkrétně témata odívání, péče o zevnějšek a obydlí. V rámci prvního zmíněného tématu je modelový čtenář seznámen s oděvy z bílé látky mužů a žen (u mužů krátká zavinovací sukně, u žen úzké dlouhé šaty s širokými ramínky). Dále text hovoří o špercích (velký límcový náhrdelník) a o úpravě účesu a líčení.³⁵⁷ Vedle vlasů zastřižených lehce nad ramena a vyholování částí hlavy u dětí a kněžích Egyptané velmi často využívali paruky, jak informuje text. Co se líčení týče, ženy i muži dle učebnice využívali černé či zelené líčidlo ke zdůraznění očí, kterým vytvořili protáhlou linku připomínající „*kresbu na obličejí mourovaté kočky*“.³⁵⁸

Samostatnou podkapitolu tvoří problematika bydlení, k níž text zmiňuje následující – domy chudších obyvatel sestávaly několika místností, dvorku s kuchyní a občas jedním

³⁵⁵ Michovský, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*, 1965 a 1978, str. 55

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 62-63.

³⁵⁸ Tamtéž, str. 63.

patrem a plochou střechou. Dále jsou zde stručně popsány domy zámožnějších obyvatel.³⁵⁹ Dle odborné literatury ve faktografické části měla být kuchyň u chudších vrstev součástí obytné části a centrem obydlí, nicméně je možné, že egyptologické výzkumy z 90. let poskytly nové informace, které autoři následně využili v dané učebnici. V textu pak zcela chybí informace o materiálu užívaném při stavbě většiny obydlí – nepálené hliněné cihly sušené na slunci.

5.8.4 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Oproti výkladovému textu z učebnice J. Rulfa a V. Válkové, v němž bylo věnováno tématům bydlení, úpravě zevnějšku a jídelníčku poměrně velké množství prostoru, tato témata v samostatné učebnici V. Válkové vyjma bydlení zahrnuta nejsou. Domům starých Egyptanů je věnován krátký odstavec v rámci podkapitoly o architektuře. Podobně jako v učebnici J. Rulfa a V. Válkové z roku 1997 i zde autorka píše o domech prostých a zámožnějších obyvatel. Stylisticky byl tento odstavec upraven, obsahově je velmi podobný části textu v učebnici z roku 1997.

5.8.5 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

K začlenění tématu bydlení u starých Egyptanů do kapitoly o architektuře se autoři rozhodli i u dějepisné učebnice od Taktiku. Jelikož informace týkající se tohoto tématu byly řečeny již v podkapitole o architektuře, není nutné je zde znovu uvádět. O jídelníčku starých Egyptanů se modelový čtenář mohl částečně dozvědět v pasáži informující o pěstovaných plodinách. Líčení, oblékání či úprava zevnějšku celkově v této učebnici není zařazena.

5.9 Egyptské dějiny a vybrané historické osobnosti

5.9.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

Učebnice M. Gebauerové z roku 1919 obsahuje přibližný letopočet počátku osídlování nilského údolí – 4000 př. n. l.³⁶⁰

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ GEBAUEROVÁ, M., JIRÁK A., REITLER A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl 1.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919, str. 8.

5.9.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol

Výkladový text učebnice P. Dejmka z roku 1934 neobsahuje žádné informace týkající se egyptských dějin ani vybraných historických osobností.

5.9.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

Poslední část výkladového textu o starověkém Egyptě v učebnici J. Klika z roku 1947 nese název „*Jaký měli Egyptané stát?*“³⁶¹ Modelový čtenář se z textu dozvěděl o původních dvou státech (*Horní a Dolní Egypt*) a jejich spojení v samostatný stát pod vedením vládce, jenž se nazýval *farao*. Autor textu jmenuje prvního faraona, o jehož existenci máme několik málo písemných dokladů, jménem *Menes*. Je zde uveden i letopočet jeho vlády – 3300 let př.n.l. Je důležité zmínit, že 1. dynastie, do níž se *Menes* neboli *Meni* tradičně řadí, bývá datována mezi lety 3000-2890 př.n.l.³⁶² Leč se o panovníku *Menim* nedochovalo příliš informací, můžeme letopočet uvedený ve Klikově učebnici označit jako chybný a jako vhodný k revizi. Kromě faraona *Meniho* je znovu jmenován faraon *Chufu* v souvislosti se stavbou pyramidového komplexu. Text nepřímo odkazuje např. na nadvládu *Hyksosů* informací, že „...*stát se rozpadal na menší území, ba stával se i kořistí jiných národů.*“³⁶³ Přímě naopak text hovoří o napadení a ovládnutí Egypta Peršany v 6. století př. n.l.³⁶⁴

5.9.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník

Učebnice M. Pravdové z roku 1955 se egyptským dějinám věnuje na několika místech v textu. Sjednocení *Horního a Dolního Egypta* je zde zmíněno v rámci části *Vznik řemesla*.³⁶⁵ K této události mělo dojít v důsledku boje bohatších a chudších *nomů*, přičemž výsledné spojení do jednoho územního celku mělo být výhodné pro bohatou vrstvu, která

³⁶¹ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 14.

³⁶² SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 498.

³⁶³ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 14.

³⁶⁴ Tamtéž.

³⁶⁵ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 16.

tak mohla udržovat chudinu v poslušnosti a získat nové otroky.³⁶⁶ Jedná se opět o ideologickou vsuvku.

Dále výkladový text obsahuje letopočet 1750 př. n. l., kdy mělo dojít k povstání otroků a rolníků proti tomuto útlaku a nespravedlivému řádu. Následuje velmi podrobný popis dané události, přičemž utlačované chudé vrstvy měly získat všechn majetek bohatých, otrokyně měly nosit šperky svých utlačovatelů etc.³⁶⁷ Opět se jedná o ideologicky zabarvený text.

Co se historické relevantnosti této události týče, odborná literatura připouští možnost politických nepokojů za doby nepříliš známých faraonů 13. dynastie z důvodu neexistujících záznamů nilských záplav, což by mohlo svědčit o nedostatku potravy a případně hladomoru, nicméně takto konkrétní informace o této události nejsou známy, a proto není možné ji potvrdit.³⁶⁸ Na základě vyznění textu lze usuzovat, že se jedná opět o ideologickou vsuvku ve snaze v žácích ukotvit myšlenku třídního boje.

Poslední část výkladového textu je věnována dějinám Egypta, nicméně je zde zmíněn pouze faraon *Thutmose III.* spolu s výčtem výprav za účelem dobývání nových území v oblasti Sýrie a Núbie. Nenajdeme zde však žádné další detaily, text je tvořen převážně obecnými informacemi typu „...*Z těchto zemí přijížděli do Egypta kupci se zbožím. Přiváželi dřevo, vlněné látky, drahocenné zbraně, zlaté i stříbrné výrobky a jiné přepychové zboží.*“³⁶⁹ V souvislosti s *Thutmosem III.* jsou zde jako hlavní město zmíněny *Théby*, nicméně opět zde chybí další historický kontext. Druhá polovina poslední strany pojednává o vpádu perské armády, o porážce egyptských vojsk v bitvě u *Pelúsia* roku 525 př. n. l. a nastolení perské nadvlády. V tomto případě se jedná o historicky podloženou informaci.

5.9.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978

Výkladový text se dějinám starověkého Egypta až na několik málo zmínek nevěnuje. První zmínkou je sjednocení Egypta kolem roku 3000 př. n. l. Tuto strohou informaci doplňuje text popisující *Narmerovu paletu*, kde jsou zmíněny dvě původní království

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ Tamtéž, str. 19.

³⁶⁸ SHAW, Ian. Dějiny starověkého Egypta. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 187.

³⁶⁹ Tamtéž, str. 25.

Horního a Dolního Egypta.³⁷⁰ Na protější straně se modelový čtenář mohl dočíst o blíže nespecifikovaných povstání rolníků a řemeslníků v důsledku útlaku ze strany panovníka a kněžstva; zde s jedná o stejnou ideologickou vsuvku jako u učebnice M. Pravdové.³⁷¹ Tato povstání měla způsobit několik rozpadů egyptského státu³⁷², přičemž se pravděpodobně jedná o odkaz k revoluci jakožto hybné síle vedoucí ke změně společenského uspořádání v rámci komunistické ideologie. Kapitulu o Egyptě v učebnici uzavírá ilustrace časové přímky, na níž jsou vyznačeny vybrané milníky (vznik jednotného státu, stavba pyramid, počátek užívání bronzu, dobytí Egypta Peršany roku 525 př.n.l.). Období perské nadvlády je zmíněno také v popisku pod časovou přímkou spolu se zmínkou o původním perském osídlení na území dnešního Íránu.³⁷³ V obou vydáních učebnice jsou použity shodné informace.

5.9.6 Rulf J., Válková V. Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.

Ve srovnání se staršími učebnicemi i v případě tématu egyptských dějin a historických osobností obsahuje učebnice autorské dvojice J. Rulfa a V. Válkové o poznání více informací na prostoru téměř dvou stran v rámci podkapitol *Stručné dějiny*, *Vpád mořských národů*, *Egypt pod nadvládou cizích národů*. První jmenovaná podkapitola obsahuje základní periodizaci dějin (*Stará říše*, *Střední říše*, *Nová říše*, *pozdní Egypt*, *řecká nadvláda za Alexandra Makedonského* a blíže neurčené *mezidobí*).³⁷⁴ Samostatný odstavec má událost vpádu mořských národů v období vlády faraonů Nové říše.³⁷⁵ Text se věnuje především problematice těchto mořských národů, jejich postupu z karpatsko-dunajské oblasti na jih, kdy cestou napadly říši Chetitů, Sýrii i Palestinu. Odstavec uzavírá informace o egyptském vítězství. Bylo by vhodné doplnit jméno faraona *Ramesse III.*, jemuž se spolu s armádou tyto útočníky podařilo porazit. Text poté hovoří o převaze moci velekněze boha *Amona*, s nímž se měl faraon dělit o vládu nad Egyptem. Faraon sice měl formálně vládnout oběma částem egyptského státu, ale reálně udržel svůj vliv pouze v oblasti *Dolního Egypta*. Autoři učebnice toto „*dvojvládní*“ uvádí jako hlavní důvod oslabení státu vedoucího k vpádu *Asyřanů*.

³⁷⁰ V. MICHOVSKÝ, *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*, 1965 a 1978, str. 40.

³⁷¹ Tamtéž, str. 41.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Michovský, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*, 1965 a 1978, str. 57.

³⁷⁴ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 66.

³⁷⁵ Tamtéž.

Egyptolog Ian Shaw ve své publikaci *Dějiny starověkého Egypta* uvádí jako důvod asyrského vpádu a posléze i jejich nadvlády nad Egyptem několik útoků ze strany kušitských vládců na egyptském trůnu v období 25. dynastie, což posléze vyprovokovalo Asyřany k útoku a dobytí egyptského území.³⁷⁶ Jedná se tedy o nepravdivou informaci, kterou by bylo vhodné v případě revize dané učebnice z textu vyjmout si upravit dle potvrzených historických faktů.

Další dva odstavce pojednávají o vpádu Peršanů (525 př. n. l), dobytí Egypta Alexandrem Makedonským, nastolení dynastie Ptolemaiovců a poslední „*přitažlivé a energické*“ panovnici Kleopatře. Tento přídomek je z hlediska historiografie nedůležitý a nesprávný a škatulkuje královnu Kleopatru pouze do role objektu zájmu, přičemž se zcela opomíjí její politický vliv a snaha udržet pro Egypt alespoň částečnou samostatnost na sílícím vlivu *Římského impéria*. Při případné revizi textu by bylo vhodné tyto její zásluhy alespoň okrajově zmínit.

5.9.7 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

V. Válková oproti předešlým tématům ve své samostatné učebnici pro téma egyptských dějin a vybraných historických osobností sepsala nový text. Téma je zařazeno pod kapitolu *Dějiny Egypta* a dále se dělí na dílčí podkapitoly – *Rozkvět Egypta* a *Úpadek Egypta*. V obecném úvodu do problematiky se modelový čtenář dočte o dělení egyptských dějin na *Starou říši*, *Střední říši* a *Novou říši*.³⁷⁷ Autorka také upozorňuje na to, že v době vzniku a trvání egyptské říše probíhaly současně také *doba kamenná*, *doba bronzová* a *doba železná*. V první podkapitole se text věnuje období Nové říše, které je zde definováno jakožto období největšího hospodářského a kulturního rozkvětu. Úplně poprvé je v dějepisné učebnici jmenována královna *Hatšepsut*. Autorka poukazuje královniny obchodní výpravy, hospodářský a stavební rozmach za její vlády, což vedlo k celkovému zbohatnutí egyptského státu. Dále text jmenuje faraona *Thutmose III.* a jeho válečná tažení vedená za účelem dobývání nových území. Autorka upozorňuje na fakt, že za vlády *Thutmose III.* mělo dojít k přímým kontaktům s mezopotamským státem. Poslední podkapitola informuje o důvodech

³⁷⁶ SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010, str. 373.

³⁷⁷ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2006, str. 63.

úpadku – nástupu železa a snižování vývozu egyptské mědi. To je podle V. Váلكové také příčinou následných útoků ze strany cizích národů. Odborná publikace *Dějiny Egypta*, konkrétně její část věnovaná starověku a sepsaná českým egyptologem Ladislavem Barešem připouští „...*technologické zaostávání Egypta, spjaté zejména s opožděným nástupem užívání železa...*“³⁷⁸ jako jednu z příčin egyptského úpadku, nikoli jako hlavní příčinu. Nutno navíc zdůraznit, že odborná literatura hovoří o zaostávání v oblasti technologií, nikoli o menší odbyt mědi. Tuto zavádějící informaci by bylo vhodné z textu odstranit nebo ji upravit dle podložených historických faktů. Autorka kapitoly o egyptské historii uzavírá sumarizací událostí poskládaných do řady od nadvlády Asyřanů a Peršanů přes jejich porážku ze strany Alexandra Velikého, což předznamenalo nástup ptolemaiovské dynastie. Text uzavírá již známá věta o „*přitažlivé a energické*“ Kleopatře. Protože jsem k této pasáži vyjádřila již výše, jen zopakuji, že tuto pro žáky nic neříkající informaci by bylo vhodné více rozvést a doplnit také její činy vedle její nepřilíš přesné charakteristiky.

5.9.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Dějiny Egypta jsou popsány v učebnici od nakladatelství Taktik na poměrně velkém prostoru 4 stran. Sjednocení *Horního a Dolního Egypta* je spolu s bájným faraonem *Menim* popsáno v předešlé kapitole v rámci podkapitoly *Počátky starověkého Egypta*. Kapitola *Dějiny Egypta* je dělena chronologicky dle období *Staré říše*, *Střední říše*, *Nové říše*, přičemž ji uzavírá podkapitola *Úpadek Egypta* zahrnující vládu *Alexandra Makedonského*, *Ptolemaiovců*, *Kleopatry* a připojení Egypta k Římské říši. Podkapitola *Stará říše* pojednává o hlavním městě *Mennoferu*, faraonu *Džoserovi* a jeho stupňovité pyramidě v *Sakkáre*, o faraonu *Chufuovi* a pyramidovém komplexu v *Gíze*. Podkapitola o *Střední říši* stručně popisuje rozpad a posléze i spojení státního celku, přesídlení do nového hlavního města *Théb*, válečné výpravy do Núbie a na závěr vpád kmene *Hyksósů* a jejich nadvládu nad Egyptem.

Období *Nové říše* zaujímá z celkového počtu 2 strany. Velmi stručně je v úvodu jmenována *Hatšepsut* a její vláda je označena jako období míru, během něhož byly

³⁷⁸ GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021, str. 97.

podnikány časté obchodní výpravy. Následuje krátký odstavec o jejím nástupci a nevlastním synovi, jenž byl znám jako *Thutmose III.* a o jeho dobytelských výpravách. V dalším odstavci se modelový čtenář dozví o faraonu *Amenhotepovi IV.*, jenž později změnil své jméno na *Achnaton*, a jeho náboženské reformě, kdy Egypt poprvé ve své historii přešel z polyteismu k monoteismu. Posléze text pokračuje zmínkou o krátké vládě jeho nástupce *Tutanchemona*. Téma *Nové říše* uzavírá odstavec věnující se faraonu *Ramessovi II.* a jeho činům, z nichž autoři učebnice zmiňují rozvoj obchodu s Předním východem a stavbu chrámu v *Abú Simbel*.

Poslední jmenovaná podkapitola *Úpadek Egypta* zmiňuje střídání Núbijců, Asyřanů a Peršanů na egyptském trůnu do chvíle, kdy Egypt dobyl *Alexandr Makedonský* roku 332 př.n.l., nechal postavit město Alexandria a připojil egyptský stát ke své říši.³⁷⁹ Poslední popisovanou osobou je královna *Kleopatra*. Výkladový text hovoří o její spoluvládě s jejím bratrem a získání přízně *Gaia Julia Caesara* a *Marca Antonia* za účelem zachování samostatnosti Egypta před silicím vlivem Říma. Kapitulu uzavírá informace o připojení Egypta k *Římské říši*.

³⁷⁹ MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 54.

6 Didaktická analýza tematického celku ve vybraných učebnicích

Učebnice dějepisu by měla dle didaktiky dějepisu splňovat 3 základní funkce – informativní, metodologickou a formativní.³⁸⁰ První jmenované funkce, jak název napovídá, má za účel modelovému čtenáři předat historická fakta na základě určitého pojetí dějin, které, jak jsme mohli vidět, odpovídá době vydání zde popisovaných učebnic. Dále má informativní funkce za cíl představit svému uživateli dějiny jakožto propojený systém s vazbou k jeho okolí.³⁸¹ Druhá jmenovaná funkce se týká procesu nabývání znalostí a metodám, které ověřují jejich ukotvení. V neposlední řadě formativní funkce má za účel u modelového čtenáře formovat schopnost uvažovat o dějinách z hlediska etiky, estetiky a také u něj podporovat sebevzdělávání.³⁸²

Z hlediska didaktiky budou analyzovány jak texty verbální (tj. výkladový text, doprovodný text k ikonickému textu, text řídící osvojování učiva), tak využití ikonické texty dokumentární povahy (fotografie, reprodukce, kresby) a symbolické povahy (mapy, časové přímký etc.), pokud budou v dané učebnici přítomny.³⁸³

6.1 Gebauerová M., Jirák A., Reitler A., Dějepis pro školy měšťanské I.

Jak bylo řečeno v předešlých kapitolách, téma starověkého Egypta je v učebnici autorského kolektivu v čele M. Gebauerovou z roku 1919 popsáno velmi okrajově na prostoru pouhých 3 stran, a to z důvodu akcentace dějin, kultury, a především demokratických hodnot starověkého Řecka a Říma. Z těchto důvodů má výkladový text především informativní funkci. Součástí výkladového textu jsou tři ikonické dokumentární texty v podobě fotografie pyramidy a sfingy, kresby chrámu a hieroglyfického nápisu.

První odstavec textu modelového čtenáře informuje o přírodních podmínkách. Druhá část textu se zabývá egyptským náboženstvím. Je zde zmínka o vlídném chování Egyptanů

³⁸⁰ LABISCHOVÁ, Denisa a GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Scripta Facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, str. 45.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² Tamtéž.

³⁸³ Tamtéž, str. 46.

k posvátným zvířatům a o velmi přísných trestech pro jedince, který by se na nich dopustil násilí.³⁸⁴ Zde bychom mohli, leč s rezervou, hovořit o formativní funkci.

Následující odstavec seznamuje žáka s procesem mumifikace a pohřbívání, přičemž text modelového čtenáře upozorňuje na informace o jídelníčku, oblékání či obydlích starých Egyptanů, které můžeme vyčíst z nástěnných maleb zdobících hrobky. Tato informace mohla být nahrazena či doplněna vhodnou fotografií doplněnou o úkol vedoucí žáky k samostatnému uvažování o obsahu maleb při jejich popisu.

Další část textu věnující se egyptským stavbám (pyramida, sfinga, chrám) je doplněna o výše zmíněné ikonické dokumentární texty. V textu zcela chybí popis pyramidy, avšak jeho absenci zde kompenzuje výše zmíněná fotografie pyramidového komplexu v Gíze, na níž si žáci mohli stavbu prohlédnout a případně po vyzvání vyučujícího popsat její tvar či uvažovat o způsobu výstavby nebo o použitém materiálu. Text pokračuje odstavcem o egyptských chrámech, kde jsou zmíněny pouze vybrané části (*aleje sfing, obelisky a kolosy*).³⁸⁵ Informace o podobě chrámu mohl částečně suplovat další dokumentární ikonický text ve formě kresby, avšak mimo poměrně nezřetelné aleje sfing jmenované části na kresbě chybí. Leč žáci mohli díky ilustraci získat povědomí o podobě chrámu, bez dalšího popisu či doplnění čísel k pojmům, které by odkazovaly na označené místo přímo v ilustraci, pro ně muselo být takřka nemožné rozpoznat jmenované části chrámu, natož je přiřadit k názvu. Část textu věnovaná stavbám je uzavřena informací o tzv. labyrintu, paláci panovníka, o němž se detailněji hovoří v předchozí podkapitole.

Předposlední část textu modelového čtenáře stručně seznamuje s dělením obyvatelstva. Konkrétně jsou zde zmíněni vojáci, rolníci, řemeslníci a kněží. Kněžstvu je věnován krátký odstavec informující o jejich funkcích jakožto lékařů, astronomů či matematiků. Tato informace nepřímo odkazuje na propojení *Domů života* a chrámových okrsků. Čtenář je tak upozorněn na úzký vztah mezi danými obory a náboženstvím samotným.

Poslední odstavec stručně informuje o egyptském písmu. Hieroglyfy jsou popsány jakožto obrázkové písmo. Text je doplněn o hieroglyfický nápis, na němž by se žáci mohli

³⁸⁴ GEBAUEROVÁ, M., Jiráček A., REITLER A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl 1.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919, str. 8.

³⁸⁵ Tamtéž, str. 10.

pod vedením učitele pokusit vyvodit, čím se Egypťané při tvorbě písma inspirovali – tj. světem, který dobře znali. Nicméně i v tomto případě zde chybí aktivizační otázky či doplňkové úkoly nebo alespoň překlad daného nápisu. Vedle hieroglyfů text zmiňuje další dva druhy písma, avšak zde chybí další podrobnosti. Pro modelového čtenáře tak tato pasáž představuje prázdnou informaci, kterou velmi brzy zapomene, neboť zde není možnost ukotvení znalostí prostřednictvím souvislostí.

Jak zaznělo výše hned několikrát, v rámci výkladového textu chybí vhodné aktivizační otázky či úkoly, které by doplnily vložené ikonické dokumentární texty a žáky by vedly k porozumění vybraným pojmům a ukotvení nabytých znalostí. Leč se na zpracování tématu starověkého Egypta v učebnici M. Gebauerové z pohledu současnosti najdou spíše nedostatky, na danou učebnici je třeba pohlížet také optikou doby a událostí před a v době vzniku dané učebnice – jejím účelem bylo seznámit žáky, co se období starověku týče, s dějinami a kulturou starověkého Řecka a Říma, a především s myšlenkou demokracie a jejích hodnot.

6.2 Dejmek, P. Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol.

Při posuzování Dejmkovy učebnice z didaktického hlediska je třeba připomenout, že byl při její tvorbě dán důraz na domácí dějiny, novější historická období je ovlivňující a v neposlední řadě na politické, kulturní, hospodářské a sociální myšlenky, hnutí a směry. Z tohoto důvodu je téma starověkého Egypta upozaděno, je popsáno pouze v několika odstavcích a zcela zde chybí informace o egyptských dějinách či významných panovnících.

Nenajdeme zde doprovodné texty pramenného původu ani texty řídící osvojování učiva v podobě otázek či doplňkových úkolů vyjma jednoho, o němž je hovořeno níže. V textu se nachází několik pojmů opatřených hvězdičkou, jež odkazuje na poznámku pod čarou, kde najdeme návrh na práci s danými pojmy ve výuce; vyučující měl žáky vyzvat, aby se zamysleli nad přeneseným významem těchto pojmů v soudobé podobě českého jazyka, přičemž žáci měli doložit konkrétní příklady. Žáci by v tomto případě byli v aktivní roli a mohlo by tak dojít k propojení dané látky s reáliemi, které jim byly známy z běžné komunikace. Nicméně je třeba zmínit možné úskalí v podobě neznalosti pojmů či jejich přeneseného významu, neboť ne každý žák pocházel z prostředí, kde se s nimi mohl běžně

setkat. V takovém případě by práce s pojmy závisela zcela na učiteli a žáci by byli v roli pasivních posluchačů.

Bylo by proto vhodné doplnit vysvětlení pojmů vyskytujících se v textu v podobě slovníčku, jež mohl být podpořen vhodnými fotografiemi či kresbami, s nimiž by vyučující dále pracoval a vedl žáky k aktivnímu získávání poznatků a jejich ukotvení např. pomocí úkolu přiřazení pojmu k jeho definici za využití kresby či fotografie. Jako příklad můžeme uvést proces balzamování uzavírající výkladový text v podobě velmi krátkého odstavce. Tento proces v učebnici není blíže charakterizován a je otázkou, zda žák byl 6.ročníku obecné školy s tímto procesem natolik obeznámen, aby autor učebnice nemusel nepřipojit jeho vysvětlení.

V textu lze najít vedle níže zmíněných částí textu vhodných k revizi i několik míst vhodných pro práci s prekonceptem, pokud by je učitel ve výuce využil a doplnil vhodnými otázkami. Při zmínce o zemědělství a sklizni obilí pomocí dobytka mohlo dojít k propojení žákova prekonceptu o obhospodařování půdy při jejím kypření za využití dobytka a radlice, sklizních a procesu mlácení obilí v mladších historických obdobích. Učitel by mohl vyzvat žáky k zamyšlení, jakým způsobem se obilná zrna získávají a v jejich současnosti tyto dvě skutečnosti porovnat.

Žák se v druhém odstavci dozvěděl o řemeslech, jež se objevila již ve starověku a přetrvala do jeho i naší současnosti – tkalcovství, kovářství a sklářství. Především sklářské umění starých Egyptanů vyskytující se již v *Předdynastickém období* v podobě skleněných korálek a později ve *Staré říši* v podobě skleněných šperků či sošek mohlo zaujmout žactvo obecných škol žijící v horských oblastech, pro něž je dané řemeslo typické.³⁸⁶ Dále je zde zmíněné kněžstvo a jeho znalost hvězdářství či zeměměřičství. Jak bylo zmíněno v minulé podkapitole, žák zde mohl získat povědomí o úzkém propojení vědeckého poznání a náboženství. V souvislosti s náboženstvím autor textu odkazuje na božské počty pro egyptského vládce, jenž byl nazýván *farao*. U této informace máme odkaz na první

³⁸⁶ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 174.

z dokumentárních ikonických textů v podobě fotografie sochy nejmenovaného panovníka, která je opatřena stručným popiskem „*Socha Faraonova*“.³⁸⁷

Nenajdeme zde další doprovodný text, jenž by žákům osvětlil souvislosti týkající se zobrazení panovníka v podobě dané sochy, její symboliky či zmíněných božských poct, jež mu byly poskytovány. Žák se dozvěděl pouze to, že v čele egyptské společnosti stál král. Rozdíl ve vnímání osoby panovníka ve starověku a novějších dobách tak žákům nebyl vysvětlen, pokud by tuto informaci nevložil do výkladu sám učitel. Odstavec je uzavřen popisem egyptské společnosti přirovnáním k systému kast. Toto tvrzení mohlo být pro žáky zavádějící, neboť v Egyptě neexistoval kastovní systém v podobě, jak jej známe např. z Indie. Nicméně je třeba zmínit, že svou roli zde hraje změna významu slova *kasta*, o čemž je detailněji pojednáno v obsahové analýze dané učebnice.

Třetí odstavce vyjmenovává vybrané stavby (pyramida, chrám, hrobka) a popisuje sfingu a obelisk. Zakoňuje jej zmínkou o hieroglyfickém obrázkovém písmu, které zdobilo chrámové stavby a obelisky, doplněnou o ukázkou písma a odkazem na poznámku pod čarou, jež doplňuje text informací o tom, že každý znak znamenal jedno slovo. Dále je zde zmíněno písmo v jednodušší formě využívané pro běžné záležitosti. Žák po propojení těchto dvou informací tak získal představu o význačném postavení hieroglyfů a jejich funkci v rámci náboženství.

I přes některé nedostatky a zavádějící či neúplné informace, které by dle mého názoru vedly k nepochopení určitým aspektům tématu starověkého Egypta, a které by bylo vhodné upravit, je třeba konstatovat, že učebnice splnila požadavky učebních osnov z roku 1933. Text je zaměřen především na témata z oblasti hospodářství a kultury, nezatěžuje žáky přílišným zabíháním do podrobností a snaží se jasně a co nejstručněji předat základní informace. Opět je třeba také přihlídnout k době, v níž byly osnovy spolu s učebnicemi vytvořeny a na niž reagovaly svým spíše vlasteneckým zaměřením – vzestup Adolfa Hitlera a nacistického Německa ve 30. letech.

³⁸⁷ Dejmek, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935, str. 8.

6.3 Klik, J. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 1. Starověk a středověk do konce XIII. století.

Výkladový text v učebnici historika J. Klika z roku 1947 začíná, podobně jako tomu bylo u předešlých učebnic, tématem přírodních podmínek panujících v údolí lemujičím řeku Nil. Avšak nejprve je modelový čtenář upozorněn, že „...nejstarší země s vyspělou vzdělaností nebyly v Evropě, nýbrž v Asii a v Africe.“³⁸⁸ Autor učebnice zde pracuje se znalostmi o souvislosti vzniku starověkých civilizací a povodím velkých řek, které si žáci měli osvojit v předchozí kapitole. Nicméně se zde nabízí úvaha, zda by byl žák schopen sám tuto souvislost z textu vyčíst a informace si propojit či by bylo zapotřebí nasměrovat jej od vyučujícího pomocí návodných otázek. Text pokračuje informací o tzv. *dolním Nilu*, která by mohla být pro žáky matoucí, pokud by žákům nebyl poskytnut zeměpisný kontext. Tzv. *dolní Nil* je pravděpodobně starší označení pro vodní tok nacházející se výhradně na egyptském území, *horní Nil* by pak odkazoval na část řeky protékající *Súdánem*.³⁸⁹ Pokud by vyučující začal výklad informací o soustátí *Horního a Dolního Egypta*, z nichž druhý jmenovaná stát se nacházel v nilské deltě, žák by mohl nabýt dojmu, že tzv. *horní Nil* je část řeky v *Horním Egyptě*.

Text pokračuje porovnáním úrodnosti egyptské půdy s tím, že „...údolí Nilu jest tak úrodné, že na ploše veliké jako je Moravskoslezská země se nyní užíví více obyvatelstva než v celé naší republice.“³⁹⁰ Zde autor učebnice vhodně využil žákův předpokládaný prekoncept – znalost o přibližné rozloze správního celku *Moravy a Slezska* v rámci ČSR. Tato informace měla modelovému čtenáři poskytnout lepší představu o množství úrodné půdy v Egyptě v době vydání jmenované učebnice. První část uzavírá odstavec stručně informující o nilských záplavách.

Druhá část textu o přírodních podmínkách má vedle informační funkce také funkci formativní. Skrze výklad o obdělávání půdy, zavedení systému kanálů přivádějících vodu do méně úrodných oblastí a stavbě vodních děl jako byly přehrady či nádrže, autor učebnice

³⁸⁸ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 10.

³⁸⁹ Toto tvrzení lze podložit zmínkou o státu s názvem *Upper Nile*, jenž je součástí Jižního *Súdánu*.

³⁹⁰ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 10.

žáky vedek úvaze o znalostech a dovednostech, která příroda nabízí, a o výzvách, které nám může přinést. Skrze záplavy se oslím můstkem čtenář dostane k nutnosti ovládat matematické operace na výpočet půdy, což je situaci, s níž se žáci především na venkově mohli poměrně často setkat.

Třetí část textu o egyptském písmu navazuje na druhou část pomocí na pohled prosté otázky „*Odkud to všechno víme?*“.³⁹¹ Takto položená otázka může velmi dobře posloužit v rámci evokační fáze jakožto metoda *brainstormingu* o podobě zdrojů informací ve starověku a jejich porovnání se zdroji v žakově současnosti. Autor textu posléze zmínkou o přírodě poskytující dostatek psacího materiálu – *papyru* – modelového čtenáře opět nenásilně upozorňuje na význam souvislostí a uvažování o nich. Poslední souvětí této části čtenáře informuje o etymologii slova papír ze slova *papyrus*, přičemž poukazuje jak na jejich totožný účel, tak na jejich materiálovou odlišnost a opět pracuje se čtenářovými prekoncepty.³⁹²

Čtvrtá část textu o náboženství, vybraných typech hmotných památek a staveb (chrám, sfinga, pyramida) a problematice mumifikace a pohřbívání je se třetí částí velmi hezky propojena skrze zmíněný obsah psaný na papyrové svitky v podobě informací z oblasti egyptských dějin, geografie, matematiky a náboženství. Egyptský chrám je zde popsán skrze své vybrané části (alej sfing, obelisk, kolos). O tom, jak vypadal egyptský chrám, se žák mohl přesvědčit díky vložené ilustraci chrámové stavby a mohl sám přiřadit výše jmenované pojmy k jejich zobrazení na ilustraci, což napomohlo k propojení a ukotvení získaných poznatků. Na téma chrámů plynule navazují témata pohřbívání a hrobek, kde je žák poměrně podrobně informován o procesu mumifikace, o královských hrobkách a v neposlední řadě o pohřební výbavě. Konkrétně o podobě pyramid se pak mohl žák sám více dozvědět díky vložené fotografii zobrazující *Chufuovu* pyramidu spolu se sfingou.

K výše řečenému je však třeba zmínit dle mého názoru ne zcela vhodné umístění obou obrazových materiálů v rámci výkladového textu. Jak ilustrace chrámu, tak fotografie pyramidového komplexu v Gíze se nachází na jiné (v obou případech předchozí) straně

³⁹¹ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 11.

³⁹² Tamtéž, str. 12.

učebnice oproti částem textu, v nichž je o těchto stavbách hovořeno. Leč jsou oba ikonické dokumentární texty opatřeny popisky, žák se nejprve seznámil s jejich vizuální podobou bez znalosti potřebných faktů, které mu výkladový text poskytl až o několik řádků dále.

Poslední část textu modelového čtenáře stručně informuje o egyptských dějinách, jak bylo popsáno výše. Vedle textu si žák mohl prohlédnout fotografii sochy nejmenovaného faraona, nicméně s ní učebnice dále nepracuje a není na ní ani odkázáno přímo v textu, což vnímám jako nevyužitý potenciál. Bylo by také vhodné uvést jméno daného panovníka. Jelikož v textu chybí část věnující se egyptskému umění, mohl autor učebnice její absenci kompenzovat prostřednictvím vhodných otázek týkajících se dané sochy a vést žáky k zamyšlení např. o účelu dané sochy.

Podkapitola pojednávající o starověkém Egyptě je doplněna o text řídící osvojování učiva v podobě otázek k procvičování znalostí a návrhu na práci se jmenovanými pojmy. Můžeme je určit 2 typy otázek; prvním typem jsou otázky směřující k vyjmenování či porovnání informací či reálií (*Vidíte i u nás někde obrázek místo nápisu? Čím se lišily egyptské hrobky od našich? Čemu se Egypťané přiučili z přírody? Jaké měli písmo?*).³⁹³ Druhý typ otázek vede modelového čtenáře k zamyšlení se nad danou problematikou (*Proč zveme Egypt kolébkou vzdělanosti? Proč byli výbornými lékaři?*).³⁹⁴ Poslední otázka *Jak jsou staré egyptské dějiny?* je dle mého názoru nadbytečná a nevhodně formulovaná. Co naopak vnímám jako pozitivní je opět snaha o propojení z textu nabytých znalostí a zkušeností žáka z každodenního života u prvních dvou jmenovaných otázek.

Pod otázkami žák našel několik úkolů týkajících se práce s pojmy, jež jsou vyznačeny v textu. Autor učebnice vyzývá modelové čtenáře k zápisu pro ně dosud neznámých pojmů spolu s jejich významem a k jejich častému opakování. Druhý návrh se týká vzájemného zkoušení z významů daných pojmů mezi žáky navzájem. Pod textem se nachází poslední ikonický text v podobě mapky zobrazující tažení Alexandra Velikého.³⁹⁵ Tento symbolický text považuji za nevhodný, a to hned z několika důvodů. Prvním je absence zmínky o osobě či o tažení Alexandra Velikého ve výkladovém textu. Žákům ve

³⁹³ Tamtéž, str. 15.

³⁹⁴ Klik, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání. V Praze: Historický klub, 1947, str. 15.

³⁹⁵ Tamtéž.

chvíli, kdy právě probrali starověký Egypt, zcela chybí historický kontext potřebný k pochopení daného tématu. Dalším důvodem je fakt, že v případě vyobrazení Egypta žák na mapě nalezne názvy měst *Memphis (Mennofer)* a *Théby (Veset)* a *Alexandrie*, o nichž se však výkladový text taktéž nezmiňuje. Vhodnější by proto byla mapa zobrazující pouze území Egypta spolu s vhodnými úkoly či otázkami týkajícími se např. přírodních podmínek apod.

Učebnice dr. Josefa Klika je vystavěna podobně, jako tomu bylo u učebnic vydaných před druhou světovou válkou. Nutno podotknout, že změny v politickém smýšlení, na které bylo upozorněno na začátku této podkapitoly a které ovlivnily učební osnovy, se této učebnice ještě nedotkly. Věnuje se převážně tématům z oblasti kultury, avšak ve stručnosti informuje také o egyptských dějinách. Leč text obsahuje několik nesrovnalostí, které by bylo vhodné upravit, na podkapitole o starověkém Egyptě je třeba ocenit snahu o formování procesů myšlení modelového čtenáře nejen o znalostech, které si má z výuky odnést, ale také o světě kolem něj.

6.4 Pravdová M. Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.

Učebnice vydaná pod vedením M. Pravdové je dílem, které bylo, jak vyplývá z předchozí podkapitoly kapitoly, zcela poplatné době, v níž vzniklo. Při tvorbě výkladového textu byl dán důraz vedle informativní funkce především na jeho ideologicky ovlivněnou formativní funkci, skrze níž měli být žáci poučeni o základních principech třídního boje, o systematickém utlačování dělnické třídy bohatšími vrstvami etc.

Analyzovaná tematická část učebnice obsahuje v porovnání s množstvím hutného textu žalostně málo obrazového materiálu, s nímž by žáci mohli v hodinách dále pracovat. Nutno připomenout hrubou chybu v podobě záměny klínového písma za egyptské hieroglyfy, což jen potvrzuje, jakým způsobem autoři učebnice přistupovali k její tvorbě a v čem viděli její hlavní cíle. Ikonické dokumentární texty v podobě ilustrací fragmentů dvou nástěnných maleb jsou do textu vloženy bez většího rozmyslu a bez jakéhokoli doplňkového textu v podobě popisů či návrhů na práci s nimi, čímž by se mohlo rozvíjet historické či kritické myšlení modelového čtenáře.

Velmi stručný a téměř nic neříkající popis *Chufuovy pyramidy* mohl být doplněn fotografií či ilustrací spolu s úkoly či vhodně položenými otázkami, jež by žáky vedly k uvažování o funkci dané stavby, jakým způsobem byla postavena či jaké znalosti byli nutné k její realizaci. Chybí zde také jakékoli mapové materiály zobrazující Egypt spolu s Mezopotámií. Učitel by mohl s mapou dále pracovat, např. pomocí návodných otázek žáky vést k uvědomění si souvislosti mezi vznikem starověkých civilizací, tokem velkých řek a tamních přírodních podmínek vhodných k obhospodařování půdy.

Téma uzavírá soubor textů řídících osvojování učiva v podobě 18 otázek a 2 úkolů. Otázky můžeme rozdělit do několika kategorií dle kognitivních procesů. První část otázek je zaměřena na nejnižší dimenzi kognitivních procesů, konkrétně vyjmenování požadovaných faktů a shrnutí žákových znalostí (*Jaká byla egyptská příroda? Čím se zaměstnávalo obyvatelstvo? Jaké bylo postavení otroků? Jaký byl život rolníků? Kdy se objevují v Egyptě rolníci? Co víš o sjednocení Egypta? Jaké bylo egyptské zřízení? Co víš o největších egyptských stavbách? Komu sloužilo egyptské náboženství? Jaké bylo egyptské písmo? Co víš o egyptském umění?*).³⁹⁶ Druhá část otázek očekává od modelového žáka náročnější kognitivní postupy v podobě popisu vybraných dějinných procesů s nutností zapojení uvažování v souvislostech, vysvětlení příčin vybraných fenoménů (*Jak vzniklo v Egyptě otroctví? Proč se v Egyptě projevila nerovnost u svobodných členů společenství? Jak vzniká v Egyptě stát? Jak vznikaly nomy? Proč vznikly v Egyptě počátky věd? Proč došlo k zániku egyptské samostatnosti?*).³⁹⁷ Poslední složku tohoto souboru textů řídících osvojování učiva tvoří dva úkoly ve znění *Vypravuj o povstání rolníků a otroků! Ukaž na mapě Nil, Théby, Memfis!*, jež žáka opět směřují k pouhému vyjmenování požadovaných faktů bez hlubšího porozumění a s nimi souvisejících historických souvislostí.³⁹⁸

Na závěr je však vhodné dodat, že na učebnici Marie Pravdové je třeba, podobně jako u učebnic předchozích i následujících, pohlížet jako na publikaci ovlivněnou dobou svého vzniku.

³⁹⁶ Pravdová, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 25.

³⁹⁷ Tamtéž.

³⁹⁸ Tamtéž.

6.5 Michovský, V. Z dávné minulosti lidstva. Dějepis pro 6. ročník, 1. a 12. vydání z let 1965 a 1978.

Jak zaznělo v předešlé kapitole, zvolila jsem k analýze hned dvě verze učebnice *Z dávné minulosti lidstva* od pedagoga Václava Michovského, a to konkrétně vydání z roku 1965 a 1978 s cílem sledovat vliv období, v nichž byly učebnice vydány, na jednotlivá vydání. Z dosavadní analýzy vyplynulo, že obsahově se texty shodují a že zde neproběhly žádné výrazné změny v důsledku utužení ideologie v období 70. let. Výkladový text byl napsán a zůstal i ponechán v duchu osnov ze 60. let. Kapitola o starověkém Egyptě v obou vydáních je o poznání méně ideologicky zatížena v porovnání s učebnicí z 50. let vydané pod vedením Marie Pravdové, nicméně i tato složka je v učebnici na určitých místech stále přítomna. Můžeme tedy konstatovat, že text má posílenou funkci informativní oproti ideologicky ovlivněné funkci formativní.

Jak bylo řečeno v podkapitole týkající se formální stránky učebnic, tato učebnice je tvořena hlavním výkladovým textem a doprovodným textem psaným kurzívou v podobě popisků přiřazených k jednotlivým ilustracím. Popisky obsahují doplňující a detailnější informace k vybraným mikrotématům zmíněným v hlavním textu. Je třeba podotknout, že velké množství takto hutného textu může u žáka zhoršit jeho orientaci v textu a koncentraci při četbě. A znovu je třeba upozornit na nelogickou organizaci výkladového a doprovodného textu na jednotlivých stranách, což orientaci žáka v učebnicovém textu nijak nezlehčuje.

Vložené ilustrace a fotografie jsou ve vztahu k celkovému textu vybrány vhodně a pro žáka 6. ročníku zajímavě. Učebnice obsahuje různorodý výběr maleb a reliéfů, díky čemuž si mohl modelový čtenář udělat lepší představu o egyptském umění a životě Egyptanů. Nicméně je třeba zmínit, že až na výjimku v podobě úkolu u třetí podkapitoly (ukázat znaky egyptského umění na obrázcích dle výběru žáků) se jak s ikonickými texty, tak se symbolickým textem (mapou) se v učebnici aktivně neworkuje. Ikonické texty by bylo možné využít pro aktivní metodu analýzy pramene – např. v podobě samostatné přílohy, s níž by učitel mohl pracovat v rámci evokační fáze a žáky nechat, aby je nejprve sami analyzovali a posléze si správnost svých tvrzení ověřili přečtením popisků.

Dále bylo by vhodné jmenovat panovníka u fotografie sarkofágu a pyramidového komplexu. U starověkých civilizací je důležité, aby vedle nabytí faktografických znalostí

došlo k propojení s osobou, kterou reliéf zobrazoval nebo které patřil zmíněný sarkofág, neboť se jedná o období, které je žákům velmi vzdálené. Tuto časovou propast by mohly žákům pomoci překročit také vhodně vybrané ukázky z egyptské literatury – např. egyptské bajky by mohli žáci porovnávat s bajkami řeckými a využili by znalosti získané v hodinách literatury. Nicméně bohužel učebnice neobsahuje žádné prameny literární povahy.

Kladně hodnotím vloženou tabulku s egyptskými číslicemi a ukázkou zápisu čísel (490, 1227, 1124624).³⁹⁹ Tabulka kromě převodu na naše číselné hodnoty obsahuje také význam egyptských číselných symbolů, pro něž Egyptané opět hledali inspiraci ve světě kolem sebe. Vedle uvedených příkladů se nabízí mnoho možností, jak s touto tabulkou pracovat ve výuce a podpořit žákův zájem o téma či předmět – např. vyzkoušet tvorbu dalších čísel, popř. by učitel mohl nejprve zapsat vybrané číslo egyptskými číslicemi a nechat žáky toto číslo luštit. Případně se přímo nabízí propojení s hodinou matematiky a porovnání sčítání a odčítání starých Egyptanů s našimi matematickými operacemi.

Každá z podkapitol je uzavřena souborem několika otázek či úkolů. Vedle otázek pohybujících se na nižší úrovni kognitivních procesů jako je popis vybraných procesů či jejich vysvětlení (např. *Proč mohla v Egyptě vzniknout řemesla jako samostatná činnost?* či *Popiš způsob zavlažování a obdělávání půdy a průběh sklizně v Egyptě.*)⁴⁰⁰ se v učebnici vyskytují ve většině úkoly s vyšší kognitivní náročností – porovnání postavení jednotlivých společenských vrstev, význam a úloha náboženství v pravěku a v Egyptě etc. Zajímavý úkol obsahuje soubor textů řídících osvojování učiva v druhé podkapitole. Žáci měli za úkol porovnat teplotní hodnoty či poměr srážek na území tehdejší ČSSR a Egypta na základě práce s tehdy využívaným *Školním zeměpisným atlasem světa*, což naznačuje snahu o propojení zeměpisu a dějepisu. Otázky a úkoly ve třetí podkapitole vedou žáky k uvědomění si souvislostí mezi písmem, jeho významem pro egyptskou společnost a vzdělanost. V pořadí poslední úkol pak žáky směřoval k samostatné práci – vyhledání vhodných obrázků a na nich pak ukázat znaky egyptského umění. Obecně lze konstatovat, že autorova formulace úkolů a otázek mohla u žáků vést k hlubšímu zamyšlení o vybrané problematice,

³⁹⁹ Michovský, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník*, 1965 a 1978, str. 51.

⁴⁰⁰ Tamtéž, str. 49.

díky čemuž je u žáků podpořeno ukotvení získaných poznatků a případně vyvolání zájmu o další informace.

U obou vydání lze konstatovat, že ani po didaktické stránce zde nedošlo ke změnám. Na poměry období, kdy byla obě vydání schválena a vytištěna, se jedná o učebnici, která se vymykala oproti ostatním učebnicím. Zajímavé je, že u 12. vydání této učebnice z roku 1978 nedošlo u výkladového textu k přepracování výkladového textu v duchu nástupu normalizace a utužení komunistického režimu.

6.6 Rulf J., Válková V. *Dějepis: Pravěk a starověk, 1997.*

Učebnice J. Rulfa a V. Válkové je, co se didaktické stránky týče, zaměřena především na práci s výkladem, čímž splňuje doporučení ze *Vzdělávacího programu Základní škola* z roku 1996. Vzhledem k době svého vzniku autoři již nemuseli vkládat do textu ideologické vsuvky, přerušovat či dokonce vymýšlet historické události, jako tomu bylo u učebnice vydané pod vedením M. Pravdové.

Výklad jakožto hlavní metoda (vedle textů řídicích osvojování učiva) byl ve *Vzdělávacím programu* zvolen velmi pravděpodobně z důvodu snahy o nápravu těchto ideologických zásahů a předání žákům co největší množství objektivních informací. Výkladový text tedy má tak především informativní funkci. Aby se žáci lépe v textu orientovali, mikrotémata jsou v rámci jednotlivých kapitol propojena odkazy – např. podkapitola o řemeslech je provázána s následující podkapitolou o pyramidách zmínkou o dovednostech Egyptanů jakožto stavitelích. Podkapitola o umění se vztahuje k tématu mumifikace prostřednictvím informace o bohatých pohřebních výbavách.

Formativní stránka textu je v této učebnici zastoupena jen velmi málo vzhledem k důrazu na faktografický výklad. Nicméně i přes to je zde jeden příklad. Podobně jako tomu bylo u učebnic před druhou světovou válkou, v podkapitole o náboženství se modelový čtenář dočetl o přísných trestech za zabití posvátných zvířat.⁴⁰¹ Vedle náboženského hlediska tato zmínka může na čtenáře zapůsobit po morální stránce, tj. že násilné zabití zvířete je z hlediska lidské etiky špatné.

⁴⁰¹ RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997, str. 67.

Výkladový text obsahuje několik příkladů práce s žákovými prekoncepty. Prvním příkladem je odkaz na předešlou kapitolu o *Mezopotámii* v rámci podkapitoly o zemědělství, tj. že některé znalosti mohli Egypťané získat od obyvatel sousední říše.⁴⁰² V šesté otázce prvního souboru textů řídících osvojování učiva mají žáci za úkol porovnat egyptské pyramidy a babylonské zikkuraty. První úkol čtvrtého souboru otázek a úkolů žáky vede skrze porovnání událostí egyptských a mezopotamských dějin k uvažování o souvislostech a vzájemném vlivu těchto dvou civilizací.⁴⁰³

Jak bylo řečeno v předešlých kapitolách, podstatnou část učebnice tvoří ikonické texty v podobě ilustrací, fotografií a dvou symbolických textů (mapy zobrazující *Horní a Dolní Egypt* a rozsah egyptského území za *Střední a Nové říše*).⁴⁰⁴ Všechny obrázky a ilustrace jsou opatřeny číslem a doprovodným textem. Kladně hodnotím fakt, že oproti předešlým učebnicím jsou u soch panovníků, je zobrazujících reliéfů či fotografie mumie uvedena jména – faraonové *Menkaure, Sethi I. a Tutanchamon*. Nicméně výkladový text se těmto osobnostem nevěnuje a pro žáky tak tyto informace vyznívají do prázdna. Konkrétně např. Tutanchamon symbolizuje konec monoteistické vlády jeho otce, jenž byl potom téměř vymazán z dějin, a návrat ke starým pořádkům zároveň. Z mé vlastní zkušenosti z výuky je toto jedna z kapitol egyptských dějin, která žáky zaujme.

Jak bylo zmíněno výše, výkladový text obsahuje několik souborů textů řídících osvojování učiva. Otázky a úkoly v nich obsažené můžeme rozdělit opět dle nižší a vyšší kognitivní náročnosti. Z důvodu úspory místa zde zmíním vždy jen několik příkladů z jednotlivých souborů.

První typ otázek a úkolů po žácích vyžaduje vyjmenování faktů, popis objektu či určitého procesu (*Odkud přišla do Egypta znalost zemědělství? Popište egyptskou pyramidu. Jaké plodiny a domácí zvířata Egypťané znali? K jakému účelu pyramidy sloužily? Jak vypadal mužský oděv v Egyptě? Koho nazýváme mořské národy? Kdy vzniklo v Egyptě písmo? Jaký je rozdíl mezi sochami faraonů nebo bohů a sochami prostých lidí?*). Druhý typ otázek kombinuje otázky a úkoly na nižších a vyšších kognitivních stupních náročnosti

⁴⁰² Tamtéž, str. 61.

⁴⁰³ Tamtéž, str. 67.

⁴⁰⁴ Tamtéž, str. 64.

procesů, konkrétně porovnání dvou či více objektů, vysvětlení určité problematiky a práce s mapou (*Popište egyptský dům. V čem se lišil dům prostého člověka od domu boháče? Které vědy se u Egyptanů nejvíce rozvíjeli? Vysvětlete proč. Kdy vznikl v Egyptě centralizovaný stát? Proč? Jaké dva územní celky se původně nacházely v Egyptě a čím se od sebe lišily? Najděte je na mapě. Na které období dělíme dějiny Egypta? Vyznačte je na časové přímce a porovnejte s událostmi z Mezopotámie. Popište společnost ve starověkém Egyptě. Vysvětlete pojmy faraon, dynastie, vezír.*) V neposlední řadě můžeme zmínit typ otázky vedoucí žáky k práci s jejich všeobecnými znalostmi a prekoncepty (*Na jaké materiály Egyptané psali? Co vám připomíná slovo papyrus?*).

V rámci závěrečného shrnutí lze říci, že učebnice splnila doporučení ze Vzdělávacího programu Základní škola z roku 1996. Také je vidět znatelný posun k aktivnímu užívání nabytých znalostí, samostatné práci a uvažování v historických souvislostech.

6.7 Válková V. Dějepis 6. Pravěk a starověk, 2006.

Učebnice V. Válkové byla schválena doložkou MŠMT v době, kdy byl již přes rok v platnosti RVP ZV z roku 2005. Pro připomenutí zde zmíním dva očekávané výstupy týkající se tématu nejen starověkého Egypta, ale také ostatních starověkých civilizací. První očekávaný výstup vyžaduje, aby žák na konci 9. ročníku byl schopen rozpoznat souvislost mezi přírodními podmínkami a vznikem prvních velkých zemědělských civilizací. V rámci druhého výstupu má žák uvést nejvýznamnější typy památek, které se staly součástí světového kulturního dědictví. Do didaktické analýzy kapitoly o starověkém Egyptě v učebnici V. Válkové zařadím i tyto dva výstupy spolu s klíčovými kompetencemi učení a pokusím se zjistit, zda tato učebnice připraví žáky na splnění výše zmíněného.

Jak bylo naznačeno v předešlých podkapitolách, V. Válková z velké části ve své vlastní učebnici využila velkou část původního textu, jenž pochází z učebnice, na níž spolupracovala roku 1997 s Janem Rulfem. Text má především informativní funkci a ve většině pasáží se snaží modelovému čtenáři předat objektivní informace, hlavní metodou užitou v učebnici je tedy výklad. Zde si nicméně znovu dovoluji připomenout pasáž textu, kdy autorka v souvislosti s královnou Kleopatrou použila přídomek „*přitažlivá a energická*“. Jedná se o zkreslující formulaci, která navíc žákům neposkytne žádné další informace o roli Kleopatry na poli politickém a její snaze uchovat své zemi alespoň částečnou samostatnost

před sílícím římským vlivem. Pokud bychom se zaměřili na první očekávaný výstup o rozpoznání souvislostí mezi přírodními podmínkami a vznikem civilizací, v pasáži o daném tématu tato souvislost není zařazena. Formativní funkci plní ponechaná pasáž o posvátných zvířatech, jejichž zabití Egyptané vnímali jako těžký zločin. Můžeme tak vidět paralelu nejen s učebnicí z roku 1997, ale i s prvorepublikovými učebnicemi, přičemž tato pasáž může modelovému čtenáři modelovému čtenáři vnuknout či u něj podpořit princip ohleduplného chování ke zvířatům.

Vzhledem k velké podobnosti s textem z učebnice z roku 1997 se opakují v minulé podkapitole zmíněné pasáže, kdy autorka pracuje s žákovými prekoncepty. Jedná se o zmínku o převzetí znalostí o zemědělství pravděpodobně z Mezopotámie v rámci stejnojmenného tématu. Poměrně znatelné změny si můžeme všimnout u otázek na konci podkapitoly o egyptské kultuře. Autorka hned u dvou otázek pracuje s dříve nabytými znalostmi o kultuře v Mezopotámii. Jako určitým náznak práce s prekonceptem můžeme považovat také barevně odlišené časové osy umístěné v horním okraji kapitoly. Horní hnědá časová osa vymezuje jednotlivá období pravěku, jež probíhala současně s egyptskými dějinami, které jsou shrnuty v rámci klasického dělení do jednotlivých období (*Stará říše, Střední říše* apod.). Cílem zobrazení této časové kontinuity bylo pravděpodobně žáky upozornit na časovou souběžnost historických období, nicméně by bylo vhodnější tento pro žáky poměrně náročný myšlenkový proces uvědomění si této souvislosti ukázat spolu s časovou osou např. na typech staveb z jiné oblasti světa, kde nedošlo k tak prudkému historickému vývoji jako ve starověkém Egyptě, a tyto stavby porovnat s pyramidami. U žáků by tak vedle doplňujících informací o architektuře, jež by mohli vyčíst z fotografií, byla posilována kompetence k samostatnému učení a myšlení.

Nevyužitý didaktický potenciál vnímám u ikonických dokumentárních textů, kterých je v textu zařazeno opravdu velké množství. Soubory otázek a úkolů na konci každého tématu pracují především s informacemi z výkladového textu, pouze několik z nich vyžaduje pro splnění úkolu či zodpovězení otázky analýzu obrazového materiálu. Je třeba také znovu zmínit nepříliš logické zařazení vybraných ikonických textů v rámci textu výkladového. V podkapitole této práce o formální stránce dané učebnice jsem se zmiňovala o tématu zemědělství a nástěnné malbě zobrazující zpracování vinné révy či orání pole až

na straně následující. Tato situace se opakuje u fotografie chrámu v Luxoru, u nějž se v popisku modelový čtenář dozví o typech egyptských sloupů. Tato informace však zazní ve výkladovém textu až na další straně. Nicméně všechny ikonické texty jsou vybrány vhodně a dobře dokreslují jednotlivá témata. Je třeba také ocenit příspěvek o českých egyptologích a jejich stále trvajícím výzkumu na nalezištích v *Abúsíru* doplněný o fotografii profesora Miroslava Venera, jenž se v daný moment věnoval pravděpodobně překladu do kamene vytesaného nápisu. Pro žáky to může představovat jedinečné propojení starověkého světa s jejich domovem a ukázkou naší ve světě oceňované vědecké práce.

Výkladový text je v rámci jednotlivých podtémat doplněn o soubor otázek nebo úkolů. Tyto soubory se nachází ve většině případů přímo pod textem a můžeme je rozdělit dle nižší a vyšší kognitivní náročnosti. Do první skupiny řadíme otázky vyžadující vyjmenovat fakta (*Odkud přišla do Egypta znalost zemědělství? Které plodiny a domácí zvířata Egypťané znali? Která řemesla Egypťané ovládali? Které národy Egypt postupně ovládly? Co jste se dozvěděli o egyptském náboženství? Která věda se rozvíjela na základě poznatků získaných mumifikací zemřelých? Kdy vzniklo egyptské písmo a jak jej nazýváme? Na jaký materiál Egypťané psali? Co jsou to sfingy?*).

Druhá skupina otázek a úkolů s nižší kognitivní náročností od žáků požaduje popsat určitý proces nebo problematiku (*Jak řešili nedostatek potravin? Kdy a jak vznikl centralizovaný stát? Popište, jak vypadala společnost ve starověkém Egyptě. Jaký význam měli ve společnosti vojenští velitelé, kněží a úředníci? Jak nahrazovali Egypťané při kreslení neznalost perspektivy? Jak vyjadřovali společenské postavení zobrazovaných osob?*)

Třetí skupina otázek propojuje nižší a vyšší kognitivní náročnost myšlenkových procesů, přičemž žáci mají v různých variacích za úkol popis, práci s mapou, zařazení na časovou osu, vysvětlení nebo porovnání požadovaných informací (*Prohlédněte si mapu Egypta. Kde jsou jeho nejúrodnější oblasti? Proč? - Jaký byl hlavní rozdíl mezi Horním a Dolním Egyptem? Ukažte tyto oblasti na mapě. - Jak nazýváme období největšího rozkvětu Egypta? Umíte ho časově zařadit? - Proč Egypťané své mrtvé mumifikovali? V čem mumifikace spočívala? Co víte o egyptském školství? Porovnejte ho s mezopotamským. - Které vědy se u Egypťanů nejvíce rozvíjely? Vysvětlete proč. - Jaký byl rozdíl mezi sochami*

faraonů nebo bohů a sochami prostých lidí? Proč? – Jaké důležité události se odehrály v Mezopotámii v době starověkého Egypta?).

Poslední čtvrtá skupina otázek či úkolů chce od žáků vysvětlit určitou problematiku nebo porovnat informace o dvou či více tématech. Proto níže vypsane otázky řadím do vyšší kognitivní náročnosti (*Vysvětlete pojmy faraon, dynastie, vezír a vesnická obecina. - Porovnejte vládu královny Hatšepsut a faraona Thutmose III. – Proč došlo k úpadku Egypta? – Vysvětlete rozdíl mezi Horním a Dolním Egyptem. Proč práce Horní ovládl ten Dolní? – Porovnejte egyptskou společnost, architekturu, výtvarné umění, písmo a vzdělanost s mezopotamskými. Najdete nějaké podobnosti?*).

Oproti výkladovému textu soubory otázek a úkolů mají potenciál k rozvoji kompetencí učení u žáků 6. ročníku. Otázky jsou formulovány tak, aby žáky přiměly se nad danou problematikou zamyslet. Nicméně díky vlastní zkušenosti z výuky vnímám otázky a úkoly ze třetí jmenované skupiny z pohledu žáka 6. ročníku jako problematické. Mnoha žákům činí potíže soustředit se na jednu otázku a tu i pochopit a následně na ni najít odpověď, natož otázky dvě, které se od sebe navíc liší svou náročností. Bylo by proto vhodné vybrat např. 3 takto formulované otázky a zařadit je do závěrečného opakování a do textu zařazovat otázky postupně dle kognitivní náročnosti, aby si na ně žáci postupně zvykali.

Co se očekávaných výstupů týče, první očekávaný výstup by mohl být v případě tématu starověkého Egypta v učebnici V. Válkové s doplňující aktivitou či výkladem vyučujícího splněn. Druhý očekávaný výstup by žáci měli být schopni splnit především díky otázce a práci se znalostmi o kultuře a architektuře Egypta v porovnání s Mezopotámií.

6.8 Mácha, P. a kol. Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia, 2016.

Dříve než přikročím k didaktické analýze učebnice *Hravý dějepis* vydané roku 2016, chtěla bych krátce pohovořit o moderním přístupu k výuce dějepisu v podobě 6 konceptů historického myšlení, které popsal ve své publikaci z roku 2013 zesnulý kanadský pedagog Peter Seixas. První koncept *Historical Significance* vede k uvažování o důležitosti či

významu dějin.⁴⁰⁵ Druhý koncept *Evidence* pojednává o užívání primárních pramenů a o důležitosti být schopen položit si při interpretaci pramene vhodné otázky.⁴⁰⁶ Třetí koncept se nazývá *Continuity and change* a poukazuje na principy trvání a změny v průběhu historie.⁴⁰⁷ Čtvrtý koncept *Cause and Consequence* požaduje pochopení významu příčiny a následku.⁴⁰⁸ Pátý koncept *Historical Perspectives* říká, že prostřednictvím pochopení dobové perspektivy na nějakou událost jí můžeme lépe porozumět.⁴⁰⁹ Poslední koncept *The Ethical Dimension* poukazuje na etický přesah historie a jak nám tento přesah může pomoci žít v současnosti.⁴¹⁰ Vzhledem k roku vydání učebnice *Hravý dějepis* od nakladatelství *Taktik*, jenž předcházelo vydání této publikace o zhruba 3 roky bych chtěla v rámci didaktické analýzy vedle splnění očekávaných výstupů zhodnotit, zda jmenovaná učebnice pracuje s touto moderní metodou výuky dějepisu, a pokud ano, o které koncepty se případně jedná.

V případě učebnice *Hravý dějepis* od nakladatelství *Taktik* z roku 2016 je hlavní užitou metodou také výklad, jako tomu bylo u předešlých popisovaných učebnic. Výkladový text tak má především informativní povahu a předává modelovému čtenáři fakta objektivně a v nezkrácené podobě. Nicméně i v této učebnici najdeme pasáž, která nevyovídá o postavení či důležitosti dané osoby v rámci doby, kdy žila. Konkrétně se jedná o královnu *Nefertiti*, o níž se modelový čtenář dozví pouze to, že byla krásná. Text dále nehovoří o její důležité roli jako velekněžky boha *Atona* po náboženské reformě, jež provedl její manžel či o jejím silicím vlivu a povýšení na manželovu spoluvládkyni. Avšak je třeba podotknout, že daná problematika by byla žákovi 6. ročníku až příliš složitá, a proto by bylo možná vhodnější pasáž o *Nefertiti* vynechat.

Hned v první větě první podkapitoly můžeme najít pasáž odpovídající prvnímu očekávanému výstupu – „*Osídlení území Egypta sahá hluboko do pravěku, kdy se lidé začali usazovat v údolí řeky Nilu. Ačkoli většina území je dnes pokryta pouští a pískem, oblast*

⁴⁰⁵ MORTON, Tom. SEIXAS, Peter. *The Big Six Historical Thinking Concepts*. Cengage Learning EMEA, 2013, str. 10.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ Tamtéž.

⁴¹⁰ Tamtéž.

*kolem řeky Nilu byla vždy velmi úrodná.*⁴¹¹ V souvislosti s výkladovým textem bych znovu ráda zmínila vložené odkazy na fotografie či ilustrace vyskytující se na dané straně. Tyto odkazy nejenže žákům usnadňují orientaci na jednotlivých stranách, jelikož celá kapitola obsahuje velké množství ikonických textů, ale žákům může tato vizualizace v textu probíraném tématu skrze vybraný ikonický text pomoci lépe pochopit danou problematiku a ukotvit jejich znalosti.

Jak bylo řečeno v podkapitole týkající se formální analýzy zpracování tématu starověkého Egypta v této učebnici, jednotlivé strany jsou někdy až zahlceny velkým množstvím ilustrací či fotografií, což by mohlo u žáků způsobit horší soustředění při četbě textu, neboť by mohli mít tendenci si místo četby prohlížet zmíněné ikonické texty. Minimum užitých ikonických textů jsou 3 na jednu stranu, u většiny stran se jedná o rozmezí 4-6 ikonických textů. Tuto přehlcenost se autoři učebnice snaží řešit výše zmíněnými odkazy vloženými do textu a jejich organizací, která odpovídá tematickému zaměření jednotlivých kapitol. Co se výběru ikonických textů týče, autoři použili ve velké míře fotografie a ilustrace. V textu také najdeme dva ilustrované symbolické texty v podobě map, přičemž první z nich zobrazuje *Horní a Dolní Egypt*, druhá ukazuje rozlohu egyptského území za panování faraonů Thutmose III. a Ramesse II. Přes velký počet zůstává bohužel u většiny obrazového materiálu didaktický potenciál nevyužit a v učebnici fotografie či ilustrace mají pouze pasivní funkci. První výjimkou je mapa zobrazující Horní a Dolní Egypt. Doprovodný text k této ilustraci namísto popisu obsahuje úkol ve znění „Pokud se zdůvodnit, proč *Horní Egypt* ležel na jihu země a *Dolní Egypt* na severu.“⁴¹² Jedná se o poměrně náročnou myšlenkovou operaci, při níž žáci musí podrobně zkoumat mapu a zjistit, že je to jednak kvůli toku Nilu, jednak kvůli obrácenému určování světových stran starými Egyptany – tj. západ pro ně představoval východ etc. Druhý příklad aktivní práce s ikonickým textem představuje fotografie reliéfu zobrazující *Achnatona a Nefertiti* při bohoslužbě.⁴¹³ Žák má konkrétně porovnat na tomto reliéfu vyobrazení královny *Nefertiti* s její bustou, které se od sebe značně liší.

⁴¹¹ MÁCHA, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016, str. 49.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ Tamtéž, str. 52.

Autoři učebnice *Hravý dějepis* zařadili do podkapitoly o kultuře starých Egyptanů také úryvek z primárního písemného pramene, a to konkrétně část hymnu o řece Nil.⁴¹⁴ Bohužel se s pramenem v učebnici dále nepracuje, jeho funkcí tedy je pouze prezentace jednoho z literárních žánrů starověku. Znalosti o literárních dílech sice ověřuje jedna z otázek na konci kapitoly o egyptské kultuře, a žáci by si mohli pravděpodobně díky vložené ukázce snadněji rozpomenout na jmenovaný žánr, nicméně i tak didaktický potenciál tohoto pramene zůstal nevyužit.

Leč nenajdeme práci s prekoncepty uvnitř výkladového textu, na začátku celé kapitoly o starověkém Egyptě najdeme v pravém horním rohu 3 odrážky obsahující úkol a dvě otázky, které pracují se znalostmi žáků ze zeměpisu (*Na kterém kontinentu se nachází Egypt?*) a dříve probrané látky v dějepise (*S Egyptem jsme se setkali již v dějinách Předního Východu a Mezopotámie. Uveďte příklady, jak se tyto země dostávaly do kontaktu s Egyptem.*). Poslední otázka požaduje od žáka vysvětlení, kdo to byl faraon. Tuto otázku bych přesunula do souboru otázek na konci podkapitoly, neboť ve chvíli, kdy se s daným tematickým celkem začíná, většina žáku pravděpodobně neví, o koho se jedná.

Texty řídící kontrolu osvojování učiva v podobě otázek a úkolů na konci podkapitol i v této učebnici můžeme řadit dle nižší a vyšší kognitivní náročnosti do několika skupin. První z nich vyžaduje od žáka jmenování požadovaných faktů (*Které plodiny lidé pěstovali? Na které vrstvy byla rozdělena egyptská společnost? Kde se nacházel Horní a Dolní Egypt? Který panovník sjednotil obě části? Na které období dělíme egyptské dějiny? Kde byly postaveny nejstarší pyramidy? Kterí faraoni si je nechali postavit? Které stavby jsou typické pro starověký Egypt? Které vědní obory Egyptané rozvíjeli? Která písma používali starověcí Egyptané? Která literární díla Egyptané psali?*).

O něco náročnější myšlenkový proces popisu, kdy je nutné, aby žáci pracovali s větším množstvím informací, které musí dát do souvislostí a ty následně sumarizovat, v sobě skrývá druhá skupina otázek (*Popiš přírodní podmínky. Jak byli zobrazováni egyptští bohové? K čemu sloužily pyramidy? Jakým způsobem umělci zobrazovali lidské postavy?*).

⁴¹⁴ Tamtéž, str. 58.

Třetí skupina otázek představuje propojení procesů nižší a vyšší náročnosti, kdy žák musí nejen vyjmenovat určité informace či něco popsat, ale také např. uvést vhodné argumenty, kterými své tvrzení podloží (*Kdo to byli Hyksósové? V čem Hyksósové vynikali? – Za kterých vládců byl Egypt nejmocnější? Svě tvrzení podlož argumenty. – Které královny vládly Egyptu? Co víš o jejich vládě? – Jak došlo k úpadku Egypta? Ke kterému státu byl nakonec připojen? - Co je to mumifikace? Proč ji Egypťané prováděli?*).

První očekávaný výstup by měl být splněn v rámci jedné z pasáží výkladového textu, leč se jedná o pasivní učení skrze četbu textu. Druhý očekávaný výstup vyžadující od žáka 9. ročníku jmenovat významné stavby starověku je splněn jak v rámci výkladového textu, tak i prostřednictvím zodpovězení otázky „*Které stavby jsou typické pro starověký Egypt?*“. Co se analýzy z hlediska 6 konceptů historického myšlení týče, v učebnici bychom mohli najít pasáže, které se jim přibližují. Koncept *The Ethical Dimension* můžeme vidět v pasáži o pohledu starých Egypťanů na zabití posvátných zvířat jako na velmi těžký zločin, přičemž žáci by si z tohoto mohli vzít do svého života morální zásadu chovat se ke svým domácím mazlíčkům a zvířatům obecně s respektem. Čtvrtý koncept *Cause and Consequence*, se částečně promítá v otázkách „*Co je to mumifikace? Proč ji Egypťané prováděli?*“. Nicméně výše zmíněné příklady nepředstavují přesvědčivé důkazy o tom, že autoři učebnice *Hravý dějepis* tyto koncepty brali v úvahu v době, kdy byla učebnice tvořena.

7 Analýza edukačních materiálů z výstav o starověkém Egyptě

Vyučovací formy ve výuce dějepisu se obecně dělí na dvě skupiny. První skupina představuje formy výuky uskutečňované ve třídě či ve specializované učebně.⁴¹⁵ Do druhé skupiny se řadí domácí úkoly, exkurzní vyučování, kulturně osvětové vzdělávací programy a odborné exkurze.⁴¹⁶ Poslední jmenovaná forma výuky, konkrétněji edukační materiály poskytované školním skupinám v rámci výstav či trvalých expozic a jejich didaktická analýza, je tématem této kapitoly.

V průběhu minulých dvou let jsem měla možnost hovořit s paní Terezou Žbánkovou, vedoucí oddělení práce s veřejností a marketingu v rámci *Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur* (dále jen *NpM*), setkat se s paní Veronikou Pleskotovou, vedoucí oddělení vzdělávání a kulturních aktivit v rámci *Národního muzea*, a zkontaktovat se skrze emailovou komunikaci s paní magistrou Alexandrou Pastorekovou, členkou *Českého egyptologického ústavu*, jež spolupracovala na výstavě *Kouzlo objevování: Od hieroglyfů k Tutanchamonovi* za účelem získání edukačních materiálů k didaktické analýze pro svou diplomovou práci. Tímto bych chtěla všem výše jmenovaným poděkovat za jejich vstřícnost a pomoc.

Dříve než přistoupím ke stručnému popisu jednotlivých výstav a didaktické analýze jednotlivých edukačních materiálů bych ráda zmínila, že na přání paní Pastorekové z *Českého egyptologického ústavu* nebude součástí příloh ukázka z pracovního listu z poslední jmenované výstavy. Ještě bych ráda doplnila, že bude analyzováno celkem 5 edukačních materiálů pro základní školy z 5 výstav, které se konaly v rozmezí od roku 2011 do roku 2023 a k nimž mi byly poskytnuty materiály k analýze a bližší informace o jejich tematice.

První výstava *Egyptské mumie*, k níž byly vytvořeny i edukační materiály, se konala v roce 2011 v *NpM*. Jak napovídá název, výstava byla věnována tematice mumifikace a pohřbívání obecně.

Druhou výstavu *Země černých faraonů*, jež se konala pod záštitou *NpM* v budově *Národního muzea*, bylo možné navštívit roku 2014. Byla zaměřena na historii starověké *Núbie* a

⁴¹⁵ LABISCHOVÁ, Denisa a GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, str. 59.

⁴¹⁶ Tamtéž.

především na faraony z núbijské dynastie. Třetí výstava *Na březích Nilu* byla uskutečněna roku 2019 také v NpM. Nesla podnázev *Koloběh života na březích Nilu* a byla věnována běžnému životu starověkých Egyptanů.

Otevření čtvrté výstavy *Sluneční králové* v roce 2020 zasáhla epidemie Covid19, proto byly lektorské programy přesunuty do online prostředí, nicméně formou a obsahem zůstaly stejné. Výstava seznamovala návštěvníky s výzkumem pracovníku *Českého egyptologického ústavu* na nalezištích v *Abúsíru*. Název *Sluneční králové* je tak odvozen od faraonů 5. dynastie, za nichž měl největší oblibu slunečné bůh *Re*.⁴¹⁷ Na jaře 2020 bylo možné výstavu navštívit v historické budově *Národního muzea*.

V pořadí poslední výstava *Kouzlo objevování: Od hieroglyfů k Tutanchamonovi* se konala roku 2023 v prostorách *Karolina* a byla vytvořena přímo pracovníky *Českého egyptologického ústavu*. Jak napovídá název, výstava propojila téma hieroglyfů a osud faraona *Tutanchamona*.

7.1 Egyptské mumie, 2011.

Pracovní list (příloha č. 1) pro žáky 2. stupně k výstavě *Egyptské mumie* je tvořen celkem 7 stranami. Najdeme zde 8 samostatných úkolů založených na samostatné práci žáků. Úvodní list pracovní listu sestává z oranžového nápisu s názvem výstavy a vložené fotografie nástěnné malby zobrazující proces mumifikace. Co nepovažují za příliš přívětivé vůči návštěvníkovi či žákovi, jenž by pracovní list vypracoval, je pozadí pracovního listu v podobě listu papyru. Lze pochopit záměr autorů o dokreslení atmosféry, kdy žáci luští záhady přímo z papyru, nicméně toto pozadí by mohlo některým žákům ztížit vypracování pracovního listu. Autoři si možného rizika evidentně byli vědomi, jelikož použili kontrastní červenou barvu pro instrukce a černou barvu pro doplňující text, aby vše na pozadí lépe vyniklo. Důvod užití těchto barev písma však můžeme hledat také přímo u starověkých Egyptanů, kteří používali při psaní právě černou a červenou barvu.

Pracovní list začíná krátkým úvodem, jehož formulace má za cíl u žáků vyvolat zájem o danou problematiku skrze pomyslnou transformaci na archeology a egyptology, přičemž

⁴¹⁷ BÁRTA, Miroslav; ARIAS KYTNAROVÁ, Katarína; BAREŠ, Ladislav; BRŮNA, Vladimír; CALLENDER, Vivienne G. et al. *Sluneční králové: studie*. Praha: Národní muzeum, 2020, str. 27.

jejich úkolem je rozluštit šifry a záhady.⁴¹⁸ Obecně bychom mohli úkoly v pracovním listu zařadit do 3 kategorií dle kognitivní náročnosti činností, které jsou pro splnění úkolů žádané.

První kategorie představuje úkoly, k jejichž splnění musí žáci vyhledat vybrané informace na informačních panelech či tabulích, tj. pracovat s textem a třídit informace. Do této kategorie můžeme zařadit první úkol (*Před sebou máte mapu Egypta. Zaznačte všechny lokality, odkud pocházejí vystavené mumie.*)⁴¹⁹, druhý úkol v podobě křížovky s tajenkou (*Tajenka skrývá název pro kamennou schránku určenou k uložení rakve.*)⁴²⁰, čtvrtý úkol v podobě kolonek k doplnění informací (*Tajkašet. Napište základní údaje o Tajkašet.*)⁴²¹.

Dále sem patří šestý úkol, kdy se od žáků vyžaduje překlad textu napsaného v hieroglyfech. Jelikož se nepředpokládá, že by žáci byli schopni text přeložit sami, je zde jakýsi slovníček znaků nebo skupiny znaků s jejich významem, což odpovídá kategorii práce s informacemi. Tento úkol může být pro některé žáky náročnější v momentu, kdy nejsou obeznámeni s umístěním jednotlivých hieroglyfů nad či pod sebou a s absencí mezer mezi slovy. Po vyluštění má text mít tuto podobu: „*Tak praví Amenej, královský písař. Já písař znamenitý velmi. Je dobré znát hieroglyfy než věc veškerou.*“⁴²² Jedním z úskalí tohoto úkolu může být situace, kdy by text žákům nedával z počátku příliš smysl, jelikož je nutné jej upravit dle pravidel českého jazyka a správně interpretovat. Je škoda, že se s textem dále nepracuje prostřednictvím doplňujících otázek týkajících se významu textu, z něž by si žáci mohli odnést informaci, že již ve starověkém Egyptě si lidé velmi vážili schopností číst a psát a vzdělání obecně. Částečně do této kategorie lze zařadit i sedmý úkol, u něž mají žáci pojmenovat části pohřební výbavy v podobě vložených fotografií a v neposlední řadě osmý úkol (*Co byly vešebty?*)⁴²³.

Druhá kategorie úkolů vyžaduje od žáka zapojení kreativity, kdy mají překreslit *Horovo oko*. Instrukce u tohoto úkolu zcela chybí, nahrazuje je popis zmíněného egyptského

⁴¹⁸ ONDERKA, Pavel. *Egyptské mumie. Pracovní list k výstavě Egyptské mumie pro II. stupeň základních škol*. Národní muzeum, 2011, str. 2.

⁴¹⁹ Tamtéž, str. 2.

⁴²⁰ Tamtéž, str. 3.

⁴²¹ Tamtéž, str. 4.

⁴²² Tamtéž, str. 6.

⁴²³ Tamtéž, str. 8.

symbolu. Jediné, co žákům napoví, co je jejich úkolem, je horní a dolní řada bílých okének, přičemž první řada zobrazuje postup kresby tohoto symbolu. Absence instrukcí by mohla způsobit, že žáci tento úkol pro nezájem či jeho nepochopení přeskochí. A dle mého názoru se jedná o úkol nadbytečný a nepříliš funkční. Aktivita s kreslením by mohla být ponechána, pokud by hlavním úkolem bylo najít dle popisu název tohoto amuletu a ten poté zapsat. Druhou variantou by mohlo být hledání podoby tohoto symbolu a zakreslení jeho podoby do pracovního listu.

Úkoly, jež bychom mohli zařadit do třetí kategorie, patří mezi kognitivně náročnější. Sem řadí pátý úkol ve znění (*Prohlédněte si následující obrázky. Co je zobrazeno na těchto scénách?*)⁴²⁴ žák musí interpretovat dvě ukázky z nástěnných maleb zobrazující proces mumifikace. Žáky tak aktivně použijí nabyté znalosti, aby odhalili, co se na malbách odehrává.

Tento pracovní list byl až na nadbytečný úkol s překreslováním a nevhodně užitě pozadí vytvořen vhodně a pro žáky 2.stupně zajímavě. Co považuji za nedostatek, je absence závěrečného shrnutí získaných poznatků, bez něhož nedojde k jejich hlubšímu ukotvení. Velmi naopak oceňuji využití reálného textu, který sice mohl být pro některé žáky velmi náročný, nicméně by bylo možné jej využít i ve výuce jako formu evokace k tématu vědy a vzdělávání starověkého Egypta.

7.2 Země černých faraonů, 2014.

Výstava *Země černých faraonů* vytvořila pro školní skupiny a rodiny s dětmi dva edukační programy – *Život na březích Nilu* a *Cesta za pokladem nubijské královny* (příloha č. 2). Leč nejsou pracovní listy přímo rozlišeny pro 1. a 2. stupeň, z hlediska náročnosti úkolů je pro 2. stupeň vhodnější druhý jmenovaný program. Edukační program *Cesta za pokladem nubijské princezny* je tvořen ze dvou částí – pracovního listu o 12 stranách a 8 úkolech a blíže nespecifikované brašny, kterou žáci dostali po příchodu na výstavu u pokladny. Brašna obsahuje 5 barevně odlišených pytlíků s různým obsahem (ružový pytlík – puzzle Afriky, žlutý pytlík – merojské hieroglyfy⁴²⁵, červený pytlík – puzzle nádoba,

⁴²⁴ Tamtéž, str. 5.

⁴²⁵ Jedná se o variantu hieroglyfického písma užívanou ve starověké Núbii.

zelený pytlík – pátky s božstvy, modrý pytlík – pečetní prsten).⁴²⁶ Každý úkol v pracovním listu je označen symbolem Horova oka a číslicemi od 1 do 8, přičemž spojení symbolu Horova oka a vybrané číslice odkazuje na vybraná místa v prostorách výstavy, kde má být úkol řešen a kde žáci případně najdou potřebnou informaci k jeho splnění. Součástí brašny dále byly potřeby jako lupa, pastelky, ořezávkó, tužka a pravítko, které návštěvník pro splnění úkolů také potřeboval. Koncepce je založena na pomyslné transformaci žáků do role reálné osoby – italského lékaře, vojáka a hledače pokladů *Giuseppe Ferliniho*, jenž se vydal na výpravu do Egypta roku 1830 a měl objevit a bohužel také vyloupit několik hrodek v *Meroë*, hlavním městě núbijského království *Kuš*. Každý úkol je doplněn o krátké povídání o vybraných událostech z *Ferliniho* výpravy, z něhož žáci mohou získat doplňující informace. Pro odlišení tohoto textu autoři použili kurzívu a žlutou barvu písma.

Jednotlivé úkoly můžeme i zde rozdělit do 3 kategorií dle kognitivní náročnosti. První kategorie zahrnuje práci s informacemi, druhá kategorie vyžaduje zapojení kreativity a vlastní tvorby, u třetí a kognitivně nejnáročnější kategorie žáci musí dle poskytnutých informací vyvodit např. účel nádoby. Úvodní stranu pracovní listu tvoří slepá mapa Afriky a nápis *Povolení na cestu za pokladem núbijské královny*. Pod slepou mapou se nachází nápis *Vedoucí výpravy* a řádek pro podpis. To vše má u žáků umocnit představu, že se vydávají na dobrodružnou výpravu, což je dle mého názoru funkční a hezký evokační prvek.

V rámci prvního hlavního úkolu označeného symbolem růžového kufříku se žáci mají blíže seznámit se zeměmi, kam budou pomyslně cestovat. Úkol se skládá ze 3 podúkolů, přičemž nejprve mají žáci složit mapu Afriky, jejíž části naleznou v růžovém pytlíku, a určit, o jaký kontinent se jedná a tj. kde se nachází Egypt a Súdán. Posléze mají žáci zakreslit polohu států na slepou mapu na úvodní straně. Druhý podúkol vede žáky k práci s druhou mapou zobrazující dolní část Egypta, hraniční čáru a větší část území Súdánu. Na mapě mají být vyznačena města *Wad Ben Naga*, *Naga* a *Meroe* spolu s řekou Nil. Třetí podúkol spočíval v získání „*povolení k provádění vykopávek*“ v podobě razítka, které žáci měli dle instrukcí dostat od „*hlídače výstavy*“. První úkol jako celek můžeme zařadit do první kategorie kognitivní náročnosti, tj. vyhledání či zjištění informací a práce s nimi.

⁴²⁶ŠEJBL J., ŽBÁNKOVÁ T. *Návod k doprovodné aktivitě Cesta za pokladem núbijské královny. Výstava Země černých faraonů*. Národní muzeum, 2014.

Druhý hlavní úkol označený pouze symbolem *Horova oka* instruuje žáky k vyhledání bližší nespécifikovaného předmětu na základě jeho obrysu, jenž je umístěn pod instrukcemi. Posléze si mají žáci předmět prohlédnout a vyškrtat vše, co na předmětu není zobrazeno. V pracovním listu jsou kolem obrysu onoho předmětu umístěné menší obrázky gorily, koně, žirafy, slona, kachny, postavy člověka a dvou rostlin. Tento úkol můžeme zařadit do první kategorie kognitivní náročnosti, tj. práce s informacemi spolu s využitím rozpoznávacích schopností, avšak není dle mého názoru příliš funkční. Bylo vhodné tento úkol upravit tak, propojoval několik úrovní kognitivní náročnosti – např. aby žáci společně ve skupině nejprve zkusili odvodit jeho účel, přičemž tuto informaci by si poté mohli ověřit na informačním panelu a zjistit název předmětu.

V pořadí třetí hlavní úkol označený symbolem žlutého kufříku a *Horova oka* navazuje na část vyprávění o nálezu oltáře, který měl *Ferlini* objevit v oblasti *Wad Ben Naga*. Instrukce informují o jeho důležitosti pro rozluštění merojských hieroglyfů, písma užívaného ve starověké Núbii. Žáci jsou nepřímo vyzváni k práci s obsahem žlutého pytlíku, v němž měli najít merojské hieroglyfy. Návod k pracovnímu listu bližší nespécifikuje, o jakou formu pomůcky se jednalo, nicméně pravděpodobně mohla mít podobu tištěné abecedy. Žáci mají zjistit „...*keré jméno napsané v egyptských hieroglyfech patří královně Amanitore, a pokus se v merojských hieroglyfech napsat své vlastní jméno.*“⁴²⁷ Pod instrukcemi jsou umístěny 4 kartuše, z nichž měli žáci vybírat. Na pravé straně je umístěna prázdná kartuše, do níž měli žáci zkusit napsat své jméno v hieroglyfech. Tento úkol bychom mohli také zařadit do první kategorie kognitivní náročnosti, neboť opět vyžaduje práci s informacemi, popř. jejich porovnání (v tomto případě porovnání jednotlivých znaků a jejich přepisu do latinky).

V rámci čtvrtého úkolu jsou žáci nejprve seznámeni s další částí *Ferliniho* příběhu o objevu několika hrodek v oblasti *Wad Naga* a o rozbití několika nádob zde uschovaných za účelem odradit případné zloděje. Čtvrtý úkol označený červeným kufříkem a symbolem *Horova oka* na toto vyprávění přímo navazuje. Žáci měli najít v červeném pytlíku části nádoby a ty složit dohromady tak, aby vše pasovalo do předtištěného obrysu. Posléze byli

⁴²⁷ ŠEJBL J., ŽBÁNKOVÁ T. *Návod k doprovodné aktivitě Cesta za pokladem núbijské královny. Výstava Země černých faraonů*. Národní muzeum, 2014, str. 5.

žáci vyzváni k výběru a překreslení vzoru, který je zaujal či ke tvorbě vzoru vlastního. Následovala druhá část úkolu, při níž mají žáci vyhodnotit účel dané nádoby (skladování vína, váza na květiny, na vaření). První a druhou část úkolu týkající se skládání dílků skládanky a překreslování bychom mohli zařadit do druhé kategorie kognitivní náročnosti, kdy žáci musí zapojit svou kreativitu a rozpoznávací schopnosti. Poslední část úkolu tyto dovednosti dále rozvíjí, vede žáky k samostatnému uvažování a vyvození vlastního závěru, proto ji lze zařadit do 3. kategorie kognitivní náročnosti.

Pátý úkol sestává z dvou částí; první část je zaměřena na vyhledávání informací a práci s nimi. Žáci si opět nejprve přečtou pokračování příběhu o *Ferliniho* výpravě, během níž jej měli při cestě pouští *Naga* napadat lvi. První část úkolu je zaměřena na zoomorfni podobu núbijských božstev ve starověku a sestává ze 7 otázek, k nimž mají žáci najít odpovědi na informačních panelech. Všechny otázky spadají do nejnižší úrovně Bloomov taxonomie kognitivních cílů. Druhá část pátého úkolu spočívající v hledání dalších vyobrazení vybraných zvířat (lev, beran, kráva) a zjištění jejich počtu je dle mého názoru z hlediska časové náročnosti pracovního listu nadbytečná, neboť nesouvisí s dalšími úkoly. Pokud by ji autoři chtěli v pracovním listu ponechat, bylo by vhodné daný počet vyobrazení zvířat zapojit např. do závěrečné křížovky, která se nachází na konci pracovního listu.

Šestý úkol spočíval ve vyhledání pilíře s vyobrazením boha Bese a na základě vlastního pozorování seřadit dílky označené čísly do obrysu tak, aby se dotvořil celkový výjev. S jednotlivými dílky nelze hýbat, neboť nejsou k dispozici samostatně, naopak jsou natištěny na jeden list a mohou tak být pouze přiřazeny na své místo pravděpodobně pomocí čar. Tento úkol můžeme zařadit do první kategorie kognitivní náročnosti, tj. práce s informacemi, nicméně dle mého názoru se nejedná o příliš funkční zadání a z hlediska časové náročnosti pracovního listu jako celku by bylo vhodné tento úkol vynechat, neboť u žáků nevyžaduje využití složitějších myšlenkových procesů.

Předposlední úkol spadá do druhé kategorie kognitivní náročnosti, neboť žáci dle vlastního pozorování zapojí svou kreativitu a cit pro přesnost při dokreslování a vybarvení obrázku, na němž jsou zobrazeni bohové Amon a Mut. I tento úkol je doplněn střípkem z vyprávění o *Ferliniho* výpravě, kdy navštívil pozůstatky chrámu zmíněných bohů v *Meroe*.

Poslední úkol je označený modrým kufříkem, přičemž žáci mají pracovat s replikou pečetního prstenu, který našli v modrém pytlíku. Žáci nejprve předmět změří, zjistí jeho funkci, přičemž tyto informace zapíší do příslušných kolonek, a v neposlední řadě jej překreslí na milimetrový papír. Tento úkol lze zařadit do třetí kategorie kognitivní náročnosti a pro jeho komplexnost, jež zahrnuje matematické dovednosti (překreslování na milimetrový papír), kognitivně náročně operace (vyvození informací o daném předmětu na základě pozorování) a pro potřeby žáků zjednodušený pohled na praxi archeologické práce jej považují za nejzdařilejší.

Pracovní list je zakončen dobrovolným úkolem v podobě křížovky s 5 otázkami (*Co je potřeba získat před prováděním vykopávek? Jaký je název země, jejíž historie je představena na této výstavě? Název jednoho z měst, ve kterém Giuseppe hledal poklad. Jaké je příjmení muže, který objevil poklad královny Amanišacheto? Které zvíře mohlo představovat boha Amona?*) a tajenkou v podobě jména země černých faraonů – Nubie. Bylo by vhodné křížovku upravit tak, aby sloužila jako závěrečné shrnutí, díky němuž žáci získají např. poslední indicii. Ve chvíli, kdy žáci na konci pracovního listu dojdou k dobrovolnému úkolů, je možné, že až na pár aktivních jedinců jej většina žáků vynechá. Žáci jsou po dokončení pracovního listu vyzváni k vrácení brašny i s jejím obsahem na pokladnu, kde se dozví správná řešení a získají blíže nespecifikovanou odměnu.

I přes několik nedostatků u vybraných úkolů se jedná o velmi povedený edukační program. Je třeba ocenit komplexnost jednotlivých úkolů a celkový koncept, který má za cíl žákům poskytnout vhled do práce archeologů a zábavnou formou žáky vtáhne do příběhu *Giuseppe Ferliniho* prostřednictvím cestovatelské brašny a v ní obsažených předmětů potřebných k plnění úkolů. Nicméně se nabízí otázka, jak a či zdárně probíhala následná realizace programu a jakou roli v tom hrála časová náročnost jednotlivých úkolů.

7.3 Na březích Nilu, 2019.

Záměrem výstavy bylo návštěvníkům představit život starých Egyptanů v rámci prostředí, v němž žili. Výstava byla rozdělena do čtyř částí; první část se věnovala zástupcům z říše rostlin a zvířat typickým pro území Egypta, jejich roli v náboženství a jakým způsobem byli zobrazováni v podobě soch etc. Druhá část výstavy informovala návštěvníky o vybraných řemeslech a jejich vykonavatelích. Třetí část pak návštěvníky

seznámila s prostorem staroegyptské zahrady, kde se návštěvníci dozvěděli další informace o rostlinstvu typickém pro dané prostředí. Poslední část výstavy návštěvníky informovala o kultu posmrtného života a pohřbívání.⁴²⁸

Pracovní list k výstavě je tvořen 12 stranami a 11 úkoly. K analýze mi byl poskytnut edukační materiál bez barevného pozadí, přičemž u původní verze tvořila podklad ilustrace v podobě stěny béžové barvy s natištěnými hieroglyfy. Pravděpodobně z tohoto důvodu autoři použili u instrukcí úkolů tmavší červenou barvu, aby byly dostatečně čitelné. Jednotlivé úkoly na sebe nenavazují, proto budou, podobně jako u prvního analyzovaného edukačního materiálu, rozříděny dle kognitivní náročnosti do tří kategorií. První z nich představuje práci s informacemi a fakty, jejich vyhledání etc. Druhá kategorie vyžaduje, aby žáci prokázali na základě vlastního pozorování porozumění vybrané problematice. Třetí kategorie úkolů žáky vede ke kreativní činnosti. V rámci poslední kategorie žáci mají na základě vlastního pozorování interpretovat vybrané ilustrace.

Do první kategorie, jež vyžaduje práci s informacemi, můžeme zařadit 7 úkolů z jedenácti. Konkrétně se jedná o úkol č. 1 (*Zakresli do slepé mapy čtyři významná místa starověkého Egypta a Nubie, kde se získával kámen. Co bylo hlavní dopravní tepnou, podél které se obě země rozkládaly?*), úkol č. 2 (*Ve výstavě najdeš spoustu různých předmětů s různými zvířaty, která ke svému životu potřebují rozdílná prostředí. Zkus tato zvířata správně zařadit k vodnímu nebo suchozemskému prostředí a nezapomeň ani na to, že některá zvířata jsou divoká a jiná domácí.*), úkol č. 3 (*Víš, jak se jmenuje písmo, které v Egyptě používali? Najdi podle obrysu předmět ve výstavě a zkus rozluštit první větu nápisu. Nezapomeň, že egyptské texty se mohou číst více směry.*), úkol č. 7 (*Velmi oblíbenou a důležitou rostlinou byl šáchor papírodárný, který je ale známější pod jiným jménem. Víš, jak toto jméno zní? Napadá tě, jakými způsoby se tato rostlina mohla využívat?*), úkol č. 8 (*Máš nějakého zvířecího mazlíčka? Pro Egyptany byla některá zvířata nejen mazlíčky, ale také mohla představovat některé bohy nebo bohyně, jiná zase sloužila jako obětiny. S těmito zvířaty se po smrti zacházelo stejně, jako s lidmi – byla mumifikována. Některé mumie tu máme i vystavené – zakroužkuj, jaká zvířata se ti povede najít.*), úkol č. 10 (*Z jakého dřeva byly*

⁴²⁸ *Na březích Nilu: Objevte svět obyvatel starověkého Egypta a starověké Nubie!*. Online. In: Národní muzeum. 2019. Dostupné z: <https://www.nm.cz/naprstkovo-muzeum-asijskych-africkych-a-americkych-kultur/na-brezich-nilu>. [cit. 2024-10-07].

vyráběny rakve?) a úkol č. 11 v podobě závěrečné křížovky, která slouží zároveň jako závěreční shrnutí.

V rámci druhé kategorie najdeme úkol č. 9 (*Viš, co vlastně taková mumie je? Prohlédni si ty zde vystavené, zvířecí i lidské, a zkus vlastními slovy popsat, co je mumie vlastně zač*). Do třetí kategorie patří úkol č. 4 (*Zkus do kartuše napsat své jméno v egyptských hieroglyfech.*) a úkol č. 6 (*Navrhni zahradu podle požadavků staroegyptského zákazníka. V zahradě musí být jezírko s lotosy, vinná réva, granátovník s granátovými jablky a palmy. Pokud nevíš, jak tyto rostliny nakreslit, rozhlédni se ve výstavě a určitě najdeš inspiraci.*).

Do poslední kategorie lze zařadit úkol č. 5 (*Viš, jakým zaměstnáním se mohli obyvatelé starověkého Egypta a Nubie věnovat? Prohlédni si předměty ve výstavě, pojmenuj řemesla nakreslená níže a spoj je se správnými obrázky, které je charakterizují.*).

Pracovní list k výstavě *Na březích Nilu* cílil u žáků především na samostatnost a schopnost vyhledávat, zapamatovat a následně zpracovat požadované informace. Nepovažuji to vyloženě za nedostatek, nicméně bylo by vhodné některé úkoly upravit tak, aby se žáci nad danou problematikou zamyslely trochu více do hloubky a aby nepřijímali znalosti jen povrchově, jinak by mohlo hrozit, že u získaných poznatků nedojde k ukotvení a žáci je velmi brzy zapomenou. Jako příklad bych ráda uvedla úkol č. 8. Žáci se přímo v instrukcích dozví jak o postavení vybraných zvířat jakožto domácích mazlíčků v domácnostech starých Egyptanů, tak i o jejich roli v náboženství coby uctívaných zoomorfních podobách vybraných božstev, což byl také důvod jejich mumifikace. Úkolem žáků je pak pouze vyhledat, která mumifikovaná zvířata se na výstavě nacházejí. Tento úkol by mohl být upraven tak, aby se žáci nejprve zamysleli na důvodem mumifikace vybraných druhů zvířat a své tvrzení by následně měli potvrdit či vyvrátit vyhledáváním potřebných informací. Za vcelku povedený vnímám úkol č. 6, kdy záměrem autorského kolektivu bylo žáky kreativní cestou seznámit s prostředím zahrad starověkého Egypta. Oceňuji také snahu autorů propojit dobu starých Egyptanů se současností skrze narážky na domácí mazlíčky, zahradu jako místo odpočinku, a především zaměření se na řemesla, z nichž některá se provozují dodnes.

7.4 Sluneční králové, 2020.

Pro žáky 2. stupně byl připraven pracovní list nesoucí název *V hrobce egyptské princezny*. Pracovní list obsahuje 7 úkolů, z nichž 2 se dále dělí na několik podúkolů. Z tohoto důvodu budu při didaktické analýze postupovat podobně jako u pracovního listu k výstavě *Země černých faraonů*. Úkoly můžeme zařadit do 3 kategorií dle aktivity a kognitivní náročnosti; jedná se o kategorie práce s informacemi, kreativní tvorba a popis či rozpoznání vybraných předmětů na základě pozorování. Každý z úkolů zabírá jednu dvojstranu.

Co se formální stránky týče, pracovní list obsahuje velké množství fotografií soch či jednoho nejmenovaného objektu z archeologického naleziště. Najdeme zde také několik ilustrací zpodobňujících dívky a chlapce různých národností a podobného věku jako jsou modelové návštěvníci z 2. stupně základní školy. Dle mého názoru to je hezký doplňující prvek, který může na žáky kladně zapůsobit. Pozadí pracovního listu je tvořeno světle žlutou barvou, díky čemuž jsou černě tištěné instrukce úkolů dobře čitelné.

Žáci v prvním úkolu pracují s mapou Egypta, konkrétně do ní mají zakreslit archeologické lokality *Abúsír, Héliopolis, Théby a Asuán*. Do mapy dále vyznačí starověkou hranici mezi Horním a Dolním Egyptem, přičemž zde mají v závorkách nápovědu, na kterou světovou stranu umístit jednotlivá království, tj. *Horní Egypt* na jih a *Dolní Egypt* na sever. Bohužel se s polohou obou království dále neparcuje. Žáci by mohli sami vyvodit, co bylo příčinou pro nás nelogické polohy *Horního Egypta* na jihu a *Dolního Egypta* na severu. První úkol se řadí do první kategorie kognitivní náročnosti, kdy mají žáci vyhledat informace, pracovat s nimi, zde je konkrétně vyznačit na mapě.

Druhý úkol představuje časovou osu linoucí se přes celou dvojstranu, do níž je třeba vyznačit období Staré říše. Žáci tak opět mají najít kdesi v prostorách výstavy informaci o dataci období *Staré říše*, což tento úkol řadí taktéž do první kategorie.

Třetí úkol vyžaduje od žáků schopnost se koncentrovat, neboť si mají nejprve poslechnout audionahrávku rozhovoru mezi egyptskými princeznami *Chekeretnebej* a *Šeretnebej*. V rozhovoru mají hledat odpovědi na otázky týkající se první jmenované princezny (*Co je to mastaba? Před jakou dobou byla princeznina mastaba postavena? Co jedli staří Egyptané? Napiš tři druhy jídla, které měla princezna Chekeretnebej vyobrazeny*

na stěně své hrobky.) a tři otázky týkající se druhé princezny (*Jaký byl vztah mezi princeznami Chekeretnebej a Šeretnebej? Jak staří Egypťané zobrazovali postavy? Za jak dlouho dorazil posel z hlavního města Memfidy do Asuánu?*). Leč se jedná opět o vyhledání informací a jejich zápis, je třeba ocenit využití dalšího média vedle klasického psaného textu, které u žáků prověří schopnost naslouchat a získat informace z nahraného rozhovoru.

Čtvrtý úkol návštěvníky nejprve seznámí se *serdáby*, místnostmi v hrobkách vytvořenými za účelem uložení zidealizované sochy zemřelého. Poté je třeba si prohlédnout tři fotografie soch úředníka *Nefera* a princezny *Šeretnebej* a na základě pozorování odpovědět na dvě otázky (*Jaký typ soch měla princezna a úředník Nefer ve své hrobce, a jak tedy chtěli být připomínáni? Jaká barva se používala pro mužskou a jaká pro ženskou pleť?*). Tento úkol bych zařadila do poslední kategorie kognitivní náročnosti v rámci tohoto pracovního listu, tj. popis předmětu na základě vlastního pozorování. Dle mého názoru by bylo vhodné otázky přeformulovat tak, aby se žáci více zamysleli nad důvodem zidealizovaného zobrazení nebožtíků v podobě soch. Nicméně by se s tímto úkolem mohlo dále pracovat ve výuce, kdy by vyučující na návštěvu výstavy navázal skupinovou práci týkající se egyptského výtvarného či architektonického umění.

Pátý úkol informuje žáky o rozluštění egyptských hieroglyfů roku 1822 francouzským filologem *Jeanem F. Champollionem*, přičemž žák je vyzván, aby se pokusil přepsat své jméno v hieroglyfech do kartuše za pomoci natištěné hieroglyfické abecedy. Jelikož v tomto úkolu musí žáci projevit svou zručnost i kreativitu při zakreslení jednotlivých znaků, řadí se do druhé kategorie.

V šestém úkolu mají žáci za pomoci slovníčku přeložit text z pilíře ze dvora princezny *Šeretnebej*, přičemž výsledný text zní „...*královská dcera z těla jeho, jím milovaná, zaopatřená před velkým bohem, Šeretnebej*...“. Tento úkol je z pohledu žáků atraktivní díky aktivitě luštění, nicméně po jeho vyluštění se s textem dále nepracuje, což je dle mého názoru škoda. Mohlo by zde fungovat propojení s emocemi žáků narážkou na rodinné vztahy prostřednictvím doplňujících otázek (např. *Kdo mohl nechat tento text vytesat? Co tím chtěl autor říci?*). Tento úkol bych zařadila na pomezí první a druhé kategorie, neboť vyžaduje jak práci s informacemi, tak rozpoznávání jednotlivých skupin hieroglyfů, které jsou napsané pod sebou, nikoli vedle sebe, jak jsme při čtení běžně zvyklí.

Pro splnění posledního úkolu mají žáci dle natištěných ilustrací najít 5 nádob z pohřební výbavy princezny *Chekeretnebtj* nacházejících se na výstavě a poté zaškrtnout, o které nádoby v pracovním listu se jedná. Je třeba ocenit, že autoři v instrukcích upozorňují na neodpovídající měřítko u vyobrazení, tudíž žáci musí projevit během hledání obezřetnost a větší úsilí. Proto řadím tento úkol do poslední kategorie kognitivní náročnosti, tj. rozpoznání předmětů na základě vlastního pozorování. Bohužel se však s nádobami dále nepracuje, neřeší se např. jejich účel, což by mohlo žákům přiblížit život členky královského rodiny.

Pracovní list pro 2. stupeň ZŠ k výstavě *Sluneční králové* je tvořen převážně úkoly zaměřenými na vyhledání a následné zpracování požadovaných informací. Bylo by dle mého názoru vhodné některé otázky přeformulovat či pracovní list doplnit o úkoly zaměřené na kognitivně náročnější myšlenkové procesy. Co je třeba znovu ocenit, je využití poslechu audio nahrávky rozhovoru dvou princezen v úkolu č. 3, což je pro mě nejen vítaným zpestřením, ale také dle mého názoru účinnou pomůckou, jak žákům přiblížit život dvou žen v období, které je pro ně časově tolik vzdálené. Dále oceňuji zaměření jak pracovního listu, tak i celé výstavy, na práci a výsledky českých egyptologů v oblasti *Abúsíru*, kdy se žáci mohli přesvědčit o tom, že odborníci světového významu nevyskytují pouze v technologické sféře, ale i v oborech jako je egyptologie a archeologie. Jako nedostatek považuji absenci závěrečného shrnutí v podobě dalších otázek nebo křížovky k vyplnění.

7.5 Kouzlo objevování: od hieroglyfů k Tutanchamonovi, 2023.

Jak napovídá název, hlavními motivy výstavy *Kouzlo objevování: od hieroglyfů k Tutanchamonovi* byla dvě významná výročí – 200 let od rozluštění hieroglyfického písma roku 1822 a 100 let od objevu Tutanchamonovy hrobky roku 1922. Tematicky byla výstava rozdělena do dvou částí, z nichž první se věnovala systému hieroglyfického písma a druhá životu a hrobce faraona *Tutanchamona*.

Autoři výstavy připravili 2 pracovní listy, z nichž první se týká hieroglyfů a druhý objevu Tutanchamonovy hrobky. Oba pracovní listy jsou určeny jak pro žáky 2. stupně ZŠ, tak pro studenty SŠ, což se projeví u několika úkolů jako ne zcela vhodné rozhodnutí. Oba pracovní listy jsou ve formátu A4 s černým textem na bílém pozadí a potištěny z osobe stran. Pracovní list věnovaný hieroglyfům obsahuje celkem 11 úkolů, druhý pracovní list věnovaný

Tutanchamonově hrobce obsahuje 10 úkolů. Úkoly z obou pracovních listů můžeme zařadit do dvou kategorií kognitivní náročnosti – práce s informacemi a kreativní tvorba v podobě zápisu jména v hieroglyfické abecedě. První pracovní list obsahuje fotografie papyrů s hieratickým, démotickým a koptským písmem.

Do první kategorie práce s informacemi můžeme z prvního pracovního listu zařadit úkol č. 1 (*Kdo se před Jeanem Françoisem Champollionem nejvíce přiblížil správnému čtení egyptských hieroglyfů a uměl rozeznat slova jako „bůh“ nebo „slunce“?*), úkol č. 2 (*Podle čeho je pojmenovaná Rosettská deska, která je jednou z památek důležitých pro rozluštění hieroglyfického písma?*), úkol č. 3 (*Kde se dnes nachází Rosettská deska?*), úkol č. 4 (*Která tři písma jsou na Rosettské desce?*), úkol č. 5, kdy žáci měli připojit znak a jeho název (*Najdi správné dvojice.*), úkol č. 6 (*Přiřaď správná pojmenování k obrázkům jednotlivých písem používaných ve starém Egyptě*), úkol č. 7 (*Dokážeš přeložit tuto staroegyptskou větu?*), úkol č. 8 (*Jak překládal Hórapollón hieroglyf supa?*) a úkol č. 9 (*Podle jakého jazyka se snažil luštit hieroglyfy Athanasius Kircher?*).

Kategorii práce s informacemi odpovídá ve druhém pracovním listu úkol č. 1 (*Jak dlouho hledal Howard Carter hrobku faraona Tutanchamona?*), úkol č. 2 (*Dne 1. listopadu 1922 zahájil Howard Carter výzkum v Údolí králů, za jak dlouho narazil na první schod Tutanchamonovy hrobky?*), úkol č. 3 (*V kolika letech zemřel král Tutanchamon?*), úkol č. 4 (*Co v překladu znamená jméno Tutanchamon?*), úkol č. 5 (*Kolik očíslovaných hrobek či balzamovacích depozitů se nachází v Údolí králů?*), úkol č. 6 (*Kolik zdobených místností se nachází v Tutanchamonově hrobce?*), úkol č. 7 v podobě propojení názvů místností Tutanchamonovy hrobky s jejich umístěním na plánek hrobky (*Doplň do plánek názvy jednotlivých místností Tutanchamonovy hrobky.*), úkol č. 8 (*Jakou specializaci měl Alfred Lucas, člen týmu Howarda Cartera, kterému s přezdívalo „egyptský Sherlock Holmes“?*), úkol č. 9 (*Jaký je název brouka, který je v egyptologii označován jako skarabeus?*) a úkol č. 10 (*Všechny níže uvedené symboly jsou spojené s Horním nebo Dolním Egyptem. Přiřaď je pomocí šipek správně k těmto geografickým oblastem.*).

Do druhé kategorie, jež vyžaduje zapojení kreativity, můžeme z prvního pracovního listu zařadit úkol č. 10 (*Zkus zapsat jméno Kleopatry v hieroglyfech.*) a úkol č. 11 (*Zkus si napsat své jméno v hieroglyfech a rovnou si tak podepiš svůj pracovní list.*). Bohužel nemohu

řící, zda při práci s hieroglyfy byla někde na výstavě umístěna hieroglyfická abeceda spolu s přepisem jednotlivých znaků do latinky, nicméně vzhledem ke dvěma zmíněným úkolům výše je to pravděpodobné.

Jak vyplývá z výše popsaného, oba pracovní listy jsou zaměřeny na vyhledávání požadovaných informací. Je však třeba zmínit, že každý úkol nabízel výběr ze 3 možností. Dle mého názoru by bylo vhodnější nechat odpovědi otevřené, aby je žáci aktivně vyhledávali. V případě výběru z několika možností by mohlo docházet k situaci, kdy žáci zakroužkují odpovědi bez jejich vyhledávání a výstavě by nevěnovali pozornost. Tento nedostatek by sice mohl řešit přímo vyučující tím, že by žákům předem určil podmínky kontroly a hodnocení práce na pracovním listu, nicméně pokud je mi známo, pracovní listy nebylo možné získat předem v online podobě a vyučující by musel improvizovat přímo na místě. Dále považuji za nepřilíš šťastné rozhodnutí spojit pracovní list pro 2. stupeň a střední školy. Znalosti žáků 2. stupně ZŠ nejsou na takové úrovni jako u studentů SŠ, což je poměrně problematické u úkolu č. 5, kdy je třeba propojit hieroglyfický znak s jeho významem (fonetický znak, determinativ, logogram). Není pravděpodobné, že by se žáci základní školy s těmito pojmy setkali. Žáci sice informaci mohou vyhledat na informačních panelech, ale významu těchto pojmů neporozumí. Ani tyto pracovní listy neobsahují závěrečné shrnutí, které by sloužilo k ukotvení nabytých znalostí.

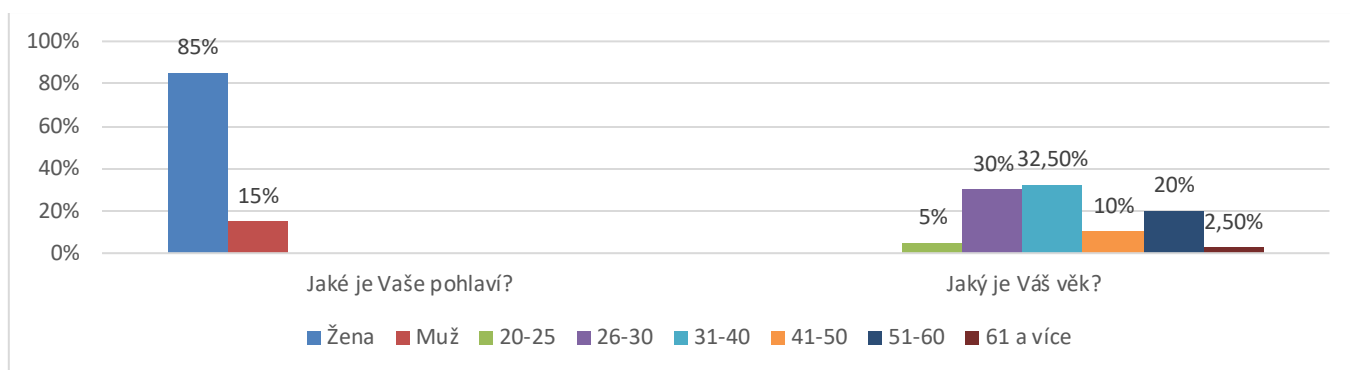
7.6 Shrnutí analýzy edukačních materiálů k výstavám o Starověkém Egyptě.

Z pohledu učitelky dějepisu na ZŠ vnímám edukační program včetně pracovního listu z výstavy *Země černých faraonů* jako nejzdařilejší, především pro jeho komplexnost a hravou formu. U analyzovaných pracovních listů oceňuji zapojení práce s mapou, poslech audio nahrávky a práci s časovou osou, a především snahu o různorodost co se týče náročnosti jednotlivých úkolů. U pracovních listů k výstavě *Kouzlo objevování: od hieroglyfů k Tutanchamonovi* bych doporučila změnu z uzavřených otázek na otázky otevřené. Nedostatkem většiny pracovních listů (vyjma výstav *Země černých faraonů* a *Na březích Nilu*) je absence závěrečného shrnutí nabytých znalostí, ať by se jednalo o křížovku či jinou formu. Tento nedostatek je možné vyřešit tak, že se informace z výstavy shrnou v následující hodině dějepisu, aby došlo k jejich ukotvení.

8 Dotazníkové šetření

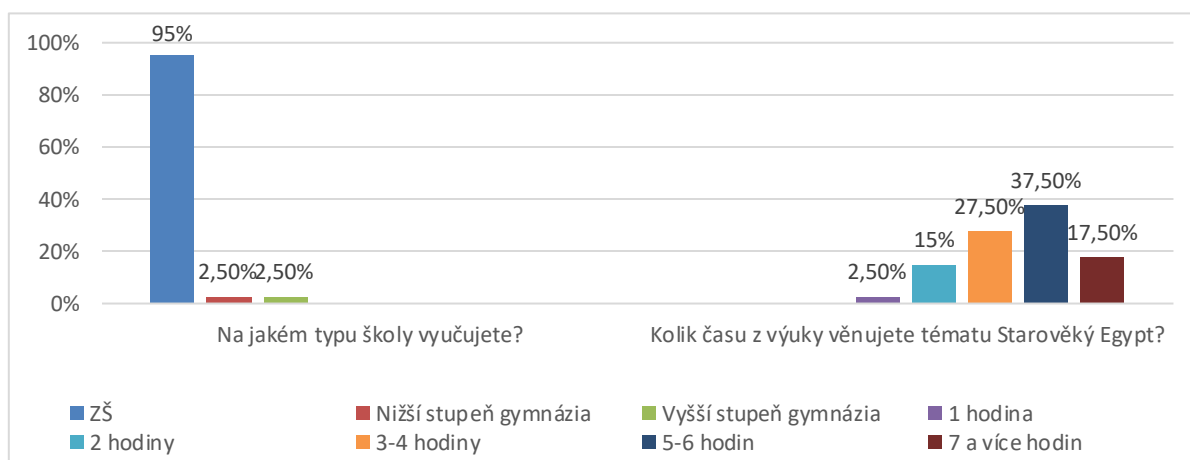
V této podkapitole jsou zpracována data z dotazníkového šetření, které se týkalo výuky dějepisu na ZŠ, současných užívaných učebnic a jejich zhodnocení či případných připomínek ze strany pedagogů. Dotazníkové šetření proběhlo formou online dotazníku od června 2024 do září téhož roku, kdy se mi podařilo oslovit celkem 40 pedagogů.

Graf č. 1 a 2

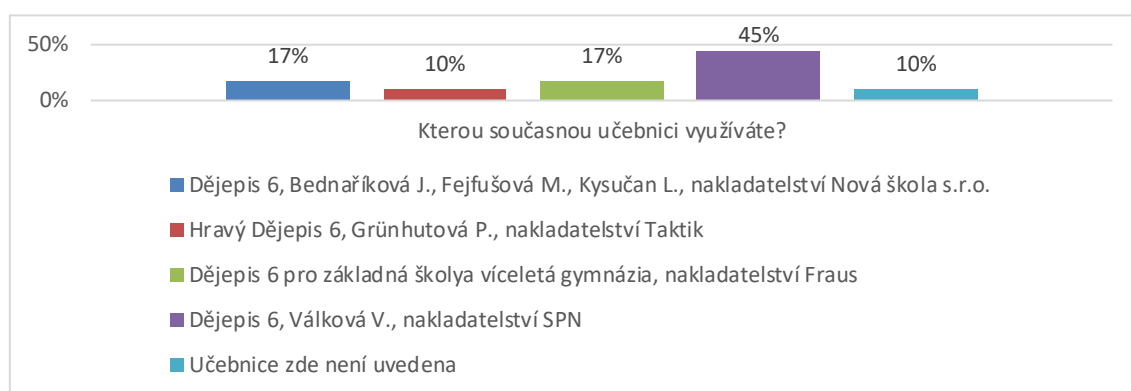
První sada grafů je věnována gendrovému (graf č. 1) a věkovému rozdělení (graf č. 2) respondentů. Většinu respondentů, tj. 85 % tvořily ženy, muži byli zastoupeni 15%. Nejpočetnějšími věkovými skupinami byli pedagogové ve věkových rozmezích 31 - 40 let (32,5 %) a 26 – 30 let (30 %). Do věkové kategorie 50-61 let se v rámci šetření zařadilo 20 % pedagogů, do kategorie 41 – 50 let 10% pedagogů a do kategorie 20 – 25 let 5 % pedagogů. Poslední věková kategorie 61 let a více je zastoupena 2,5 % z celkového počtu 40 pedagogů.

Graf č. 3 a 4

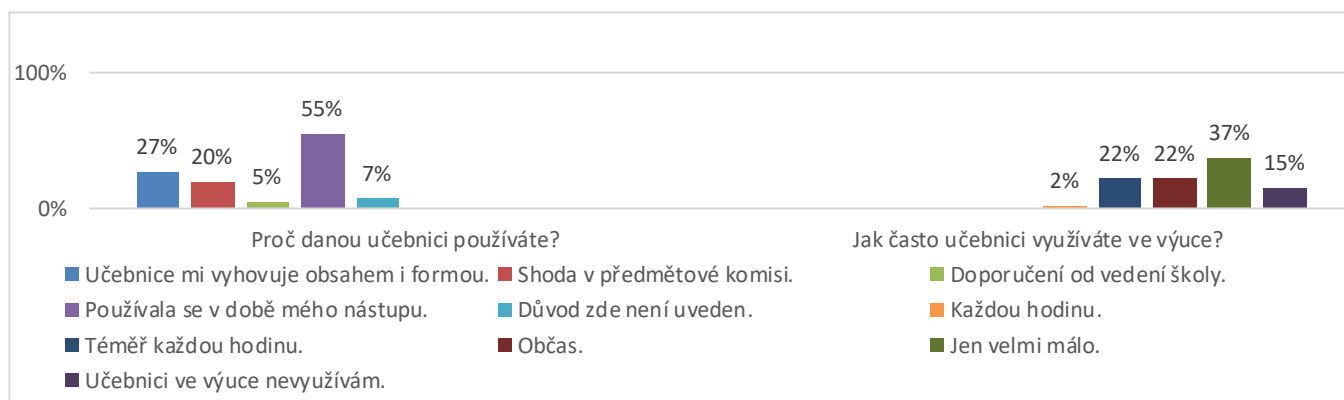
V pořadí druhá soustava grafů představuje data týkající se typu školy, na které respondenti vyučují (graf č. 3) a kolik času věnují tématu starověkého Egypta z výuky (graf č. 4). Většina respondentů pracuje na ZŠ (95 %), na nižším a vyšším stupni gymnázia učí mezi 2-3 % dotázaných. Tématu věnuje 1 hodinu z celkové výuky mezi 2-3 % vyučujících, 2 vyučovací hodiny 15 % vyučujících, 3 nebo 4 vyučovací hodiny 27 % vyučujících, 5-6 hodin 37 % dotázaných a 7 a více vyučovacích hodin kolem 17 % učitelů.

Graf č. 5

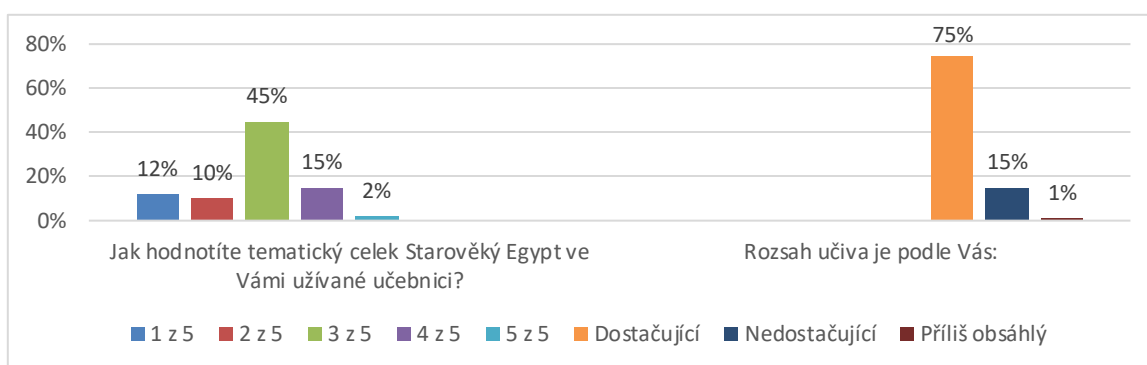
Graf č. 5 zobrazuje odpovědi na otázku „Kterou současnou učebnici využíváte?“. Učebnici *Dějepis 6* od kolektivu autorů v čele s J. Bednaříkovou od nakladatelství *Nová škola s.r.o.* využívá 17 % vyučujících. Deset procent respondentů využívá učebnic *Hravý dějepis* od P. Grünhutové z nakladatelství *Taktik*. Stejně procento vyučujících používá učebnici, která nebyla uvedena ve výběru. Učebnici *Dějepis 6* od nakladatelství *Fraus* používá 17 % dotázaných vyučujících. Největší počet respondentů, konkrétně 45 %, využívá učebnici *Dějepis 6* od V. Válkové z nakladatelství SPN.

Graf č. 6 a 7

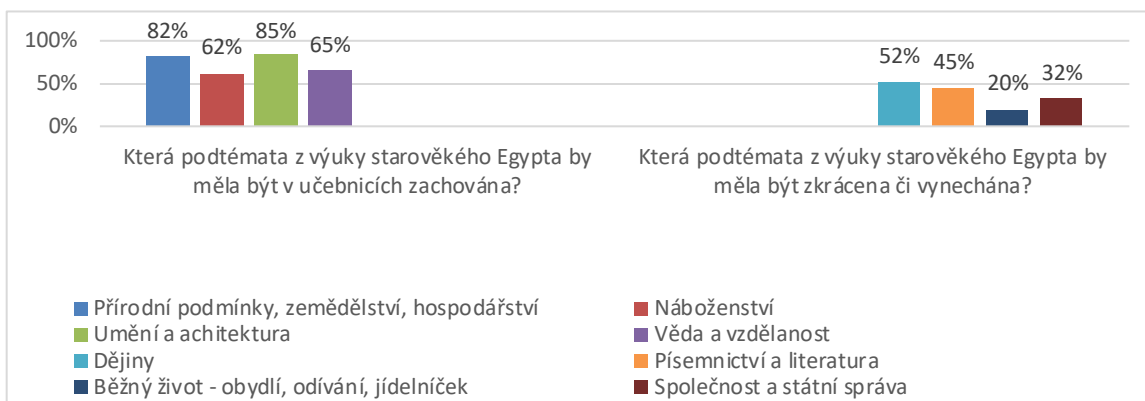
V pořadí třetí sada grafů obsahuje informace o důvodech používání vybraných učebnic pedagogy (graf č. 6) a frekvenci užití učebnice ve výuce (graf č. 7). U grafu č. 6 nejvyšší procento odpovědí (55 %) měla možnost *Používala se v době mého nástupu*. Na druhém místě s 27 % se umístila možnost *Učebnice mi vyhovuje obsahem i formou*. Celkem 20 % vyučujících zvolilo možnost *Shoda v předmětové komisi*. Sedm procent vyučujících zvolilo možnost *Důvod zde není uveden*. Nejmenší počet dotázaných užívá vybranou učebnici na doporučení od vedení školy (5 %). V grafu č. 7 největší procento respondentů (37 %) odpovědělo, že učebnici využívají ve výuce jen velmi málo. Shodný počet vyučujících (22 %) je u možností *Téměř každou hodinu* a *Občas*. Kolem 15 % dotázaných učitelů učebnici ve výuce nevyužívá. Dvě procenta vyučujících ji užívá každou hodinu.

Graf č. 8 a 9

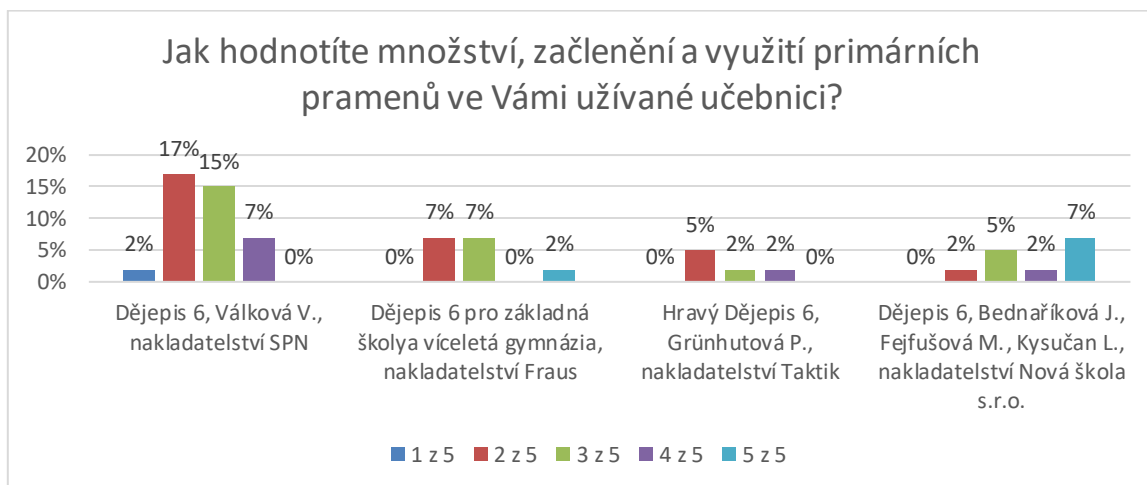
Čtvrtá sada grafů zachycuje odpovědi respondentů na otázku „Jak hodnotíte tematický celek Starověký Egypt ve Vámi užívané učebnici?“ (graf č. 8) a názorovou škálu na rozsah učiva (graf č. 9). U grafu č. 8 byli vyučující vyzváni, aby hlasovali tak, jak se známkuje ve škole. Dvanáct procent učitelů vnímá tematický celek jako výborný, 10 % učitelů jako chvalitebný, 45 % učitelů jako dobrý, 15 % učitelů jako dostatečný a 2 % učitelů jako nedostatečný. Rozsah učiva je pak dle 75 % dotázaných dostačující, dle 15 % dotázaných nedostačující a 1 % dotázaných vnímá rozsah učiva jako příliš obsáhlý.

Graf č. 10 a 11

Cílem páté sady grafů bylo zjistit odpovědi učitelů na otázky, která podtémata z výuky o starověkém Egyptě by měla být zachována a která by naopak měla být zkrácena či vynechána. Dle grafu č. 10 by měla být zachována témata *Přírodní podmínky, zemědělství, hospodářství* (82 %), *Náboženství* (62 %), *Umění a architektura* (85 %) a *Věda a vzdělanost* (65 %). Zkrácena nebo vynechána by měla být dle dotázaných z grafu č. 11 témata *Dějiny* (52 %), *Písemnictví a literatura* (45 %), *Běžný život – obydlí, odívání, jídelníček* (20 %) a *Společnost a státní správa* (32 %).

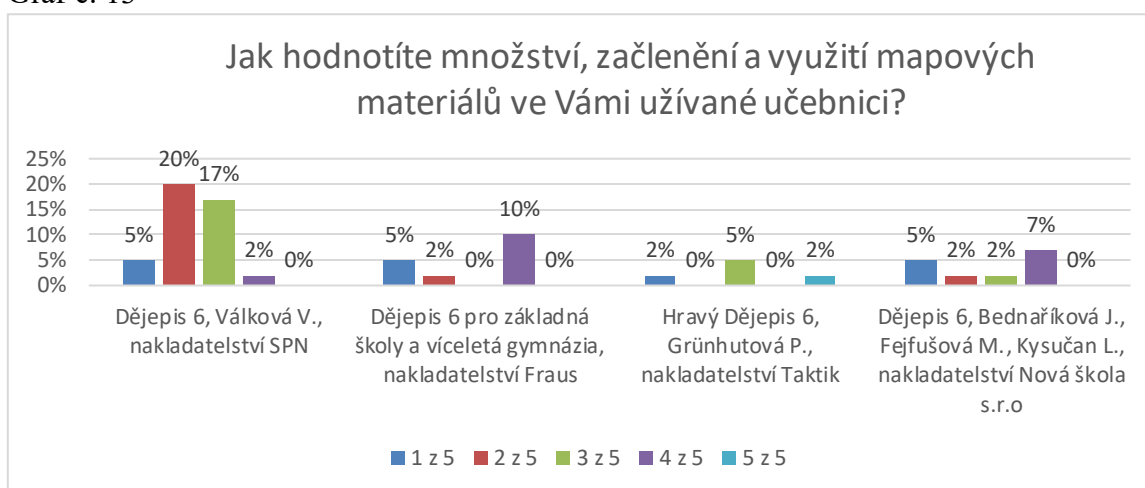
Graf č. 12

Následující graf č. 12 zachycuje odpovědi učitelů na otázku „*Jak hodnotíte množství, začlenění a využití primárních pramenů ve Vámi užívané učebnici?*“, přičemž učitelé vybírali na hodnotové škále jako při známkování ve škole. Učebnice od V. Válkové *Dějepis 6* byla z hlediska množství, začlenění a využití pramenů hodnocena 17 % respondentů

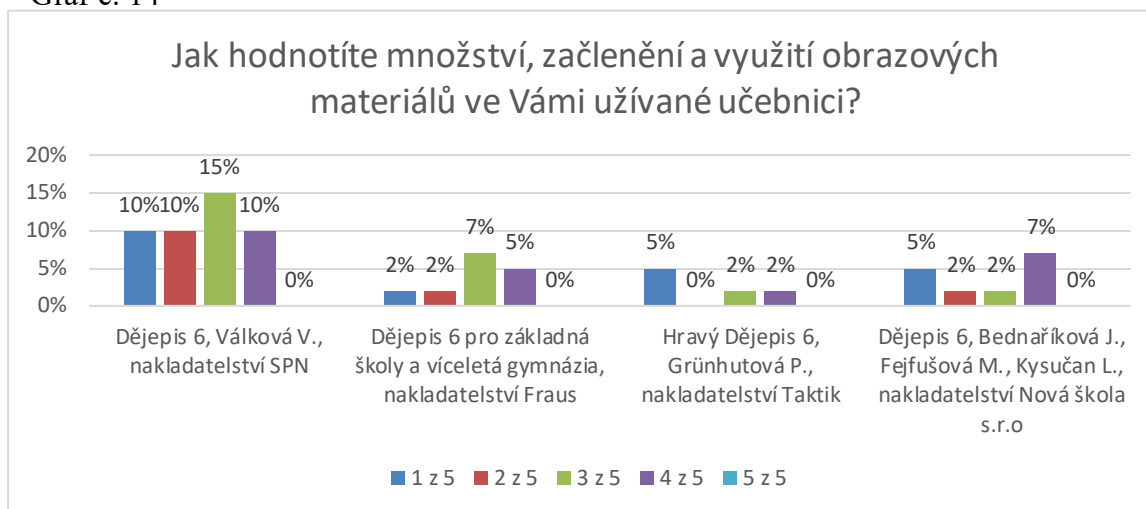
známkou chvalitebně, 15 % respondentů známkou dobře, 7 % respondentů známkou dostatečně a 2 % respondentů známkou výborně. Učebnici *Dějepis 6* od nakladatelství Fraus hodnotilo shodně 7 % učitelů známkami chvalitebně a dobře a 2% procenta respondentů známkou nedostatečně. Učebnici *Hravý Dějepis 6* od nakladatelství Taktik hodnotilo z výše zmíněného hlediska 5 % učitelů známkou chvalitebně a 2 % učitelů známkami dobře a dostatečně. Učebnice *Dějepis 6* od nakladatelství Nová škola s.r.o. byla hodnocena ze zmíněného hlediska 7 % učitelů známkou nedostatečně, 5 % učitelů známkou dobře a 2 % učitelů známkami chvalitebně a dostatečně.

Graf č. 13

Graf č. 13 shrnuje odpovědi vyučujících na otázku „*Jak hodnotíte množství, začlenění a využití mapových materiálů ve Vámi užívané učebnici?*“. I v tomto případě měli učitelé hodnotit na škále jako známkování ve škole. Učebnici *Dějepis 6* od V. Válkové z nakladatelství SPN z výše zmíněného hlediska ohodnotilo 5 % respondentů známkou výborně, 20 % respondentů známkou chvalitebně, 17 % respondentů známkou dobře a 2 % respondentů známkou dostatečně. Učebnice *Dějepis 6* od nakladatelství Fraus byla ohodnocena známkou výborně 5 % respondentů, známkou chvalitebně 2 % respondentů a známkou dostatečně 10 % respondentů. Učebnici *Hravý Dějepis 6* klasifikovalo známkou dobře 5 % dotázaných, dvě procenta dotázaných pak zvolilo známky výborně a nedostatečně. Učebnice *Dějepis 6* od nakladatelství Nová škola s.r.o. byla ohodnocena známkou výborně od 5 % dotázaných, známkami chvalitebně a dobře shodně 2 % dotázaných a známkou nedostatečně 7 % respondentů.

Graf č. 14

Poslední graf č. 14 je věnován zhodnocení množství, začlenění a využití obrazových materiálů v učebnicích, s nimiž dotazovaní pedagogové pracují. Učebnici *Dějepis 6* od V. Válkové z nakladatelství SPN klasifikovalo z výše zmíněného hlediska 10 % učitelů známkami výborně, chvalitebně a dostatečně. Patnáct procent učitelů pak zvolilo známku dobře. Učebnice *Dějepis 6* od nakladatelství Fraus byla ohodnocena 2 % respondentů známkami výborně a chvalitebně. Sedm procent respondentů zvolilo známku dobře a 5 % respondentů známku dostatečně. Učebnici *Hravý dějepis 6* od nakladatelství Taktik klasifikovalo dle výše zmíněného hlediska označilo známkou výborně 5 % dotazovaných. Shodně po dvou procentech učitelé zvolili možnosti dobře a dostatečně. U poslední učebnice *Dějepis 6* od nakladatelství Nová škola s.r.o. učitelé hodnotili zvolená kritéria známkami výborný (5 % dotázaných), chvalitebný a dobrý (shodně 2 % dotázaných) a dostatečně (7 % dotázaných).

Jak bylo řečeno výše, nejvíce dotázaných učitelů dějepisu má k dispozici nebo přímo ve výuce využívá učebnici *Dějepis 6* z nakladatelství SPN, jejíž autorkou je Veronika Válková. Zajímavým faktem vyplývajícím z dotazníkového šetření je, že její uživatelé se u otázky množství, začlenění a využití primárních pramenů, obrazových a mapových materiálů shodli na známkách chvalitebně a dobře. Pokud bychom se zaměřili na počet fotografií nástěnných maleb či vybraných artefaktů, udělila bych známku chvalitebně. Nicméně písemné primární prameny v učebnici zcela chybí. Zajímavou sondou do výuky starověkého Egypta byly odpovědi u grafů č. 10 a 11. Jak bylo řečeno výše, učitelé by v dějepisných učebnicích

upřednostnili podtémata *Přírodní podmínky, zemědělství, hospodářství; Náboženství; Umění a architektura* a *Věda a vzdělanost*. Naopak egyptské dějiny, témata písemnictví a literatury, oblasti z běžného života a problematika egyptské společnosti a státní správy by mohly být zkráceny či vynechány. Je otázkou, zda jsou tyto témata z pohledu učitelů pro žáky příliš náročná či naopak nezajímavá. Dle mého názoru mohou např. vhodně zvolené ukázky z egyptského písemnictví žákům přiblížit způsob uvažování starých Egyptanů a ukázat, že i lidé před několika tisíci lety řešili problémy, kterými se zabýváme i my dnes.

9 Vlastní tematický celek pro téma Starověký Egypt

Příprava č. 1

Téma: Přírodní podmínky starověkého Egypta, Zemědělství, chov zvířat

Časová dotace: 45 minut

Cíle: Žák na základě vlastního pozorování vydedukuje přírodní podmínky v Egyptě v období starověku.

Žák vlastními slovy popíše, shrne a představí svá pozorování spolužákům.

Evokace: (10 minut)

Žáci dostanou na úvod tematického celku Starověký Egypt vytištěnou hieroglyfickou abecedu, kterou si budou nosit s sebou po celou dobu výuky daného celku. Posléze vyučující zobrazí na interaktivní tabuli nápis v hieroglyfech, který budou mít za úkol vyluštit. Tak zjistí téma hodiny. Poté budou žáci vyzváni k tomu, aby na tabuli napsali vše, co se podle nich daného tématu týká. Následuje krátká diskuse s žáky, výběr důležitých pojmů a rozdělení do skupin prostřednictvím losování barevné kostky či čísla.

Uvědomění: (20 minut)

Žáci jsou rozděleni do skupin max po 4 žácích. Každá ze skupin dostane obálku či euro košilku s mapou, ilustracemi, fotografiemi a pracovním listem s otázkami, které budou vypsány níže. Posléze budou mít za úkol ve skupinách diskutovat nad předloženými ikonickými dokumenty, jednotlivými otázkami, shodnout se na společném výstupu, ten poté zapsat a připravit k prezentování v poslední části vyučovací hodiny.

Reflexe: (15 minut)

Žáci jsou v rámci jednotlivých skupin vyzváni k prezentování svých výstupů. Zbylé skupiny si na druhou stranu pracovního listu zapíší dle jejich názoru nejdůležitější informace. Po prezentování všech skupin učitel vyzve zástupce jednotlivých skupin, aby zapsali své zápisky na tabuli, čímž vznikne závěrečný zápis, který si žáci zapíší do sešitů.

Otázky k přípravě č. 1

- A) Prohlédněte se mapu Egypta označenou písmenem A (obrazová příloha č. 5) a svými slovy popište přírodní podmínky v Egyptě. Zkuste se zamyslet, co mohlo vést zdejší obyvatelé k tomu, aby se zde usadili a začali hospodařit.
- B) Prohlédněte si fotografii označenou písmenem B (obrazová příloha č. 6). Jak byste pojmenovali jev, který vidíte na fotografii? Jak mohl tento jev ovlivnit život obyvatel starověkého Egypta? Setkali jste se někdy Vy s tímto přírodním jevem? Pokud ano, popište své zkušenosti.
- C) Jaké druhy zvířat se podle Vás mohly vyskytovat ve starověkém Egyptě a proč?
- D) Prohlédněte si obrázky označené C – F (obrazové přílohy č. 7 – 10) a pojmenujte zvířecí druhy, které uvidíte. Pokud si nebudete jistí, zkuste druh alespoň odhadnout.
- E) Jaké druhy rostlin se podle Vás mohly vyskytovat ve starověkém Egyptě a proč?
- F) Prohlédněte si obrázky označené E–H (obrazové přílohy č. 8 – 12) a pokuste se pojmenovat druhy rostlin, které uvidíte. Pokud si nebudete jistí, zkuste druh alespoň odhadnout. Která z rostlin zobrazených na nástěnných malbách je jedlá a pěstuje se dodnes?
- G) Každá skupina vytvoří krátké shrnutí informací, které jste získali při interpretaci obrazových pramenů.

Příprava č. 2

Téma: Společnost starověkého Egypta

Časová dotace: 90 minut (2 vyučovací hodiny)

Cíle: Žák vlastními slovy popíše jednotlivé vrstvy egyptské společnosti.

Žák v rámci skupiny vytvoří krátkou scénku, během níž spolužákům představí vybranou společenskou vrstvu starověkého Egypta.

1. Vyučovací hodina

Evokace: (10 minut)

Vyučující na interaktivní tabuli promítne fotografii nástěnné malby (obrazová příloha č. 13). Žáci jsou vyzváni k popisu fotografie a k odvození tématu hodiny. Pokud mají

nápad, zapíšou jej na tabuli. Poté vyučující vyzve žáky, aby pracovali s vytištěnou hieroglyfickou abecedou. Na interaktivní tabuli či plátno promítne nápis v hieroglyfech, po jehož vyluštění žáci zjistí téma hodiny a mohou porovnat, jak se jim povedl jejich odhad.

Otázky k interpretaci přílohy č. 13

Co vidíte na fotografii?

Jak jsou zobrazeny jednotlivé postavy? Liší se od sebe nějakým způsobem? Pokud ano, jak a proč?

Do jaké společenské vrstvy patří postavy v levé části malby? Proč si to myslíte?

Jak staří Egypťané vyjádřili na malbě důležitost vybraných osob?

Uvědomění: (25 minut)

Žáci jsou rozděleni do skupin pomocí vybraných písmen hieroglyfické abecedy (pták, lev, vlnky etc). Každá ze skupin vybere mluvčího, který si u katedry vybere jednu z 5 obálek. V obálce najdou jednu nebo více fotografií a pracovní list s otázkami o formátu A5. Žáci si nejprve prohlédnou ikonické dokumenty, prodiskutují, jaké téma v rámci skupiny dostali a zodpoví otázky v pracovním listu. Ten posléze odnesou vyučujícímu ke kontrole. Pokud jsou odpovědi správné, žáci dostanou od vyučující desky s vybranými částmi textů z publikace *Život starých Egypťanů* od Evžena Strouhala, který mají pro ostatní skupiny shrnout do několika vět a toto shrnutí prezentovat.

1.skupina – téma *Zemědělci*; přílohy č. 11 a 12 ; kapitola *Lov a chov dobytka*⁴²⁹

2.skupina – téma *Řemeslníci*; přílohy č. 15 a 16 ; kapitola *V dílnách řemeslníků*⁴³⁰

3.skupina – téma *Armáda*; příloha č. 17 ; kapitola *Líc a rub slávy armády*⁴³¹

4. skupina – téma *Kněží*; příloha č. 18; kapitola *V přítmi svatostánků*⁴³²

⁴²⁹ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egypťanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 134–150.

⁴³⁰ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egypťanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 167-193.

⁴³¹ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egypťanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 238-254.

⁴³² STROUHAL, Evžen. *Život starých Egypťanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 265-276.

5. skupina – téma *Písaři a vzdělanci*; přílohy č. 19 a 20; kapitola *Písaři domů života*⁴³³

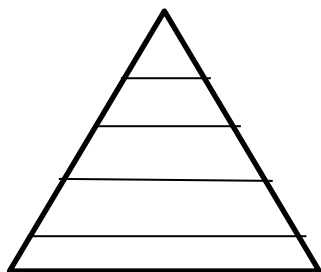
Reflexe: (10 minut)

Žáci představí ostatním skupinám svá témata a následně zhodnotí práci ve skupině, co se povedlo a co ne.

Otázky k přípravě č. 2

Která společenská vrstva je zobrazena na obrázku? Proč si to myslíte?

Na jakou příčku společenské pyramidy byste tuto vrstvu společnosti zařadili? Zakreslete a zdůvodněte.

2. Vyučovací hodina

Evokace: (5 minut)

Žáci jsou rozděleni do skupin na základě barevných kostiček. Každá skupina dostane jednu fotografii / ilustraci s jednou ze společenských vrstev, kterou budou mít za úkol ztvárnit prostřednictvím živého obrazu. Při realizaci mohou využít vše, co mají k dispozici přímo ve třídě.

1.skupina – téma *Písaři a vzdělanci*; přílohy č. 19

2.skupina – téma *Armáda*; příloha č. 17

3.skupina – téma *Zemědělci*; příloha č.11

4.skupina – téma *Řemeslníci*; příloha č. 16

5.skupina – téma *Kněží*; příloha č. 18

⁴³³ STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989, str. 277-287.

Uvědomění: (20 minut)

Žáci ve skupinách připravují živý obraz. Během realizace mohou využít cokoli, co mají u sebe či co najdou ve třídě.

Reflexe: (20 minut)

Žáci po skupinách předvádí jednotlivé živé obrazy. Ostatní skupiny mají na základě svých znalostí z předchozí hodiny odvodit, o jakou skupinu obyvatel se jedná a své tvrzení zdůvodnit. Během posledních 5 minut každá skupina zhodnotí vlastní práci ve skupině.

Příprava č. 3

Téma: Egyptské písmo a literatura ve starověku

Časová dotace: 45 minut

Cíle: Žák na základě čtení s porozuměním popíše vybrané žánry egyptské starověké literatury.

Žák přiřadí k vybraným žánrům egyptské literatury název dle definice.

Evokace: (10 minut)

Vyučující žáky vyzve, aby si vzali k ruce hieroglyfickou abecedu a požádá je, aby ve dvojicích nejprve krátce diskutovali o možné inspiraci pro egyptské hieroglyfy. Posléze jsou jednotlivé dvojice požádány, aby sdílely své nápady, které vyučující zapisuje na tabuli. Žáci by měli přijít na to, že inspirací byl běžný život a co staří Egypťané viděli kolem sebe.

Vyučující žákům na interaktivní tabuli ukáže fotografii nádoby s hieroglyfickým nápisem (příloha č. 21) a vyzve žáky k diskusi o účelu této nádoby a proč vlastně vzniklo egyptské písmo. Opět zapisuje nápady na tabuli. Výstupem tohoto brainstormingu by měla být informace, že se jedná o nádobu užívanou pro uchování vybrané suroviny a že první písemné zápisy sloužily např. k zaznamenání úrody apod.

Uvědomění: (25 minut)

Žáci jsou rozděleni do 4 mateřských skupin. V rámci mateřské skupiny si vylosují písmeno A-D a k němu připojený pracovní list s několika otázkami a textem (příloha č. 22).. Poté jsou vyzváni k přemístění do expertní skupiny, kde společně zkoumají vybraný text, diskutují a odpovídají na otázky. První skupina bude číst humornou povídku *Satira na povolání*, druhá skupina se bude zabývat naučením *Ptahhotepa*, třetí skupina bude zkoumat *Hymnus na slunce*, čtvrtá skupina bude číst vybraný text z Textu rakví. Po 15 minutách se vrátí do svých mateřských skupin, kde svým spolužákům představí dané dílo a společně tyto informace zpracují do krátkého výkladu.

Reflexe: (10 minut)

Reflexe proběhne formou prezentací výkladových textů jednotlivých skupin. Ten nejzdařilejší bude posléze využit jako zápis do sešitů.

Otázky pro expertní skupiny

O čem vypráví text?

Co je hlavní myšlenkou textu?

Jaký mohl být účel tohoto textu?

Přečtěte si definice žánrů staroegyptské literatury a zkuste text k jedné z nich přiřadit. Svůj výběr zdůvodněte úryvky z textu.

Definice

Satira – literární dílo, které využívá vtip, ironii nebo sarkazmus

Naučení – literární dílo, které mělo za účel poučit čtenáře

Hymnus – oslavná náboženská báseň

Text z Knih mrtvých – texty určené pro duši zemřelého, aby bezpečně prošel podsvětím a zvládl zkoušky, které tam na něj čekají.

Příprava č. 4

Téma: Významné historické osobnosti

Časová dotace: 90 minut

Cíle: Žák na základě práce s textem vybere 3 důležité informace o vybrané historické osobnosti egyptských dějin a svůj výběr zdůvodní.

Žák ve dvojici vytvoří krátkou scénku tvořenou rozhovorem dvou egyptských panovníků či panovnic, kterou posléze představí spolužákům.

1. vyučovací hodina

Evokace: (10 minut)

Žáci jsou rozděleni do dvojic. Poté vyluští hieroglyfický text a zjistí tak téma hodiny. Následně si vylosují obálku se dvěma jmény a QR kódem. Jména vybraných panovníků budou rozdělena tak, aby informace o každém panovníku zazněly alespoň 2x.

Uvědomění: (30 minut)

Žáci se pomocí QR kódu dostanou k odborným textům, které připravil/a vyučující. Jejich úkolem je si dané texty přečíst, vybrat u každé osobnosti 3 důležité informace. Žáci také musí vybrat takové informace, které mají obě historické osobnosti alespoň částečně společné. Posléze žáci vytvoří rozhovor vybraných osobností max do 5 minut, který předvedou svým spolužákům. Při realizaci scénky mohou žáci využít cokoli, co je ve třídě nebo si mohou vytvořit jednoduchý kostým.

Reflexe: (5 minut)

Vyučující průběžně obchází jednotlivé dvojice a kontroluje jejich práci. Pokud by žáci nestihli tuto aktivitu dokončit v hodině, jsou vyzváni k jejímu dokončení po vyučování.

Pro potřeby této aktivity by byly využity texty o faraonech *Džoserovi*, *Chufuovi*, *Thutmosovi III.*, *Achnatonovi*, *Tutanchamonovi*, *Ramessovi II.*, *Alexandru Makedonském*, *Ptolemaovi I.* *Sótérov* a panovnicích *Hatšepsut* a *Kleopatře VII. Philopator* z faktografické části této diplomové práce.

2. vyučovací hodina

Jednotlivé dvojice zahrají své scénky s rozhovorem a odůvodní svůj výběr informací. Ostatní skupiny si mají zapisovat pro ně nejzajímavější informace, které během rozhovorů zazněly. V druhé polovině hodiny vyučující žáky vyzve ke zhodnocení skupinové práce a ke shrnutí nabytých poznatků, přičemž žáci připisují informace ke jménům panovníků na archy papíru o velikosti A3, kterou budou vyvěšeny ve třídě.

Příprava č. 5

Téma: Náboženství a architektura

Časová dotace: 45 minut

Cíle: Žák na základě vlastního pozorování vyvodí základní principy egyptského náboženství (zoomorfní a antropomorfní podoba božstev, význam posmrtného života)

Žák popíše základní typy egyptské architektury a vlastními slovy vysvětlí jejich účel.

Evokace: (10 minut)

Vyučující žákům na interaktivní tabuli či plátno promítne fotografii zobrazující nástěnnou malbou bohyně *Nút* podpírající noční oblohu (příloha č. 23). Žáci jsou vyzváni ke sdílení svých myšlenek ohledně významu této malby a celkovému tématu hodiny v rámci brainstormingu. Své myšlenky žáci zapisují na tabuli. Poté žáci luští nápisy v egyptských hieroglyfech, díky čemuž se dozví téma hodiny. Posléze žáci posoudí, zda byl jejich tip správný.

Otázky k evokaci

Popište, co vidíte na fotografii.

Co tato malba představuje?

Za jakým účelem byla namalována?

V jakém typu stavby byste tuto malbu hledali a proč?

Uvědomění: (20 minut)

Žáci dostanou do dvojic dva pracovní listy, z nichž první je zaměřen na náboženství a druhý na architekturu, několik ikonických dokumentů (fotografie, kresby apod.) a

společně vypracovávají jednotlivé úkoly. Žáci při práci využijí QR kódy, s jejichž pomocí se dostanou k textům, které je nutné pro zodpovězení otázek prostudovat. Pro potřeby pracovního listu o architektuře bude využit text ze stejnojmenné podkapitoly ve faktografické části.

Reflexe: (15 minut)

Vyučující vyzve vždy jednu dvojici ke sdílení odpovědi k vybranému úkolu, aby prostor dostaly všechny dvojice, pokud je to možné. Vyučující nechává ostatní žáky, aby hodnotili odpovědi svých spolužáků, nicméně pokud je třeba, vybrané odpovědi upřesní.

Texty k pracovnímu listu – Náboženství⁴³⁴

Přečtěte si medailonky jednotlivých božstev a odpovězte na otázky. (Příloha č. 24)

Otázky a úlohy k textům

- A) Jakými způsoby zobrazovali Egypťané svá božstva? Kde všude mohli hledat inspiraci?
- B) Proč měl bůh *Usir* plet' zbarvenou do zelena? Slyšeli jste už někdy o podobné symbolice zelené barvy? Pokud ano, v jaké souvislosti?
- C) Co se odehrávalo při obřadu vážení srdcí? Máme v evropské kultuře něco podobného?
- D) Jak probíhá mumifikace a proč byla pro Egypťany důležitá? K rozvoji kterého vědeckého oboru mumifikace vedla?
- E) Jak podle egyptské mytologie vzniklo lidstvo? Znáte jinou pověst o vzniku lidstva? Pokud ano, co mají společného a v čem se liší?
- F) Jakými jmény byl nazýván bůh slunce u Egypťanů, Řeků, Římanů a obyvatel Mezopotámie? Jak je možné, že různé civilizaci měly podobná božstva?
- G) Jakou funkci mělo podle Vás náboženství ve starověku?

⁴³⁴ Pro potřeby této práce jsou zde uvedeny čtyři ukázkové texty. Ve výuce by žáci měli k dispozici medailonek ke každému božstvu, o němž je pojednáno ve faktografické části v podkapitole o náboženství.
– poznámka autorky.

CH) Vyberte si dva bohy či dvě bohyně a zkuste navrhnout, jak by vypadala jejich socha.

Pracovní list – Architektura

- A) Prohlédněte si obrázky označené písmeny A až D (přílohy č. 25–28). Poznáváte některou ze staveb? Jaký účel mohly mít jednotlivé stavby? Podle čeho tak usuzujete?
- B) Pomocí QR kódu získáte přístup k textu o těchto stavbách. Text si přečtete a nejprve přiřadíte názvy staveb k obrázkům. Poté zodpovězte další otázky.
- C) Jaký typ staveb se dochoval do současnosti? Proč zrovna tento typ staveb?
- D) Co je to mastaba? Jak se liší od pyramidy?
- E) Proč se v období *Nové říše* hrobky přesunuly pod zem?
- F) Zkuste podle popisu načrtnout plánek egyptského chrámu.
- G) Kde Egyptané hledali inspiraci pro výzdobu sloupů? Navrhněte nový typ sloupu pro Váš chrám. Inspirujte se podobně jako staří Egyptané. Pokud nevíte, co je hlavice sloupu a jak vypadá, informaci si vyhledejte.

Příprava č. 6

Téma: Závěrečné opakování

Časová dotace: 45 minut

Cíle: Žák aplikuje matematické postupy starých Egyptanů při početní operaci.

Žák aplikuje dříve nabyté znalosti při plnění jednotlivých úkolů.

Evokace: 5 minut

Poslední hodina bude částečně sloužit jako závěrečné opakování. Žáci jsou rozděleni do 4 skupin. Skupiny jsou přiřazeny k jednomu z 4 stanovišť. Na každém stanovišti je čeká úkol, který musí vyřešit. Svě odpovědi musí jít zkontrolovat k vyučujícímu. Pokud bude odpověď správná, mohou se přesunout k dalšímu stanovišti. Skupina, která bude mít všechny odpovědi správně, dostane nápovědu, která je zavede k pokladu, který je ukryt někde ve třídě (krabička s překvapením dle výběru učitele).

Uvědomění: 30 minut

Žáci mají předem určený čas na řešení úkolů – celkem 30 minut.

Reflexe: 5 minut

Učitel žáky vyzve, aby zhodnotili svou skupinovou práci a případně žákům osvětlí úkoly, které jim dělali potíže.

Stanoviště č. 1 (Příloha č. 33)

Spočítejte tento příklad. Jedná se o sčítání. Níže máte postup, který používali při sčítání staří Egyptané. Můžete také využít tabulku s přepisem egyptských číslic. Výsledek hlase učiteli/učitelce. Pokud bude výsledek správný, můžete jít na další stanoviště.

Stanoviště č. 2 (Příloha č. 34)

Prohlédněte si obrázek níže a zamyslete se, k čemu zobrazený předmět staří Egyptané používali. Který bůh toto náčiní používal a při jakém obřadu?

Stanoviště č. 3

Prohlédněte si následující obrázky. Pojmenujte jednotlivé bohy a své tvrzení zdůvodněte. (Přílohy č. 29 – 32, bohyně Eset, bůh Thovt, bůh Usir, bůh Re).

Stanoviště č. 4 (Příloha č. 35)

Vyluštěte křížovku. Tajenka ukrývá slovo, kterým Egyptané nazývali svou zemi.

V překladu znamená „milovaná země“.

10 Závěr

Tematika starověkého Egypta je natolik široká, že není možné ji obsáhnout během několika málo hodin z výuky dějepisu. Jelikož se jedná o civilizaci starověku, která je velmi vzdálená našemu evropskému kulturnímu prostředí, není vždy úplně jednoduché představit zemi na Nilu, její bohatou historii a kulturu v celé její složitosti. Také penzum informací dostupné na začátku 20. století a dnes, se v průběhu let měnilo, což můžeme vnímat jako první ze dvou hlavních hybatelů těchto změn. Druhým významným faktorem byly proměny vnímání role dějepisu pro společnost ovlivněné politickou situací své doby zachycené v učebních osnovách a po roce 2004 v Rámcových vzdělávacích programech. Dle tohoto hlediska můžeme učebnicové texty dělit do tří kategorií – učebnice z období první republiky seznamující žáky se základy demokracie, učebnice užívané během komunistického režimu vštěpující žákům základní myšlenky marxismu-leninismu, a učebnice vydávané po roce 1989 s cílem ukázat žákům objektivní pohled na dějiny národní i světové.

Období starověkého Egypta bylo nejvíce upozaděno v dějepisných učebnicích vydaných v letech 1919 a 1934, neboť tematika starověkých civilizací ve výuce nepředstavovala pro období První republiky prioritu, což je vzhledem k významu vzniku Československé republiky pochopitelné. Jak zaznělo výše, stručnost výkladové textu však mohla být ovlivněna také menším množstvím dostupných informací. Konkrétně ve výkladovém textu učebnice Petra Dejmka z roku 1934 byla faktografická nesrovnalost (označení egyptské společnosti jako systém kast), která může souviset s nedostatečnou informovaností v důsledku nedostatku odborných informací. Leč nelze u obou zmíněných učebnic hovořit o metodách moderní didaktiky, jejich výrazným nedostatkem je absence slovníčku pojmů a textů řídících osvojování učiva v podobě otázek či úkolů. V učebnici z roku 1947 od historika J. Klika je výkladový text o poznání delší a faktograficky přesnější. Poprvé se mohli žáci dočíst o egyptských dějinách, leč ve velmi stručné podobě. Učebnice J. Klika oproti předešlým dvěma publikacím obsahuje také více ikonických dokumentárních textů a vede žáky k aktivní práci s výkladovým textem prostřednictvím otázek a úkolů (práce s tučně vyznačenými pojmy, práce s mapou etc.).

Období komunistického totalitního režimu zastupují v této diplomové práci učebnice od Marie Pravdové z roku 1955 a dvě vydání totožné učebnice od V. Michovského z let 1965 a 1978. Leč jsou obě učebnice vydány v mezidobí 40 let trvající komunistické ideologie, jedná se o vzájemné protiklady.

Učebnice Marie Pravdové sice obsahuje velké, troufnu si říci až přehnané množství textu, avšak mnoho faktů je ideologicky zatíženo (otroci trpící pod ranami bičů, náboženství jako prostředek útisku lidu) a v textu se vyskytlo také několik chybných či zcela vymyšlených informací (záměna hieroglyfického písma za klínové písmo, vymyšlené povstání pracujících lidu proti vrchnosti). Učebnice V. Michovského vydaná poprvé v 60. letech a posléze v několika dalších dotiscích až do roku 1978 je zajímavým úkazem. Výkladový text týkající se starověkého Egypta je v porovnání s předešlou publikací o poznání méně ideologicky zatížen a je posílena jeho informativní funkce. Z didaktického hlediska je zde třeba ocenit snahu o mezipředmětový vztah dějepisu a zeměpisu v podobě práce se školním atlasem a zjištěním poměru srážek v ČSSR a Egyptě. Obecně lze konstatovat, že formulace otázek a úkolů se alespoň částečně přiblížila metodám moderní didaktiky a měla vést k hlubšímu zamýšlení o dané problematice, než tomu bylo u předchozích učebnic. Zajímavostí je, že i přes nástup normalizace v 70. letech nedošlo u učebnice V. Michovského ke změnám ve smyslu ideologického zatížení.

Třetí období, tzv. polistopadové, reprezentují učebnice vydané po roce 1989 – konkrétně to jsou učebnice od J. Rulfa a V. Válkové z roku 1997, učebnice od V. Válkové z roku 2006 a učebnice od P. Máchy z roku 2016. Všechny zmíněné učebnice obsahují objektivní a nezkreslené informace díky pokročilému egyptologickému výzkumu a jednoduché dostupnosti k potřebným informacím.

U učebnice J. Rulfa je více posílena informativní funkce textu oproti funkci formativní na základě doporučení výkladu jako hlavní metody v rámci *Vzdělávacího programu Základní škola* z roku 1996. Na základě analýzy bylo zjištěno, že učebnicový text o starověkém Egyptě byl sepsán Veronikou Válkovou, neboť téměř totožný text poté využila ve své učebnici *Dějepis 6* z roku 2006. V rámci analýzy učebnice V. Válkové jsem brala v potaz také splnění či absenci očekávaných výstupů z RVP z roku 2005, přičemž první z nich (Žák rozpozná souvislosti mezi přírodními podmínkami a vznikem starověkých civilizací.) by

bylo možné splnit za pomoci doplňující aktivity, druhý očekávaný výstup (Žák vyjmenuje nejvýznamnějších starověkých památek.) je do učebnice zapracován formou úkolu, při němž mají žáci porovnávat kulturu a architekturu Egypta a Mezopotámie.

Učebnice P. Máchy z nakladatelství Taktik z roku 2016 používá také především informativní funkci textu. Jako nedostatek u této učebnice vnímám v některých případech až zahlcení vybraných stran ilustracemi nebo fotografiemi. V rámci didaktické analýzy nebylo analyzováno pouze splnění očekávaných výstupů, ale také začlenění či absence konceptů historického myšlení.

První očekávaný výstup je splněn přímo v textu v podobě pasáže informující o souvislosti přírodních podmínek a vzniku starověkých civilizací. Druhý očekávaný výstup je do učebnice zařazen formou otázky „*Které stavby jsou typické pro starověký Egypt?*“. Co se konceptů historického myšlení týče, můžeme v učebnici najít určité náznaky, nicméně jak z analýzy vyplynulo, nejedná se o prokazatelné důkazy o tom, že autoři učebnice vzali tyto koncepty v úvahu.

Obecně lze říci, že všechny zde analyzované učebnice pracovali především s formou výkladu, popř. práce s textem prostřednictvím otázek a úkolů. Téměř se v analyzovaných učebnicích nevyskytl úkol, při němž by si žáci vyzkoušeli interpretaci fotografie, kresby či literární ukázky.

Didaktické analýze byly podrobeny také edukační materiály z 5 výstav s egyptskou tematikou, které se konaly mezi lety 2011 až 2023. Pracovní listy byly analyzovány z hlediska moderních didaktických metod, přičemž nejbližší badatelské výuce odpovídal edukační program a pracovní list k výstavě *Země černých faraonů*. Jako velký nedostatek jsem vnímala u většiny pracovních listů absenci závěrečného shrnutí nabytých znalostí.

V neposlední řadě bylo součástí této diplomové práce dotazníkové šetření, jehož cílem bylo zjistit, jak probíhá výuka tématu Starověký Egypt na základních školách, jaké současné učebnice jsou využívány, která témata by pedagogové chtěli v učebnicích zůstat a která naopak zkrátit či vynechat. Učitelé by v dějepisných učebnicích upřednostnili podtémata *Přírodní podmínky, zemědělství, hospodářství; Náboženství; Umění a architektura a Věda a vzdělanost*. Naopak egyptské dějiny, témata písemnictví a literatury,

oblasti z běžného života a problematika egyptské společnosti a státní správy by mohly být zkráceny či vynechány. Nejčastěji využívanou učebnicí byla publikace od V. Válkové z roku 2006. Dále pedagogové hodnotili množství, začlenění využití pramenů, obrazových a mapových materiálů v učebnicích, které používají ve výuce. Nejlépe z tohoto hodnocení vyšla právě učebnice V. Válkové.

Poslední částí této diplomové práce byly ukázkové přípravy z tematického celku Starověký Egypt. Celkem je zde popsáno 6 příprav na téma přírodních podmínek, společnosti starověkého Egypta, egyptského písma a písemnictví, významných historických osobností, náboženství a architektury a závěrečného opakování. Přípravy jsou vytvořeny s využitím metod badatelské výuky (skupinová práce, interpretace fotografií, kreseb a ukázek literárních textů) a dramatických metod ve výuce, které dle mé pedagogické zkušenosti mohou žákům pomoci lépe se vcítit do myšlení nejen starých Egyptanů.

Věřím, že cíle určené v úvodu této práce byly splněny, nicméně vždy je prostor ke zlepšení. Abychom získali co nejdetailnější pohled na vývoj tématu Starověký Egypt ve 20. a 21. století, bylo by třeba do analýzy zahrnout větší množství učebnic než pouze 8 exemplářů. Což je jedna z možností pro rozšíření této práce.

Na závěr si dovoluji krátké zamyšlení nad otázkou, zda má starověký Egypt stále ještě co nabídnout v době, kdy převládají moderní technologie a sociální sítě. Dle mého názoru jsou to především témata, která se nás nějakým způsobem stále dotýkají – lékařství, architektonické umění Egyptanů či poznání, že i obyvatelé země na Nilu, kteří žili před několika tisíci lety, sdíleli podobné starosti i radosti života a v mnoha ohledech uvažovali podobně. Jako důkaz nám mohou posloužit slova *Ptahhotepa*: „*Člověk si řekne, že by chtěl něco získat při pouhém ležení v posteli. Místo aby ho napadlo, že by měl chtít něčeho dosáhnout svým vlastním přičiněním.*“

11 Přílohy

Příloha č. 1

Národní muzeum
Náprstkovo muzeum asijských,
afrických a amerických kultur

NÁRODNÍ MUZEUM
www.mn.cz

EGYPTSKÉ MUMIE

Pracovní listy pro
II. stupeň ZŠ

Milí návštěvníci,
vítejte v Náprstkově muzeu na výstavě Egyptské mumie. Vydejte se
s námi do světa starých Egyptanů, staňte se na chvíli egyptology
a archeology a zkuste rozluštit několik šifer a záhad, které jsme pro
Vás připravili. Přejeme Vám mnoho badatelského štěstí!

1.
Před sebou máte mapu Egypta. Zaznačte všechny lokality, odkud
pocházejí vystavené mumie.

2.
Tajenka
Tajenka skrývá název pro kamennou schránku určenou
kuložení rakve.

Soška v podobě vrubouna posvátného,
symbol znevažování.
Nádoba na uložení vnitřnosti.
Vládce říše mrtvých.
Dřevěná schránka na mumii.
Písmo používané starými Egyptany.
Označení pro egyptského vládce.
Materiál používaný na výrobu ozdob
mumií (krunýte a díly).
Mytologické zvíře v podobě lva s lidskou
hlavou.

3.
Horovo oko
Jedním z neznámějších egyptských symbolů je
Horovo oko (egyptsky vedžat). Symbolizovalo
oddanost a zmrtvýchvstání.

4.
Tajkašet

Napište základní údaje o Tajkašet

Titul zemřelého: _____

Jméno matky: _____

Jméno otce: _____

Věk dožití: _____

Doba života: _____

Dynastie: _____

Datace: _____

Co víme o mumii?

Jak se mumie dostala
do Národního muzea?

ZEMĚ ČERNÝCH FARAONŮ
THE LAND OF THE BLACK PHARAOHS

Povolení na cestu za pokladem núbijské královny

Vedoucí výpravy

Rozmysli si jakým směrem se vydáš a raději si do mapy vyznač řeku Nil a města Wad Ben Naga, Naga a Meroe, ať se neztratíš.

Ke své další cestě ještě potřebuješ povolení k provádění vykopávek. Nech si od hlídače výstavy natisknout razítko na první stranu a můžeš vyrazit na cestu.

Vžij se do role Giuseppe Ferliniho a zjisti, jaké překážky na Tebe mohou čekat při cestě za pokladem.

V roce 1830 se italský lékař Giuseppe Ferlini vydal do Egypta. Pokračoval proti proudu Nilu až do dnešního Súdánu.

Před cestou by bylo dobré vědět, kde se země do kterých se vydáš, nacházejí. Slož mapu a zjisti, na kterém kontinentu leží **Egypt** a **Súdán**. Správnou odpověď zakroužkuj a barevně si tyto země zazač do mapy na první straně.

V Súdánu ho zaujala vyprávění o bájných pokladech ukrytých ve starověkých pyramidách a chrámech. V súdánském hlavním městě Chartúmu požádal guvernéra Kuršída Pašu o povolení k provádění vykopávek. Kuršíd Paša se snažil Ferliniho od tohoto plánu odradit. Upozornil jej na to, že vykopávky se můžou prodražit, a že v případě, že by přece jen učinil nějaký objev, stal by se pravděpodobně cílem banditů, kteří by se pokladu chtěli zmocnit. Kuršíd Paša nakonec svolil a dal Ferlinimu povolení vykopávat na lokalitách Wad Ben Naga, Naga a Meroe.

2

Přes všechna varování se Ferlini vydal na cestu za bájnými poklady. Z Chartúmu vyplul na loď a za několik dní přistál ve Wad Ben Naga.

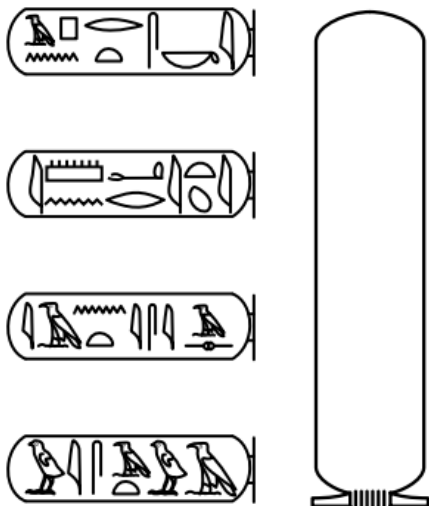
Najdi předmět s vyobrazením Nilu, nápovědou ti bude obrys předmětu. Nalezený předmět si pořádně prohlédni a vyškrtaj všechno, co na předmětu není vyobrazeno.

4

Wad Ben Naga přineslo Ferlinimu velké zklamání. Ferlini zde měl objevit pouze oltář.

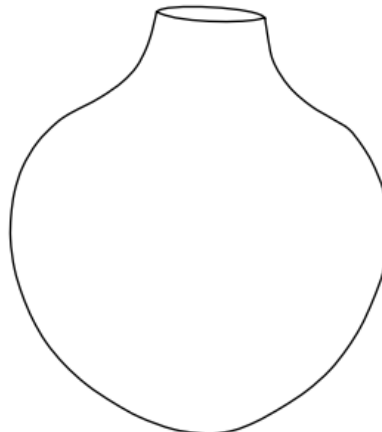
 Oltář později pomohl k rozluštění merojského písma. Zjisti, které jméno napsané v egyptských hieroglyfech patří královně Amanitore, a pokus se v merojských hieroglyfech napsat své vlastní jméno.

Některá písmena naší abecedy chybí, vynech je nebo nahraď podobnými. 5

Ve Wad Ben Naga Ferlini otevřel také několik hrodek. V hrobkách objevil mrtvá těla obyvatel starověkého města. Spolu s nimi byla v hrobkách uložena řada nádob. Aby možným lupičům ukázal, že neobsahují žádné poklady, několik z nich rozbil.

 Nubijské předměty byly bohatě zdobené a je škoda nechat je rozbít. Zkus složit nádobu dohromady a zjisti, k čemu mohla sloužit. Vzor, který tě zaujme, překreslí, nebo se nech inspirovat a vymysli vlastní.

Nádoba mohla sloužit: a) ke skladování vína a piva
b) jako váza na květiny
c) na vaření

6

Z Wad Ben Naga se nejdříve vydal pouští do Naga vzdáleného osm hodin jízdy na velbloudech. V Naga Ferliniho neustále napadali lvi, kteří se v této oblasti vyskytovali.

 Najdi ve výstavě vyobrazení lva. Lev i další zvířata představovala ve starověkém Súdánu bohy. Přečti si o nich další informace a odpověz na otázky.

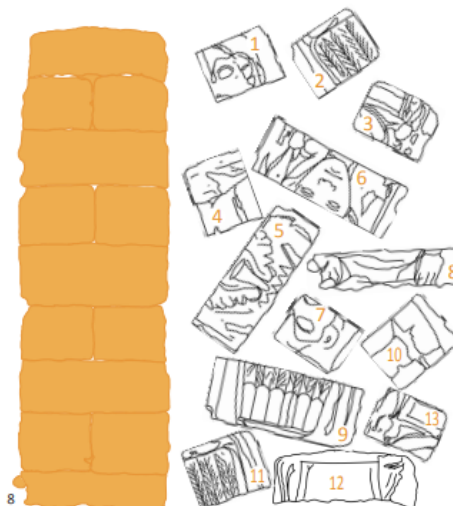
- 1) Kdo byl bohem války?
-
- 2) Jak byla znázorňovaná bohyně Hathor?
-
- 3) Jaké bylo jméno boha, který mohl mít podobu lva?
-
- 4) Čí jméno v překladu znamená „skrytý“ a „neviditelný“?
-
- 5) Jaká zvířata doprovázela Apedemaka?
-
- 6) Který bůh byl spojován s láskou?
-

Vyhledej i další vyobrazení lva, berana a krávy a můžeš zkusit zjistit, kolik se jich na výstavě nachází.

7

Nálezů nebylo mnoho, a proto se Ferlini rozhodl vrátit do Wad Ben Naga. Uprostřed Wad Ben Naga stály pilíře s vyobrazením boha Bese.

 Bes je ochranný bůh zpodobňovaný jako nahý otlý trpaslík s krátkýma nohama. Najdi ve výstavě jeho pilíř a podle něj přiřaď tyto části k obrysu tak, jak mají jít správně za sebou.

8

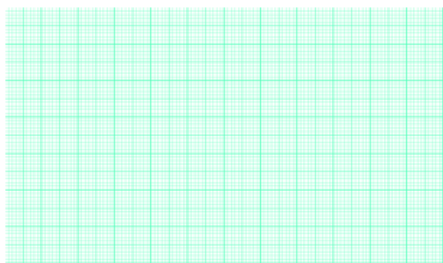
Ferlini opustil Wad Ben Naga a plavil se dále na sever do vesnice Bedžrauila, ležící v blízkosti starověkého Meroe. Nejdříve navštívil ruiny starověkého královského města, včetně chrámu boha Amona a jeho manželky Mut.

Podle předlohy dokresli a vybarví obrázek s bohem Amonem a bohyní Mut.

Jeden nalezený předmět z pokladu máš u sebe. Zjisti, k čemu mohl sloužit a zapiš ho jako správný archeolog. Změř ho, zjisti jeho funkci, popiš ho a překresli na milimetrový papír.

Materiál a barva:

Popis:

Velikost:

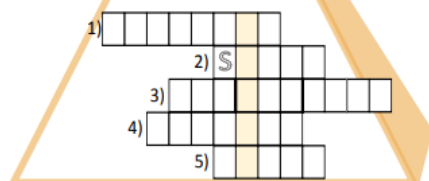
K čemu předmět sloužil:

Zkus vzor na prstenu otisknout do modelíny, třeba ti to napoví. Stopu potom zase zahlad.

10

Na závěr si můžeš vylustit připravenou křížovku.

- 1) Co je potřeba získat před prováděním vykopávek?
- 2) Jaký je název země, jejíž historie je představena na této výstavě?
- 3) Název jednoho z měst, ve kterém Giuseppe hledal poklad.
- 4) Jaké je příjmení muže, který objevil poklad královny Amanišacheto?
- 5) Které zvíře mohlo představovat boha Amona?

Tajenka ti prozradí jméno země černých faraonů:

Pokud jsi došel až sem, stal se z tebe pravý hledač pokladů a svou část pokladu si můžeš vyzvednout na pokladně, až budeš vracet brašnu.

11 436

⁴³⁶ ŠEJBL J., ŽBÁNKOVÁ T. *Cesta za pokladem núbijské královny. Výstava Země černých faraonů*. Národní muzeum, 2014.

PRACOVNÍ LISTY K VÝSTAVĚ NA BŘEZÍCH NILU

1

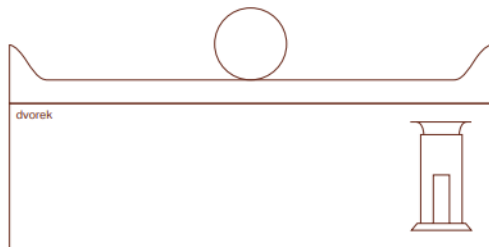
Zakresli do slepé mapy čtyři významná místa starověkého Egypta a Nubie, kde se získával kámen. Co bylo hlavní dopravní tepnou, podél které se obě země rozkládaly?

2

Ve výstavě najdeš spoustu různých předmětů s různými zvířaty, která ke svému životu potřebují rozdílná prostředí. Zkus tato zvířata správně zařadit k vodnímu nebo suchozemskému prostředí a nezapomeň ani na to, že některá zvířata jsou divoká a jiná domácí.

poušť

voda

3

Viš, jak se jmenuje písmo, které v Egyptě používali? Najdi podle obrysu předmět ve výstavě a zkus rozluštit první větu nápisu. Nezapomeň, že egyptské texty se mohou číst více směry.

Zkus do kartuše napsat své jméno v egyptských hieroglyfech.

A			L	
B			M	
C, Č			N	
D			O	
E			P	
F			Q	
G			R	
H			S	
CH			Š	
I, J, Y			T	
K			U, V	
			Z	

4

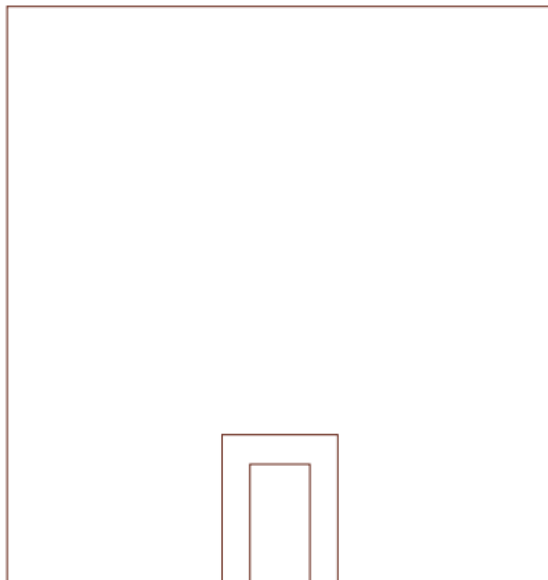
5

Viš, jakým zaměstnáním se mohli obyvatelé starověkého Egypta a Nubie věnovat? Prohlédni si předměty ve výstavě, pojmenuj řemesla nakreslená níže a spoj je se správnými obrázky, které je charakterizují.

6

Egyptané milovali odpočinek ve svých zahradách, kde pěstovali ovoce i různé okrasné rostliny. Navrhni zahradu podle požadavků staroegyptského zákazníka. V zahradě musí být jezírko s lotosy, vinná réva, granátovník s granátovými jablky a palmy. Pokud nevíš, jak tyto rostliny nakreslit, rozhlédni se ve výstavě a určitě najdeš inspiraci.

7

Velmi oblíbenou a důležitou rostlinou byl sáchor papírodárný, který je ale známější pod jiným jménem. Viš, jak toto jméno zní? Napadá tě, jakými způsoby se tato rostlina mohla využívat?

8

Máš nějakého zvířecího mazlíčka? Pro Egyptany byla některá zvířata nejen mazlíčky, ale také mohla představovat některé bohy nebo bohyně, jiná zase sloužila jako obětiny. S těmito zvířaty se po smrti zacházelo stejně, jako s lidmi – byla mumifikována. Některé mumie tu máme i vystavené – zakroužkuj, jaká zvířata se ti povede najít.

Viš, co vlastně taková mumie je? Prohlédni si ty zde vystavené, zvířecí i lidské, a zkus vlastními slovy popsat, co je mumie vlastně zač.

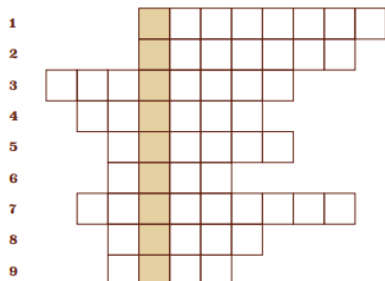
9

Z jakého dřeva byly vyráběny rakve?

10

11

Na závěr celé návštěvy si můžeš ověřit, jaký máš přehled a vylustit si jednoduchou křížovku. Ta obsahuje devět známých pojmů, které se váží ke starověkému Egyptu a Núbii. Urcitě je budeš všechny znát, ale kdyby ne, nápovědu najdeš ve výstavě. Tajenka ukrývá jméno jednoho z nejvýznamnějších posvátných zvířat té doby.

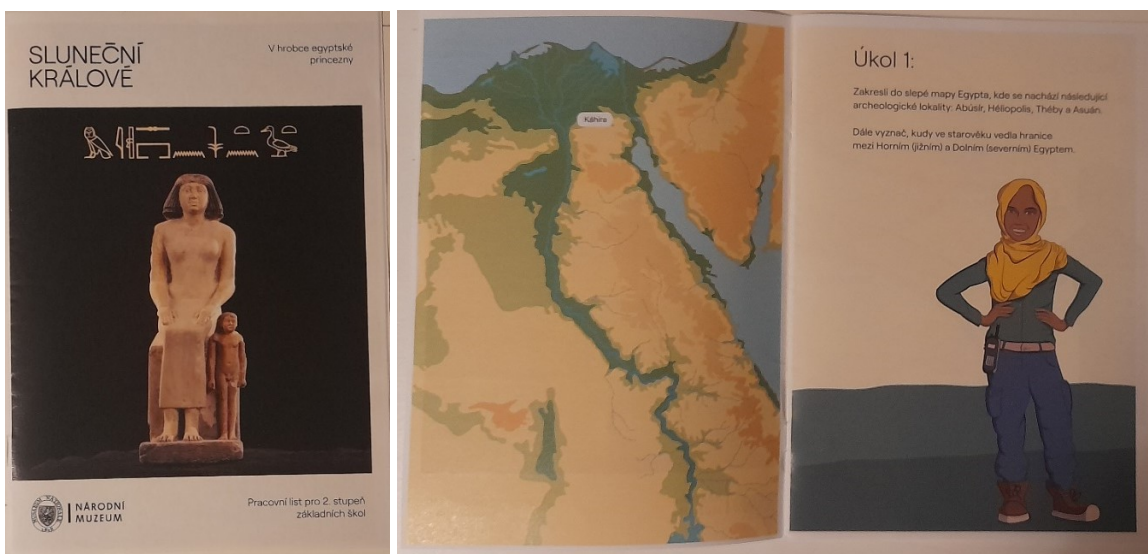

1. Schránka určená k uložení rakve.
2. Ovíl, do kterého se zapisovalo panovníkovo jméno.
3. Hrobtka egyptského panovníka.
4. Titul vládce Egypta.
5. Nádoba sloužící k uložení vnitřních orgánů mumifikovaného zemřelého.
6. Brodový pták, který se stal symbolem boha Thovta.
7. Označení pro znak obrázkového písma.
8. Přirozené nebo umělé dochované tělo člověka nebo zvířete.
9. Jméno božského vládce podsvětí.

Text: Jana Michalová-Navrátilová, Renata Záhrobníková, Barbora Janoušková / Grafický návrh: Ondřej Zámeš / © Národní muzeum, 2019

437

Příloha č. 4

437 *Na březích Nilu: Objevte svět obyvatel starověkého Egypta a starověké Núbie!*. Online. In: Národní muzeum. 2019. Dostupné z: <https://www.nm.cz/naprstkovo-muzeum-asijskych-africkych-a-americkych-kultur/na-brezich-nilu>. [cit. 2024-10-07].

Úkol 2:
Na číselné ose vyznač období staroegyptské Staré říše.

3000 př. n. l.

2000 př. n. l.

1000 př. n. l.

přelom letopočtu

1000 n. l.

2000 n. l.

Úkol 3:
Poslechni si rozhovor se dvěma princeznami a odpověz na otázky o jejich životě.

Chekeretnebtj

1. Co je to mastaba?
2. Před jakou dobou byla princezna mastaba postavena?
3. Co jedli staří Egypťané? Napíš tři druhy jídla, která měla princezna Chekeretnebtj vyobrazeny na stěně své hrobky.

Šeretnebtj

1. Jaký byl vztah mezi princeznami Chekeretnebtj a Šeretnebtj?
2. Jak staří Egypťané zobrazovali postavy?
3. Za jak dlouho dorazil posel z hlavního města Memfy do Asúnu?

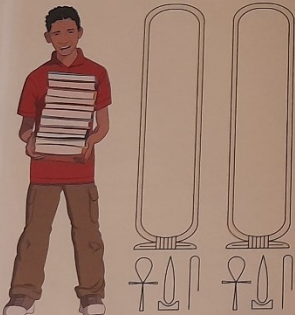
Úkol 4:
Staroegyptské hrobky boháčů a mocných mužů a žen obsahovaly takzvané serdábky, tedy místnosti pro sochy. Sochy zpodobňovaly ideálovou podobu zesnulých, jak chtěli být vnímáni nejen při smrti, ale i během svého života, ale také v pozemním životě.

Genty Neferu a Šeretnebtj ze serdábky

Jaké typy soch měla princezna a úředník Nefer ve své hrobce, a jak tedy chtěli být připomínáni?

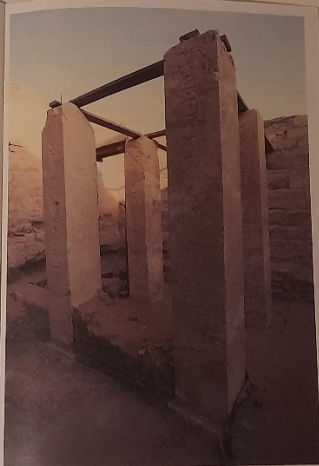
Jaká barva se používala pro mužskou a jaká pro ženskou pleť?

Úkol 5:
Pro poznání staršího Egypta bylo naprosto přelomovou událostí rozluštění hieroglyfického písma Francouzem Jeanem-Françoisem Champollionem v roce 1822.
Zapiš do kartiček své jméno a příjmení v egyptských hieroglyfech.

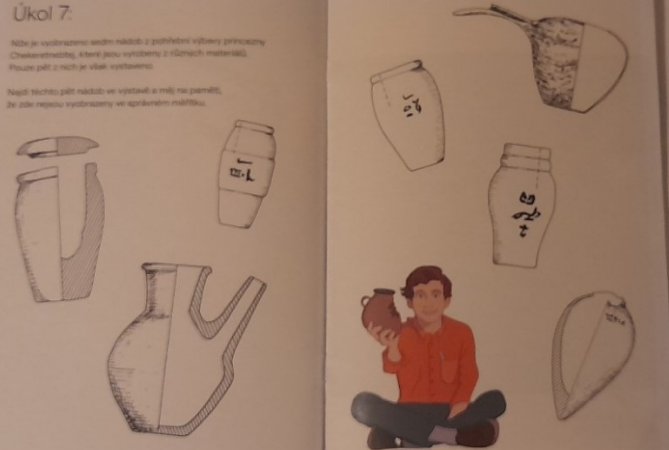
A	egyptský sup		
B	noha		
C, C	provaz		
D	ruka		
E	růkos		
F	rohátá žmije		
G	podstavec na nádoby		
H	půdorys domu		
CH	knot		
I, J, Y	růkos		
K	olšaka		
L	lev		
M	sova		
N	hladina vody		
O	paža		
P	rohát		
Q	svaň kopce		
R	liščí (osa)		
S	přirožené pítko		
S	ježítko		
T	chléb		
U, V	kule špejky		
Z	peřice		

Úkol 6:
S pomocí slovníčku přelož text z příře ze dvora princezny Šeretnebtetj.

	před
	z (anglické „of“)
	zaopatřena
	tělo
	velký bůh
	Šeretnebtetj
	dcera
	jeho
	král, královská
	jím milovaná

Úkol 7:
Nábe je vyobrazeno sedm nádob z pohřbírenní vilyny princezny Chasemnebtetj, které jsou vyrobena z různých materiálů. Popsať patř z nich je však vyobrazeno.
Napiš kterého patř nádob je vyobrazeno máj na paměti, že zde nejsou vyobrazeny ve skutečném měřítku.

438

Příloha č. 5

439

Příloha č. 6

440

Příloha č. 7

441

⁴³⁹ *The Nile, Egypt*. Visible Earth. Online. 2004. Dostupné z: <https://visibleearth.nasa.gov/images/71790/the-nile-egypt>. [cit. 2024-11-10]

⁴⁴⁰ *Regular flowing of the White Nile*. Online. Research Gate. Dostupné z: https://www.researchgate.net/figure/A-Regular-flowing-of-the-White-Nile-Google-Earth-December-31st-2016-compared-with_fig3_341343875. [cit. 2024-11-10].

⁴⁴¹ *Statue of a hippopotamus*. Online. Louvre. 2004. Dostupné z: <https://www.louvre.fr/en/explore/the-palace/the-guardian-of-egyptian-art>. [cit. 2024-11-10].

Příloha č. 8

442

Příloha č. 9

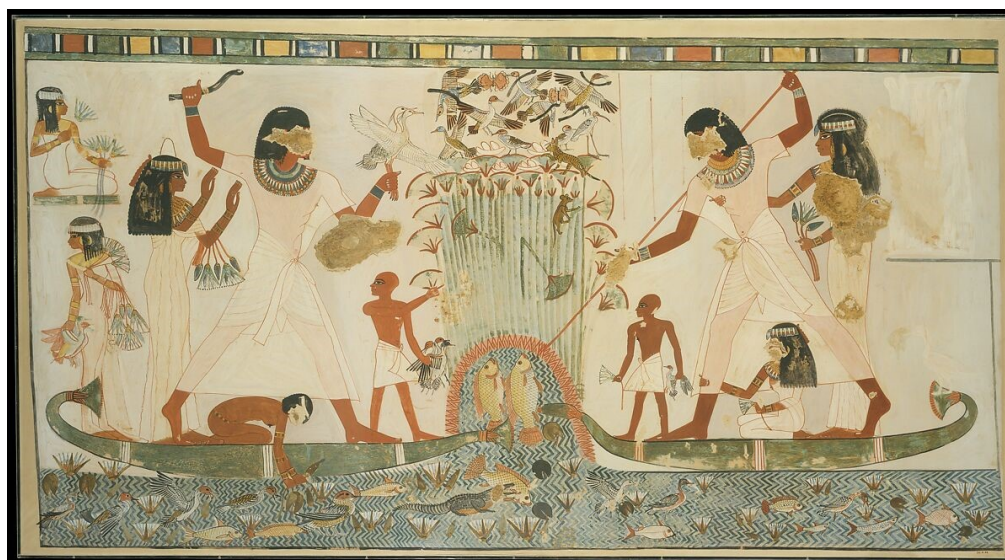

443

⁴⁴² *The cat in Ancient Egypt: Hunter pampered pet divine goddess*. Online. Dostupné z: <https://the-past.com/feature/the-cat-in-ancient-egypt-hunter-pampered-pet-divine-goddess/>. [cit. 2024-11-10].

⁴⁴³ *Limestone Fragment from the Tomb of Neferhotep*. Online. Meisterdrucke. 2004. Dostupné z: <https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/School-Egyptian/1058608/Ancient-Egypt:-Animals-in-a-Papyrus-Thicket,-Limestone-Fragment-from-the-Tomb-of-Neferhotep-%28circa-1400-BC%29-Louvre-Museum.html>. [cit. 2024-11-10].

Příloha č. 10

444

Příloha č. 11

445

⁴⁴⁴*Papyrus in Ancient Egypt.* Online. Met Museum. 2004. Dostupné z: https://www.metmuseum.org/toah/hd/papy/hd_papy.htm. [cit. 2024-11-10].

⁴⁴⁵*Sennedjem and Ineferti in the Fields of Iaru.* Online. Met Museum. Dostupné z: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/548354>. [cit. 2024-11-10].

Příloha č. 12

446

Příloha č. 13

447

⁴⁴⁶ *Vine and the Wine in Ancient Frescoes and Mural Paintings*. Online. National Museums Liverpool. Dostupné z: <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/stories/gardens-ancient-egypt>. [cit. 2024-11-10].

⁴⁴⁷ *Vine and the Wine in Ancient Frescoes and Mural Paintings*. Online. National Museums Liverpool. Dostupné z: <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/stories/gardens-ancient-egypt>. [cit. 2024-11-10].

Příloha č. 14

Příloha č. 15

⁴⁴⁸ *Agricultural Scene from the Tomb of Nakht, 18th Dynasty Thebes*. Online. Dostupné z: <https://www.wikiart.org/en/ancient-egyptian-painting/agricultural-scene-from-the-tomb-of-nakht-18th-dynasty-thebes--1390>. [cit. 2024-11-11].

⁴⁴⁹ *Artisans of ancient Egypt*. Online. Dostupné z: <https://exploreluxor.org/artisans-of-ancient-egypt/>. [cit. 2024-11-11].

Příloha č. 16

450

Příloha č. 17

451

⁴⁵⁰ *Fragment of painted plaster from the tomb of Sebekhotep.* Online. Dostupné z: <https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Unbekannt/762438/Fragment-of-painted-plaster-from-the-tomb-of-Sebekhotep.-from-Thebes.-Egypt.-18th-Dynasty.-c1400-BC.html>. [cit. 2024-11-11].

⁴⁵¹ *Warrior Tutankamun.* Online. Dostupné z: <https://archive.archaeology.org/1003/etc/tut.html>. [cit. 2024-11-11].

Příloha č. 18

452

Příloha č. 19

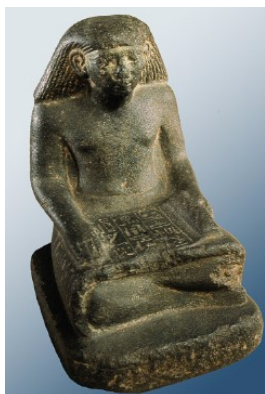

453

⁴⁵² *Priests Pouring Libations for Inherkhau*. Online. Dostupné z: <https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/School-Egyptian/1479601/Priests-Pouring-Libations-for-Inherkhau.html>. [cit. 2024-11-11].

⁴⁵³ *Scribe Like an Ancient Egyptian*. Online. Dostupné z: <https://www.historytoday.com/miscellanies/scribe-ancient-egyptian>. [cit. 2024-11-11].

Příloha č. 20

454

Příloha č. 21

455

⁴⁵⁴ *Scribe Statue of Min-nakht*. Online. The Walters Art Museum. Dostupné z: <https://art.thewalters.org/detail/23346/scribe-statue-of-min-nakht/>. [cit. 2024-11-11].

⁴⁵⁵ *Packaging in Ancient Egypt*. Online. Dostupné z: <https://packagingschool.com/lessons/packaging-history-packaging-in-ancient-egypt/>. [cit. 2024-11-12].

Příloha č. 22

Text A

„... sepsal muž z Caretu – Duacheti se jmenoval, - pro svého syna jménem Pepi. Tehdy se plavil na jih do sídelního města, aby ho dal do písařské školy mezi děti úředníků, nejvýznamnějších lidí sídelního města. A řekl mu (následující). Jelikož jsem viděl bité (lidi), musíš se zaměřit na knihy.

Jen si všimni toho, kterého odvedli k pracovní četě! Pohled, nic nepřekoná knihy! Jsou jako (lod') na vodě. Vždyť si přečti konec knihy Kemejet a najdeš tam následující výrok: „Písař na jakémkoli místě v sídelním městě netrpí nouzí.“ Splní přání jinému (okamžitě), dříve než spokojeně odejde. Neznám žádné podobné povolání, o němž by platil tento výrok. Naučím tě milovat knihy více než (vlastní) matku a seznámím tě s jejich dokonalostí. Písařské povolání je vskutku nad všechna ostatní: žádné na zemi se mu nevyrovná! Když (žák písařské školy) začíná dospívat – ale je stále ještě dítě...

...Také ti povím o rybáři, který je na tom hůře než (kdokoli v) jiném zaměstnání. Pracuje u řeky, která je zamořená krokodýly. Když se přiblíží doba počítání (úlovků), jen běduje. (Nikdo) mu neřekne: „Zdržuje se (tam) krokodýl!“ Strach ho oslepi (až potom). Když přijde k proudící vodě, jen řekne: „(Je to) v boží moci.“ Hle, není povolání bez dohlížitelů, kromě (povolání) písaře: on (sám) je dohlížitelem!

Když umíš psát, je to pro tebe lepší než (jakékoli) povolání, které jsem ti představil. Jen pohled' na úředníka a jeho podřízeného! Zemědělec nemůže takovému muži říci: „Nevšímej si (mě)!“ Pohled', to, že jsem vykonal cestu na jih do sídelního města, je z lásky k tobě! (Každý) den ve škole ti prospěje...“⁴⁵⁶

Text B

⁴⁵⁶ VACHALA, Břetislav. Staroegyptská „Satira na povolání“. (Pražská hieratická literární ostraka I). *Anthropologia integra*. 2012, č. 2, s. 17-25. ISSN 1804-6657.

Říká svému synovi Ptahhotepovi Mladšímu:

Nebud' pyšný na své vědění
a nespolehej se na to, že jsi znalec,
nýbrž rad' se s neznalým stejně jako s mudrcem.
Hranic umění nelze totiž dosáhnout
a není uměice, který by byl vybaven dokonalostí!
Ačkoli je dokonalá řeč skrytější než malachit /5/,
lze ji najít i u otrokyň drtících obilí.

Když se utkáš s řečníkem,
který je schopný a předčí tě,
pozvedni ruce a skloň se.
Napadneš-li ho, nebudeš se s ním moci vůbec srovnat.
On sám však utrpí tím, co špatného řekne.
Nebudeš-li mu odporovat, když mluví,
pak právě on bude označen za neznalého.
Tvé sebeovládání tak vyváží jeho převahu.

Jsi-li mužem na vedoucím místě,
jenž řídí osudy mnoha lidí,
snaž se, aby každý (tvůj) čin byl tak dokonalý,
až v tvém jednání nebude ani (stopy po) bezpráví.
Spravedlnost je nádherná a její působivost trvalá,
nemění se od doby svého stvořitele.
Ačkoli je vždy trestán ten, jenž nedbá jejích zákonů,
nevzdělanému člověku je to přesto vzdálené.
Zločin sice někdy přináší bohatství,
ale podlost nikdy nedospěje přístavu.
Nakonec zůstane stejně jen spravedlnost,
takže člověk může říci: „Je to majetek mého otce!“

Nevzbuzuj v lidech hrůzu,
neboť za to bůh trestá.
Člověk si řekne: „Vezmu něco jinému,"
místo aby si řekl: „Chtěl bych mít vyšší postavení."
Člověk si pomyslí: „Chtěl bych něco získat při pouhém ležení v posteli,"
místo aby ho napadlo: „Chtěl bych něčeho dosáhnout svým vlastním
příčiněním."
Člověk si také řekne: „Chtěl bych se nasytit tak a tak,"
přičemž nemá ani chléb od hodnostáře.
Člověk si rovněž řekne: „Zbohatnu,"
a nakonec je nucen dát svůj majetek tomu, koho ani nezná.
Nikdy není dobré nahánět lidem hrůzu;
pouze to, co bůh přikáže, se uskuteční.
Proto usiluj žít uspokojen:
vždyť se stejně dostaví jen to, co bohové sami poskytnou.

457

⁴⁵⁷ VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992, str. 10-28.

Text C

*Krásné a zářící se objevuješ na obzoru,
ó slunce živoucí, počátku všeho žití!
Když na východě objevilo ses,
zemi jsi naplnilo krásou svojí.
Skvěješ se vznešené a velké
vysoko nad zeměmi všemi,
paprsky tvoje objímají světy,
světy, jež zrodily se z tebe,
a ty jsi Den a spoutáváš je všechny,
ty spoutáváš je pro drahého syna.*

...

*I zemím vzdáleným a cizím dáváš život,
na nebi vody zadržel jsi,
aby sestoupily,
aby se vlnily po horách jako moře,
u jejich sídlišť pole svažovaly.
Ó pane věčnosti, jsi dobrý v úmyslech svých!
Nebeské vody všem lidem cizích zemí
i zvěři veškeré všech pouští dáváš —
leč Nil, jehož vody z nitra vycházejí,
ten určilš pro egyptskou zemi.²⁸*

458

*Buď pozdraven, ó Nile,
jenž prýštíš ze země
a plyneš, abys živil Egypt!
Ó tajemný,
jenž jsi průvodcem temnotou
k jasnému dni jásoťu a zpěvu,
kdy lučiny jsou pod vodou!*

*Ty, kterého Slunce stvořilo,
aby všechen brav mohl žít,
ty, jenž napájíš i vzdálenou poušť
svou rosou, z nebes padající,
příteli matky Země,
jenž dozíráš na obilí
a působíš, že dílna Stvořitele vzkvétá,
pane ryb,
jenž přivádíš vodní ptáky,
když ostatní ptactvo odletělo na jih,*

459

⁴⁵⁸ ŽÁBA, Zbyněk. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*. Praha: Svoboda, 1968, str. 111.

⁴⁵⁹ Tamtéž, str. 112.

Text D

Nevypátral jsem to, co se nesmí vědět.

. . .

Nerouhal jsem se bohu.

Nedopustil jsem se násilí na chudém.

Nedopustil jsem se ničeho, co se bohům přičí.

Neočernil jsem otroka u jeho pána.

Nikoho jsem nenechal hladovět.

Nikoho jsem nerozplakal.

Nikoho jsem nezabil.

Nikoho jsem nedal zabít.

Nikomu jsem nezpůsobil bolest.

Nezkrátil jsem chrám o povinné dodávky potravin.

Nepoškodil jsem chléb určený bohům.

Neodcizil jsem koláče určené duchům zemřelých.

Nehýbal jsem podvodně jazýčkem váhy.

Nevzal jsem mléko od úst dítěte.

Neodehnal jsem dobytek z jeho pastvy.

Nechytil jsem ptáky patřící bohům.

Nelovil jsem jejich ryby.

Nezadržel jsem závlahovou vodu, když měla téci (někomu jinému).

Nepostavil jsem hráz v cestu vodě tekoucí (na cizí pole).

Neuhasil jsem oheň, když měl planout.

Neporušoval jsem dobu určenou k odevzdání obětního masa.

Neodvedl jsem dobytek z polnosti bohů.

Nestavěl jsem se v cestu procesí boha.

Jsem čist, jsem čist, jsem čist, jsem čist! (Z 125 kap.)

460

⁴⁶⁰ Tamtéž, str. 172.

Příloha č. 23

Příloha č. 24

Re

„Jmenuji se Re a jsem bohem slunce. Můžete mě ale znát také pod jinými jmény. Řekové mě nazývali Hélios. Římané mě znali jako Sola. V Mezopotámii mě pojmenovali Šamaš. Mezi mými příbuznými mě poznáš díky tomu, že mám podobu slunečního kotouče nebo muže se sokolí hlavou s korunou ve tvaru kobry. Jsem stvořitelem lidstva. Jak že jsem to udělal, ptáš se? Kdysi jsem vyslal své vševídnoucí oko hledat mé předky, bohyni Tefnut a boha Šua. Mé oko se dlouho nevracelo, tak jsem si vytvořil nové. Za nějaký čas se oko přeci jen vrátilo a bylo smutné, že jsem je nahradil. Proto začalo ronit slzy. Když každá ze slz dopadla na zem, zrodil se z ní člověk. Lidé mě měli rádi a uctívali mě. Ale protože to jsou vrtkaví tvorové, jednoho dne se rozhodli, že proti mně povstanou. Seslal jsem proto lvici Sachmet, aby je potrestala. Lidé mě začali prosit o slitování, tak jsem ji opil a povolal nazpět k sobě. Můžeš mě zahlédnout každý den, když je jasná obloha. Možná se ti i podaří spatřit mou sluneční bárku, na které cestuji.“

⁴⁶¹ Nut. Egyptian goddess. Online. Britannica. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Nut-Egyptian-goddess>. [cit. 2024-11-17].

Thovt

„Bud'te pozdraveni! Jistě jste mne vyhledali, abyste získali odpověď na Vaše otázky. Že nevíte, kdo jsem? Mé jméno je Thovt a jsem bůh měsíce a moudrosti. Mým posvátným zvířetem je ibis, protože i já sám mám jeho podobu a lidské tělo. Jsem ochráncem písařů, a protože umím velmi dobře číst, psát i počítat, mám důležitou úlohu při obřadu vážení srdcí a velmi často mě zahlédnete s pisátkem a papyrem v ruce. Ach, vy nevíte, o jakém obřadu mluvím! Když zemře člověk, jeho duše projde podsvětím až do síně, kde se obřad vykoná. Vloží své srdce na váhu a já zapisuji výsledek vážení. Pokud je duše člověka čistá a spravedlivá, může pokračovat do věčného života. Avšak pokud tomu tak není, jeho srdce pozře Amemait, božská požíračka s hlavou krokodýla, tělem lva a hrocha. Takže pamatujte, chovejte se čestně a spravedlivě!“

Eset

„Bud'te požehnáni. Mé jméno je Eset, jsem bohyně ochraňující těhotné matky i jejich potomky při porodu. Jsem manželkou boha vzkříšení Usira a matkou božského vládce Egypta, boha Hora. Zjevuji se v lidské podobě, a protože dávám život, velmi často mám u sebe kříž života anch. Podarilo se mi tak vzkřísit mého manžela. Často mi hlavu zdobí kravské rohy se slunečním kotoučem. Řekové mě pojmenovali Isis.“

Usir

„Jak jsem slyšel, již jste se seznámili s mou manželkou, bohyní Eset. Mé jméno je Usir. Jsem pánem podsvětí, ale nenechte se zmást. Jsem bohem vzkříšení a obrody. Proto je má kůže zbarvena do zelena, jako symbol nového života. Mám lidskou podobu a můj oděv tvoří obinadla užívaná během obřadu mumifikace, do kterých mě po boji s mým bratrem Sutechem a před mým zmrtyýchvstání zabalila má žena. Na hlavě nosívám bílou korunu Horního Egypta a v rukou držívám žezlo a dűtky. Jako pán podsvětí dohlížím na mumifikační obřady, kdy jsou z těla zemřelého vyjmuty orgány, tělo se vysuší látkou zvanou natron, poté je potřeno vonnými mastmi a zabaleno do dlouhých pruhů bílé látky. Tak je tělo připraveno, aby k němu duše mohla z podsvětí vracet. Také předsedám obřadu vážení srdcí, kdy mohu duši smrtelníka uvrhnout do zatracení nebo jí dát nesmrtelnost.“

Příloha č. 25

462

Příloha č. 26

463

⁴⁶² *The Pyramids at Giza were built to endure an eternity—but how?* Online. National Geographic. Dostupné z: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/giza-pyramids>. [cit. 2024-11-17].

⁴⁶³ *Karnak*. Online. Britannica. Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Karnak>. [cit. 2024-11-17].

Příloha č. 27

464

Příloha č. 28

465

⁴⁶⁴ *The Valley of the Kings*. Online. Theban mapping project. Dostupné z: <https://thebanmappingproject.com/valley-kings>. [cit. 2024-11-17].

⁴⁶⁵ *Mastaba*. Online. Wikipedia. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Mastaba>. [cit. 2024-11-17].

Příloha č. 29

466

Příloha č. 30

467

⁴⁶⁶ Isis. Online. Britannica. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Isis-Egyptian-goddess>. [cit. 2024-11-17].

⁴⁶⁷ 6 Aspects of the Egyptian God Thoth. Online. The Collector. Dostupné z: <https://www.thecollector.com/thoth-egyptian-god-aspects/>. [cit. 2024-11-17].

Zkopírovat citaci

Příloha č. 31

468

Příloha č. 32

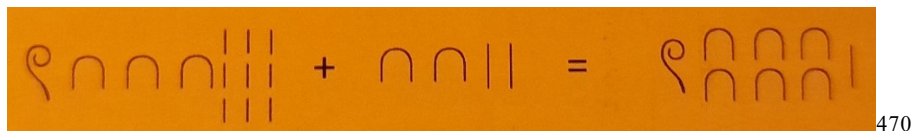
469

⁴⁶⁸ *Usir*. Online. Wikisofia. Dostupné z: <https://wikisofia.cz/wiki/Usir>. [cit. 2024-11-17].

⁴⁶⁹ *Re*. Online. Wikipedia. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Re_%28b%C5%AFh%29. [cit. 2024-11-17].

Příloha č. 33

Příklad

Odpověď: Výsledek je 161.

Návod

Sčítání, egyptsky *wah* (spojit) nebo *demedž* (sjednotit), fungovalo na základě soupisu znaků pro jednotlivá čísla dohromady. V případě, že se vybraný znak v čísle vyskytnul 10x, nahradil jej znak vyšší (např. pokud početní operace obsahovala deset znaků pro jednotku, těchto deset znaků bylo ve výsledku nahrazeno jedním znakem pro desítku).⁴⁷¹

Příloha č. 34

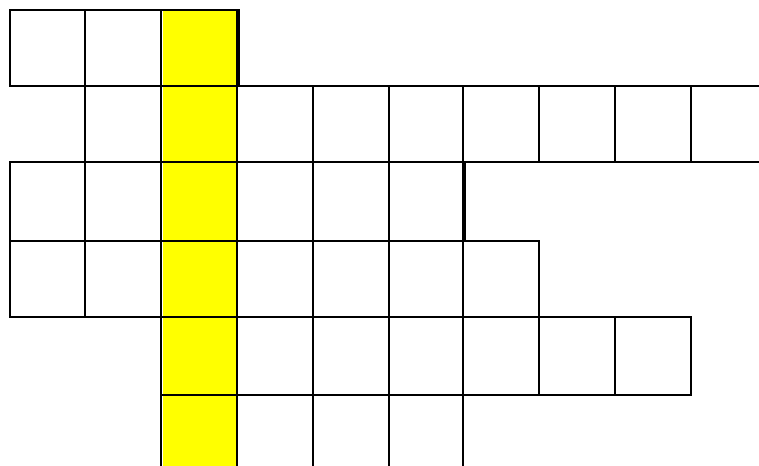
⁴⁷⁰ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 53.

⁴⁷¹ VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, str. 53.

⁴⁷² Tamtéž.

⁴⁷³ *Ancient Egyptian writing equipment*. Online. Teaching History with 100 Objects. Dostupné z: https://teachinghistory100.org/objects/about_the_object/ancient_egyptian_writing_equipment. [cit. 2024-11-17].

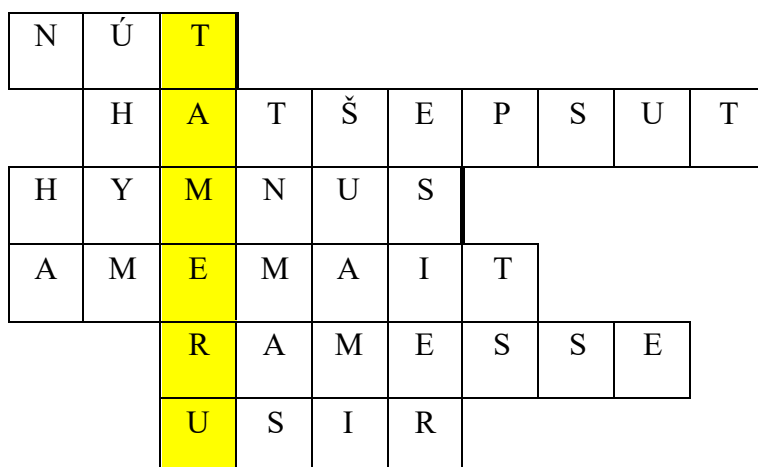
Příloha č. 35

1. Bohyně podpírající nebesa.
2. Královna, která musela nosit mužskou bradku, nechala si postavit chrám a podnikla několik výprav do Núbie.
3. Oslavná báseň.
4. Božská požíračka srdcí.
5. Panovník, který bojoval s Chetity u Kadeše a postavil chrám v Abú Simbel.
6. Bůh, který má zelenou pleť a vládne podsvětí.

Tajenka: Ta-Meru

Řešení:

12 Zdroje

Primární prameny

Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: MŠMT, 2005.

Učební osnovy pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1954.

Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník. (1978). Praha: SPN.

Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis. 6.–9. ročník. (1963). Praha: SPN

Učební osnovy pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1954.

Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník. (1978). Praha: SPN.

Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis. 6.–9. ročník. (1963). Praha: SPN.

Výnos O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisu na školách měšťanských (Č. 25.256, 7./VII. 1919.). In Věstník MŠANO, ročník I. (1918–1919), číslo 10.

Zákon č. 31/1953 Sb. o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).

Sekundární prameny

COLLIER, Mark a MANLEY, Bill. *Jak číst egyptské hieroglyfy*. Praha: Volvox Globator, 2007.

ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 7. rozšířené a upravené vydání. Praha: Idea servis, 2019

DAVID, A. Rosalie. *The pyramid builders of ancient Egypt: a modern investigation of pharaoh's workforce*. Boston: Routledge & K. Paul, 1986.

GOMBÁR, Eduard, Ladislav BAREŠ a Rudolf VESELÝ. *Dějiny Egypta*. Druhé, upravené a rozšířené vydání. Praha: NLN, 2021.

JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*, 1. vyd. Praha: Libri, 2005.

JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství. Oikúmené (OIKOYMENH)*. Praha: OIKOYMENH, 2009.

JIREČEK, M. *Výuka dějepisu na školách obecných a měšťanských v Československu v letech 1918-1939 z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů*. In Sborník prací Pedagogické fakulty MU : Řada společenských věd: Roč. 25, č. 1 (2011), s. 3-20.

JIREČEK, M. *K výuce dějepisu na školách odpovídajících dnešním základním školám v Československu v letech 1948-1989*. In Sborník prací Pedagogické fakulty MU: Řada společenských věd: Roč. 27, č. 2 (2013).

LABISCHOVÁ, Denisa a GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008.

MYNÁŘOVÁ, J. *Písemnictví starého Předního východu*. Starověké písemnictví Levanty. Praha: OIKOYMENH ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, 2011.

SHAW, Ian. *Dějiny starověkého Egypta*. 2. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010.

STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama, 1989.

VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992.

VERNER, Miroslav. *Pyramidy: tajemství minulosti*. Praha: Academia, 1997.

VYMAZALOVÁ, Hana a COPPENS, Filip. *Moudrost svítků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a králové starého Egypta*. 3., upr. vyd. Praha: Brána, 2005.

Učebnice

DEJMEK, P. *Dějepis pro 6. – 8. postupný ročník obecných škol*. 3. přepracované vydání. Státní nakladatelství v Praze, 1935.

GEBAUEROVÁ, M., Jiráková A., REITLER A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl I.*, (Pro první třídu škol měšťanských). 5., přeprac. vyd. Praha: Komenium, 1919.

GRÜNHUTOVÁ, P. a kol. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2016.

KLÍK, J. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl I., Starověk a středověk do konce XIII. století. 2. vydání.* V Praze: Historický klub, 1947.

MICHOVSKÝ, V. *Z dávné minulosti lidstva: Dějepis pro 6. ročník.* Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1965 a 1978.

PRAVDOVÁ, M. *Dějiny starověku pro 6. postupný ročník.* V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

RULF, J., VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 6 pro 6. ročník základní školy a 1. ročník osmiletého gymnázia: pravěk a starověk.* Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1997.

VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk.* Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2006.

Elektronické zdroje

The Nile, Egypt. Visible Earth. Online. 2004. Dostupné z: <https://visibleearth.nasa.gov/images/71790/the-nile-egypt>. [cit. 2024-11-10]

Limestone Fragment from the Tomb of Neferhotep. Online. Meisterdrucke. 2004. Dostupné z: <https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/School-Egyptian/1058608/Ancient-Egypt:-Animals-in-a-Papyrus-Thicket,-Limestone-Fragment-from-the-Tomb-of-Neferhotep-%28circa-1400-BC%29-Louvre-Museum.html>. [cit. 2024-11-10].

Statue of a hippopotamus. Online. Louvre. 2004. Dostupné z: <https://www.louvre.fr/en/explore/the-palace/the-guardian-of-egyptian-art>. [cit. 2024-11-10].

Papyrus in Ancient Egypt. Online. Met Museum. 2004. Dostupné z: https://www.metmuseum.org/toah/hd/papy/hd_papy.htm. [cit. 2024-11-10].

Regular flowing of the White Nile. Online. Research Gate. Dostupné z: https://www.researchgate.net/figure/A-Regular-flowing-of-the-White-Nile-Google-Earth-December-31st-2016-compared-with_fig3_341343875. [cit. 2024-11-10].

The cat in Ancient Egypt: Hunter pampered pet divine goddess. Online. Dostupné z: <https://the-past.com/feature/the-cat-in-ancient-egypt-hunter-pampered-pet-divine-goddess/>. [cit. 2024-11-10].

Sennedjem and Ineferti in the Fields of Iaru. Online. Met Museum. Dostupné z: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/548354>. [cit. 2024-11-10].

Vine and the Wine in Ancient Frescoes and Mural Paintings. Online. National Museums Liverpool. Dostupné z: <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/stories/gardens-ancient-egypt>. [cit. 2024-11-10].

Artisans of ancient Egypt. Online. Dostupné z: <https://exploreluxor.org/artisans-of-ancient-egypt/>. [cit. 2024-11-11].

Agricultural Scene from the Tomb of Nakht, 18th Dynasty Thebes. Online. Dostupné z: <https://www.wikiart.org/en/ancient-egyptian-painting/agricultural-scene-from-the-tomb-of-nakht-18th-dynasty-thebes--1390>. [cit. 2024-11-11].

Fragment of painted plaster from the tomb of Sebekhotep. Online. Dostupné z: <https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Unbekannt/762438/Fragment-of-painted-plaster-from-the-tomb-of-Sebekhotep,-from-Thebes,-Egypt,-18th-Dynasty,-c1400-BC.html>. [cit. 2024-11-11].

Warrior Tutankamun. Online. Dostupné z: <https://archive.archaeology.org/1003/etc/tut.html>. [cit. 2024-11-11].

Scribe Like an Ancient Egyptian. Online. Dostupné z: <https://www.historytoday.com/miscellanies/scribe-ancient-egyptian>. [cit. 2024-11-11].

Priests Pouring Libations for Inherkhau. Online. Dostupné z: <https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/School-Egyptian/1479601/Priests-Pouring-Libations-for-Inherkhau.html>. [cit. 2024-11-11].

Packaging in Ancient Egypt. Online. Dostupné z: <https://packagingschool.com/lessons/packaging-history-packaging-in-ancient-egypt>. [cit. 2024-11-12].

Nut. Egyptian goddess. Online. Britannica. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Nut-Egyptian-goddess>. [cit. 2024-11-17].

The Pyramids at Giza were built to endure an eternity—but how? Online. National Geographic. Dostupné z: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/giza-pyramids>. [cit. 2024-11-17].

Karnak. Online. Britannica. Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Karnak>. [cit. 2024-11-17].

The Valley of the Kings. Online. Theban mapping project. Dostupné z: <https://thebanmappingproject.com/valley-kings>. [cit. 2024-11-17].

Mastaba. Online. Wikipedia. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Mastaba>. [cit. 2024-11-17].

Isis. Online. Britannica. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Isis-Egyptian-goddess>. [cit. 2024-11-17].

6 Aspects of the Egyptian God Thoth. Online. The Collector. Dostupné z: <https://www.thecollector.com/thoth-egyptian-god-aspects/>. [cit. 2024-11-17].

Usir. Online. Wikisofia. Dostupné z: <https://wikisofia.cz/wiki/Usir>. [cit. 2024-11-17].

Re. Online. Wikipedia. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Re_%28b%C5%AFh%29. [cit. 2024-11-17].